

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap V. évf. 1. szám | 2016.

„Nem védem magam,
mert az igazat akarom,
s aki az igazságot keresi,
csak önmagában kezdheti
a keresést.”

Márai Sándor

A TARTALOMBÓL

- Márai Sándorra emlékezünk
- Göbölös N. László beszélgetése Dinnyés Józseffel
- Fazekas István, Géczi János, Petrőczy Éva,
Szokolay Zoltán és Utassy József versei
- Bakonyi István és Ozsváth Sándor írásai
- Tóth Sándor rajzai



Ára: 300 Ft

A TEHETSÉG PARANCSA

Fazekas István

A hatalom és a jog viszonyával foglalkozó filozófusok gyakran idézik Szent Ágoston tételét, miszerint az igazságtalan törvények nem törvények, s az ilyen törvényeket alkalmazó államok nem egyebek hatalmas rablóbandáknál. Közismert Aquinói Tamás Pál apostol nagy holdudvarú gondolatainak fényében kiérlelt következtetése is: a jog csak akkor igazi jog, ha az igazsággal van harmóniában. Trianon, Auschwitz, Hiroshima, Nagaszaki és a XX. század többi fel-foghatatlan borzalma után emberi sorsokkal és sorstalanságokkal dokumentáltan fogalmazhatjuk meg: az élet idegfeeszítő rejtelmeiben a jog, az igazság és az igazságosság sorra kisemimizett szavakká váltak, tudományos értelemben pedig elkoszolódtott fogalmakká zuüllöttek.

A magyar szempontból kedvező vásárlóerő-paritás szerint számolva 1948-ban, a proletárdiktatúra kezdetén Magyarország egy főre eső GDP-je 80%-át tette ki Ausztria GDP-jének, míg ugyanezen paritás szerint 1989-

ben, a proletárdiktatúra végén az egy főre jutó magyar GDP már csak 42%-a volt az egy főre jutó osztrák GDP-nek. S mi ez az anyagi romlás ahhoz az erkölcsi és szellemi hanyatláshoz képest, ami a szocializmus idején itt végbe ment? Csoóri Sándor 1990-ben, Moszkvában, a Magyar Kultúra Háza avatóünnepségén az oroszoknak így fogalmazott: „Azt hiszem, nyugodtan bevallhatjuk egymásnak, hogy a kommunizmussal mindketten egy gonosz kört futottunk be. Többet mondok: háborút éltünk végig. Egy absztrakt háborút, amelyben az értékek ugyanúgy tönkrementek, elpocsékolódtak, mint a valóságos háborúkban. S nem a test, hanem a lélek halt meg az ütközetekben. Ennek a háborúnak önök is, mi is egyaránt a vesztese vagyunk. S ami a történetben a legfélelmetesebb: ki-ki önmagát roncsolta szét és verte tönkre.” Vitán felül álló szavak ezek, én mégis megkockáztatom: a szocializmus itt, Magyarországon okozta a legnagyobb károkat, s éppen a manapság hamis nosztalgiákkal felidézett kádári éra idején! Nem lehet hódítóerő abban a népben, amelyik arra van kényszerítve, hogy önvédelmi eszköze a ha-

zugság legyen. Ahol a gyermekek elől dugdosni kell a családi legendárium tényeit, ott alapjaiban rendül meg a tudás, s rögtön büntudattal terhes a történelem. Aki pedig az *egzisztenciális nyugalom* érdekében elfogadja az árulást, az kénytelen alkut kötni a lelkiismeretével. Ilyen viszonyok között nem lehet tiszta a jog, s nem lehet tiszta az igaz. Csak a gonoszság útja lehet egyenes. Ez a szocializmus máig ható terhe rajtunk. No meg az, hogy eltűnt közben egy kultúra, amit paraszti, népi kultúrának hívtak.

A modernkori liberalizmus képviselői egyre gyakrabban hangoztatják azon nézetüket, hogy az ember soha nem lehet képes az igazság megismerésére. Ennek igazolása érdekében – a legkorszerűbb harcmódot, az indirekt manipulációt is bevetve – *ore rotundo* építgetik a hamis érvek labirintusát. Egyik tétellé vált szlogenjük például, hogy a bíró nem igazságot, csupán csak jogot szolgáltat. S mert a jogot függetlenítik az igazságtól, azt többnyire a kritikátlan másság jegyében határozzák meg, esetenként az emberi természettel is szembeheylekvedve.

Miközben ezzel bajlódnak, folyamatosan értékke minősítik a silányságot. A bővli kezdi el uralni a piacot mindenütt, s a legtöbb ember *egzisztenciális nyugalma* érdekében az értéktelent értéknek fogadja el.

A mai írástudók felelőssége leginkább abban áll, hogy szembesíteni merik-e az embereket az értékek elárulásával. A művészet eszközeivel megtudják-e mutatni az értelmiség szervilis magatartását, az erkölcs és a logika tekintélyét, s a rövidlátók esze járását cáfolva merik-e a jövőt láttatni a *jó tett helyébe jót várj* intelmének optimizmusa szerint. Ehhez a felelősséghez tartozik az az írástudói magatartás is, hogy a legőszintebben merjük ábrázolni a magyar közelmúlt történetét! Ahhoz, hogy újból meghatározhassuk önmagunkat, pontosan kell tudni, hogy mi történt velünk. A magyar írástudók legfontosabb feladata: eleven valósággá tenni a történelmet a felnövekvő nemzedékeknek! Ehhez bátorság kell, ám bátornak lenni nem a közhelyek vakmerőségét jelenti! Írni a tehetség és a lelkiismeret parancsa szerint.

Utassy József Zúg március

Én szemfedőlapod lerántom:
kelj föl és járj, Petőfi Sándor!

Zúg Március, záporos fény ver,
suhog a zászlós tűz a vérben.

Hüvelyét veszti, borong a kardlap:
úgy kelj föl, mint forradalmad!

Szedd össze csontjaid, barátom:
lopnak a bőség kosarából,

a jognak asztalánál lopnak,
népek nevében! S te halott vagy?

Holnap a szellem napvilágát
roppantják ránk a hétszer gyávák.

Talpra, Petőfi! Sírodat rázom:
szólj még egyszer a Szabadságról!

(1977)

Petrőczy Éva A harmincnyolcadik év Andrásnak

Te sose szórnál széjjel
szív alakban pármái ibolyákat,
egy decemberi kert haván,
ahogyan Pécssett, valaha
ifjú apám.

Mi tagadás, nem a legjobb
trubadúr-iskola Bihar
küzdöttünk is sokáig
távoli szülőtte földjeink
idegen rítusaival!

De szóltan, tiszántúli módra
te is bókolsz azért:
kérés nélkül hozol-hozol
fájós ínra, ínnyre, lélekre
balzsamot, prózain szólva: gélt.

És a szemedben látva látom
azt, aki voltam –
romolhatatlan ifjúságom.



HEPEHUPÁS VÉN SZILÁGYBAN...

Ozsváth Sándor

Mostanában gyakran járok arrafelé, Ady nyomában, meg gyönyörű kazettás mennyezetű templomokban kutakodva. Sárguló, gyűrött, száz-százhusz éves újságokat, iskolai évkönyveket, meg régi egyházi fóliánsokat forgatva igencsak meglepő forrásokra bukkanhat itt az érdeklődő! Ez alkalommal Ady „második otthona”, apai nagyszüleinek lakóhelye, valamint mentorának, később atyai jó barátjának személye vizsgálódásom tárgya. Mint látni fogjuk, költőnk némely verse és életének igen fontos állomásai – szemben az irodalomtörténeti kánonnal – kerülhetnek új megvilágításba.

Ady titokzatos templomában, Lompérton

E kis szilágysági falu nevét Pap Gábor művészettörténész egyik magyarság-ismereti előadásán hallottam először, valamikor a nyolcvanas évek elején. Ő hívta fel figyelmemet a település gyönyörű kazettás mennyezetű templomára. Irodalmi tanulmányaimból már ismerősen csengett a név: itt éltek Ady Endre apai nagyszülei.

Bár állandóan szerepelt útiterveim között, sosem sikerült felkeresnem, mert vagy nem leltem rá hazai térképeken, vagy román nevére (Lompirt) nem figyeltem fel odaát. Négy éve igazított végre útba Nagykárolyból Zilah felé autózva a Wesselényi református kollégium fiatal vallásánára. Megörvendve, hogy végre ráakadtam, kérésre mindjárt le is tértünk a főútról (Sarmaság után rögtön jobbra), és néhány perc múlva már a parókia ajtaján kopogtattunk. Szőnyi nagytiszteletű úr derekasan állta a kérdéskápot, melyet akkor, a szűkre szabott időben rázúdítottam. Azóta már többször is jártam ott, megkapva olykor a templom kulcsát is, hogy korlátlan ideig s kedvemre gyönyörködhesek kultúránk e gyönyörű ékszerdobozában. Mint kiderült, nem véletlenül kedvelte Bandi úrfi Lompért templomát! Ha meglátogatta a szemközi nagyszülői kúriát, mindigbetért ide is, s órákra bezárkózva hangosan énekelt, vagy perlekedett az Úrral. Ott-jártam után több verse került új megvilágításba, leginkább *A nagy Cethalhoz*, mert azt addig egyáltalán nem értettem.

Lompértot 1321-től említik az írá-sok. Első önálló temploma a XV. század második felében épült (egy ideig Ilosva filiája volt, később önállósult). Az 1777-es nagy tűzvészben leégett, a fél faluval együtt, de már ugyanazon évben újat építettek, részben felhasználva a régi templom maradványait is. Berendezési tárgyai közül a legértékesebb, művelődéstörténeti szempontból a legizgalmasabb *faragott kőszószeke és kazettás mennyezete*. Miattuk emelkedik ki még a híresebbnél híresebb erdélyi és partiumi református templomok

közü-l is! Itt mutatható be talán legkézzelfoghatóbban a magyar népi műveltség két ágából – keresztény és szkíta-típusú – eredése (eredeztetése) majd egybeolvadása. A 171 kazettából álló mennyezet alakos képei jobbra öszö-vetségi ihletésűek (Ádám és Éva, Noé bárkája, Ábrahám ígérete, Jákob lajtor-jája stb.) vagy a népi vallásosság köréből valók (pl. a szerencse asszonya, a jó és a rossz szerencsekereke), de megjelenik köztük a református templomok ismert jelképe, a fiókáit önnön vérével tápláló pelikán vagy az újjáéledő Főnix is (gondoljunk csak a tűzvész után újjá-épülő Lompértra!). Állat (páva-, daru-, strucc-, szamár-, krokodil-) és növény-ábrázolások sokaságában gyönyörködhetünk! Ezek közül több is a szkíta típusú, más megfogalmazásban az ij-feszítő népek asztrálmitoszi örökségére utal – ilyen pl. a „kétfejű sas”, amely mindig a Kos havának jele, az önmaga farkába harapó sárkánykígyó (Bak), a Halak, az Oroszlán, a Ló (Európában ez a Nyilas), s újra idézhető itt is Noé bárkája, vagy a Pelikán, mint egy-egy hónap emblematisus megjelenítői. Teljesen lenyűgözik a szemlélőt a kőszó-szék színes sárkányfejes faragványai is! Ezekhez megszólalásig hasonlót láthatunk nemrégiben a Budapesten majd Debrecenben bemutatott szkíta arany-kincsek között...

S ami számomra a legnagyobb reveláció: a bibliai Jónás-téma többszöri megjelenítése. Jónás majd’ minden kazettás mennyezetű templomban szerepel, de itt többször is! Kettőn, ahogyan azt másutt már megszoktuk, a cethal szájában látható, de két különböz (!) alakban megjelenítve, egy harmadikon pedig tökindák alatt fekszik. Figyelmünket azonban egyre inkább maga a cethal köti le, mert az egyik kazettán olyan képpel látható, mely a sztyeppe-övezetben egészen az ural-altáji népekig vezet vissza bennünket: a Földgolyóbist (s hogy tévedés ne es-sék, ez oda is van írva!) négy cethal tartja a hátán. A Bibliában ennek nincs nyoma, viszont a szakirodalom szerint az ural-altáji népek hiedelmeiben telje-sen közismert. *Lükő Gábor* így ír róla *A magyar lélek formái* című könyvében: „Az öregek tudomása szerint a föld víz tetején úszik, s cethalak tartják a hátu-

kon. Néhol úgy tudják, hogy csak egy cethal van a föld alatt, másutt három, sőt négy cethalról is tudnak. A föld-rengést a cethalnak tulajdonítják. Ha elfárad a cethal és másik oldalára fordul, ettől reng a föld. A világnak akkor lesz vége, ha elpusztulnak a cethalak.” (Exodus, Bp. 1942., 58. o.).

Mivel e kazetra éppen az Adyék padja fölött van, költőnk ezt az ősi halszim-bólumot látta, láthatta oly gyakran a szilágylompérti templomban! Ha új-raolvassuk versét, most már minden világos lesz számunkra: *„Őh Istenünk, borzasztó Cethal, / Sorsunk mi lesz: ezer világnak? / Roppant hátadon táncolunk mi, / Őh, ne mozogj, síkos a hátad. // Csúszós a hátad, mellyel tartod / Lelkünkét és a mindenséget. / S én csak két rossz táncoló lábat / S reszkető szívet adok néked. // Sok félelmemet vedd el értük, / Melyek velőimbe befűjnek. / Mutasd meg, hogy nem vagy keresztény, / Nem vagy zsidó: rettentő Űr vagy. // Végy engem hátad közepére, / Hogy két gyöngye lábam megálljon”, / Hogy a szí-ve-m ne verje mellem, / Hogy néha rám szálljon az álom. // Vagy dobj le egyszer s mindörökre, / Ne táncolj, lőj, ne tréfálj mindig. // Nem bírom s holt csillagaid már / Nyügödt fényűk arcomra hintik.”* (A nagy Cethalhoz, Az Illés szekerén, 1908.)

„Ő volt az én apám!”

Érminsztent Édest és a a családi fészek melegét jelentette számára, megha-tározóbb volt azonban a hepehupás vén Szilágy, mert az volt igazi felne-velője, s onnan röppent föl a magyar irodalom egére. Szülőfalujáról így ír: *„Mindszentnek hívják hasztalan,... / S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.”* (Séta bölcső-helyem körül). E sorok sem tükröznek valami derűs tájélményt: *„Az Ér nagy, álmos, furcsa árok, / Pocsolyás víz, sás, káka lakják”* (Az Értől az Óceánig). S milyen emlék fűzi a közeli Nagy-károlyhoz, ahol a piarista gimnázium alsó osztályaiba járt?: a „legsörnyűbb diákéveim”. Ráadásul itt betegszik meg először, mégpedig életre szólóan. Egy lápszéli téli sikanközáskor besza-kad alatta a jég, meghűl, későn kezdik gyógyítani, s még felnőttkorban is érzi majd lábában-derekában a bajt.

A gimnázium negyedik osztályának elvégzése után kerül Zilahra, a híres református kollégiumba, élete azon szakaszában, mikor talán legérzé-kenyebb és legfogékonyabb a lélek. 1892-ben Lajos öccsét az első, őt pe-dig az ötödik osztályba íratják szülei. A lehető legjobb helyre került! Zilah ekkorra lett – Somlyót lekörözve – a Szilágyság „fővárosa”, ambiciózus megyei vezetőkkel, ’48-as alispánnal, Kossuth-rajongó iparosokkal, tudós kollégiumi tanárokkal. A zilahi négy esztendő Ady egyik legmeghatározóbb életélménye. Később is talán csak Pá-rizsról ír oly szeretettel, mint az „ősi Scholá”-ról meg a városról, a „vidám pince-katlan”-ról. Jó tanuló volt, csu-pán a matematika okozott némi ne-hézséget számára (Berényi tanár úr nevét bizony nem foglalta imáiba!). Magyarra eleinte Petri Mór tanítot-ta, mégis inkább Both Istvánt emle-geti, később meg Kerekes Ernőt, aki a műfordításokra irányította figyel-mét. Legnagyobb hatással azonban a sokoldalú, tudós tanár, *Kincs Gyula* (1859–1915) volt rá, mégpedig egy életre meghatározóan.

Külön tanulmányt érdemelne Kincs személyisége! Kitűnő történelem-földrajz szakos diplomája mellé meg-szerzi a görög-latin oklevelet is, hogy elnyerhesse a zilahi katedrát. De ha kell, matematikát is tanít. Rendbe te-szi a kollégium kusza pénzügyeit, az elhanyagolt könyvtárat modern katalógusrendszerbe szervezi; tehetséggon-dozó, egyleteket alapító... és a Szilágy című újság szerkesztője. Bandi tanára (nem pedig igazgatója, mint ahogyan az a tankönyvekben szerepel, hiszen csak Ady érettségije után választják meg e tisztségbe, húsz éven át ötször egymás után!), s ő közli első szárny-próbálgatásait is. *„Te béráltál meg, kis, vidéki lapod, / Hogy poeta lettem”* – írja később, a *Vén diák üdvözlete* című versében. Édesanyja mellett Kincs Gyula volt az a személy, akivel soha nem civakodott, s akivel élete végéig bensőséges viszonyban volt. De Kincs rajta tartotta a szemét felfedezettjén akkor is, amikor bántották, akkor is, amikor bajba került, vagy amikor kellett egy kis segítség. Talán a legjobb példa erre Ady első párizsi útjának

megszervezése és – ahogyan azt ma mondanák – „menedzselése”. Liberális irodalomtörténészek szeretik hang-súlyozni, hogy szerelme és múzsája, Diósyné Brüll Adél révén, az ő segít-ségével jutott ki Párizsba, mint valami selyemfű... Holott Kincs és köre már évek óta szorgalmazta, hogy lásson vi-lágot s menjen Nyugatra. (Hogy végül a költő Párizs mellett döntött, abban Léda szerepe elvitathatatlan.) Kincs Gyula szívósan lobbizik érdekében a vármegyénél, támogatja kérvényét, rá-vesz több befolyásos embert a megye-házán, hogy egyengessék útját, s hogy a vármegye szavazzon meg számára egy jelentősebb összeget a 3%-os kul-turális adóból a párizsi út támogatásá-ra. Végül négyszáz koronát szavaznak meg, amit Kincs még megtold két-százszal a Szilágy nevében azzal, hogy ennek fejében majd Ady cikkeket küld a lapnak. Elmegy Érminsztentre, s el-éri, hogy Ady Lőrinc hozzátegyен még ugyanennyit. E nagy tekintélyű vidéki tanár azt is kijárta, hogy egy pesti új-ság tudósítójának szegődtesse.

Nem kitartott szépfűként indult hát a „szép ámulások szent városába” (A Gare de l’Est-en), hanem 800 korona ösztöndíjjal, ami akkoriban szép sum-mának számított, zsebében a Buda-pesti Napló szerződésével és egy egész Európára szóló újságírói vasúti szabad-jeggyel. Ady aztán Párizsban ledolgoz-ta ezen adományokat, önemészto buz-galommal írt, napi rendszerességgel küldte cikkeit Pestre, s mindhalálig ki-tartott a Szilágy/Szilágyság mellett is.

Idővel kapcsolata Kincs Gyulával fér-fibarátsággá mélyült. Tizenhét verset írt vagy ajánlott neki – köztük olyan kiemelkedő műveket, mint *A Tisza-parton*, a *Fölszállott a páva*, *Az Értől az Óceánig*, *Az Illés szekerén*, a *Vén diák üdvözlete* vagy az *Üzenet egyko-ri iskolámba*. Ha kedves tanárát bántották, netán félre akarták állítani, mint az történt 1912 májusában, az Országos Református Tanár Egyesü-let zilahi közgyűlésén, Ady személyes jelenléttel tüntetett melllette – ez al-kalomra írta pl. *A visszahozott zászló* című versét, melyet fel is olvasott a helybéli vigadóban„Kincs Gyula bá-tyámnak, akinek már az sem árthat, ha Ady Endre nevű volt diákja nagyon szereti, hoztam vissza ezt a zászlót.” Temetésén, 1916. január 3-án pedig a visszaemlékezők szerint zokogva mondta: „Elvesztettem az apámat! Ő volt az én apám!” Koszorújára is ezt íratta: APÁNK VOLT. BANDI ÉS BERTUKA.



A REJTÉLYES SZÍVDOBOGÁS

MÁRAI A SAJTÓRÓL (I.): AZ ÚJSÁGÍRÁS LÉNYEGÉRŐL, ÉRTELMÉRŐL, FELELŐSSÉGÉRŐL, „HATALMÁRÓL”

Arany Lajos



Fikció, fantázia, még ha valóságalemekekből építkezik is – mondjuk a művészetről, így a szépirodalomról, például egy Móricz-novelláról. Élménydokumentáció, azaz minden ízében valóság – állítjuk egy-egy Móricz-riportról, amely egyszersmind művészi nívón szól mindig. Ahogyan **megtörténtek** az események, annak megfelelően ír Mikszáth publicisztikájában, pl. a parlamentről. Ahogyan **megtörténhettek volna** – aszerint pedig a **Péri lányok szép hajáról** vagy épp **A bágyi csodáról**. Móricz, Mikszáth – és még vagy félszáz társuk! – a 19. század utóján és a következő első évtizedeiben a szépirodalmat és az újságírást egyaránt magas színvonalon művelték. Márai Sándor azzal a különleges tulajdonságával tűnik ki közülük, hogy talán ő töprengett s vallott a legtöbbet az írásról. Általában is, meg az írás egyik fő terrénumáról, a sajtóról. Mindig mélyre hatolva tárgyában, máig aktuális gondolatokat közvetítve.

Dolgozatunk két részből áll: ez az értekezés azt veszi számba, miként vélekedett ő **az újságírás lényegéről, értelméről, felelősségéről, „hatalmáról”**.

Negyedszázadnyi újságírói tapasztalat birtokában Márai úgy ítélte meg: az újság kommunikációjának elérni szándékozott nagy köre – egyben visszacsatolója –, a „nyilvánosság”: *a legnagyobb próba*.¹ A negyvenes évek elején írta, lényegében napjainkra is érvényesen: *a magyar tömegek nagy összessége ma sem az egyetemi szemináriumok munkaszobáiban szerzi átlagos műveltségét, hanem a néptanítók, továbbá a sajtó, a rádió, a könyvkiadók s végül a színház és a mozgóképeket pergető üzemek jóvoltából*.² Épp ezért, ő maga „sosem mondott le az írás »pedagógiai« lehetőségeiről, az írástudót pedig felelősnek tartotta a közvélemény korrekt tájékoztatásáért”.³

Tudta: kötelez a szellemi rang! *Noblesse oblige...* – kezdi egy naplóbejegyzését, mondván: *az alkotó embernek* nemcsak „hivatása”, „képességei” vannak, *rangja is van*. Ezt a rangot – a feltétlen emberi

rangot – *nem az emberektől kapta, hanem Istentől*.⁴ Indulásától mindvégig kulcskérdés számára az írástudók felelőssége: *Egy napon megtanultam, mi az írott szó felelőssége, s ekkor felni kezdtem*.⁵ És meghatározó fontosságú a szavak embereinek benső vezérlésű szigorú morálja. A felelősség és a – szakmaihoz társuló – morális igény: *Az írás végső értelmében nem egyéb, mint magatartás, nagy szóval úgy mondhatnám: erkölcsi magatartás* – írja az **Egy polgár vallomásai** lapjain.⁶ S éppen, mert „színre vitt emlékezés”⁷ ez a „regényes önéletrajz”, vallomásos „regény”, meggyőződéssünk: a narrátorral azonos a szerző; azonosul a vallomástételben. Ezért e művéből (miképp az emlékezőstrilógia többi kötetéből, a **Hallgatni akartam** és a **Föld, föld!...** címűekből) idézni valójában annyi, mint Márai saját gondolatait citálni.

Az írói, újságírói felelősség szüntelen foglalkoztatja, újabb s újabb megvilágításban: *az írás csak részben tehetség, fontosabban jellemkérdés is*⁸ – szól intelme. Az **Újságot írni** c. vallomásában erre figyelmeztet: *Az újságíró néha megborzasd az írott szó felelősségétől: minden szava emberek százezreire hat közvetlenül, sorsokat alakíthat, öntudatlanul*.⁹ E felelősség persze nem kizárólag a **komolysajtó**¹⁰. A hatásos, egyúttal hiteles bulváré is: *az igazi, a nemesebb fajtájú zsurnalizmusra az jellemző, hogy nagyjában szigorúan érzi a felelősségét egy diszkréciónak, amire a nyomtatott szó nyilvánossága kötelez*.¹¹ A korabeli sajtó felelősségét kezdettől vezérelhetette mindenekelőtt egy ma is érvényes európai magyar szempont: „Már párizsi újságíróként is veszélyeztetve látta Európa hagyományosnak vélt értékeit. Az első világháború nemcsak a térképet rajzolta át, hanem az emberek mentalitását, életvitelét is károsan befolyásolta. Ekkor lett meggyőződése, hogy a gondolkodásban és ideálokban megmutatkozó zűrzavart csak az értelem, a logika módszeres használatával lehet ellensúlyozni”¹²

Segíthetünk még?

*A jó újságcikk mindig szenvedélyes: más-
képpen nem hat* – vallja egyik esszéjé-

ben.¹³ Márai, a sztoikus író és gondolkodó hangja bensőségessé forrósodik, amikor az igazságkereső szenvedélyre – mint az írás, az újságírás létalapjára – utal, a maxima és az önmegszólítás együttes nyelvi erejével nyomatékosítva felhívását: *az igazságot írd le, hűségesen; de közben tudjad, hogy nem is ez a tárgyhiűség a legfontosabb. Ne a tárgyhöz maradj hűséges; inkább s kérlelhetetlenebbül önmagadhoz* – tanácsolja.¹⁴ Patikamérleg-pontosságú fogalmazásmódjára jellemzően, egyik tanulmánya az igazságnak mintegy definícióját is adja, a rá valló stílusban – aforisztikus tömörséggel és eleganciával, s meghatározásérvvel törekedve a meggyőzésre: *Az írónak, békében, mint háborúban, az igazságot kell mondania, mert csak a valóság megismeréséből következő igazságnak van pedagógiai ereje*.¹⁵ E gondolat közvetlen folytatásaképp az igazságot a bátor szókimondás összefüggésében értelmezi: *Az író soha nem hirdethet gyűlöletet az emberek között. De kötelessége hirdetni az igazságot, melynek nevelő, ébresztő erejében hisz*.¹⁶ Más, rokon megfogalmazásban: *nem elég valami „ellen” írónak lenni, ugyanakkor „valamiért” is kell írni*.¹⁷

Miképp Kosztolányi, Márai is tudta – és élte: *írni csak önkívületben, mintegy transzban lehet – és ugyanakkor olyan mindenre elszánt tudatossággal, ahogy egy matematikus épít fel egy felsőbb fokú egyenletet*.¹⁸ A megformálás külön képességének léte nélkül hatástalan a mégoly igaz vélemény, nézet, ítélet is: *Az írás mindenekelőtt kompozíció; tehát egy erő a komponálásban alakot, formát kap; [...] a gondolat csak **van**; a megkomponált gondolat már **történik** [...]*.¹⁹ S kritériuma a nívós írásnak a nyelv biztos ismeretéből eredő hajszálpontos fogalmazás: *Nem elég megtalálni az igazságot, ki is kell mondani azt. Nem elég kimondani az igazságot, meg is kell szövegezni azt, másíthatatlanul, mintha márványtáblára vésnék*.²⁰ Az (újság)írás egyik nyelvi arany szabálya ez: a szöveg emelkedettségét is szava-

toló választékosság²¹, Márai szövegműveinek, művészi szövegeinek stílusjellemzője. Tudniillik ez a kifejezőmód, „minden eleganciája mellett, rendkívül természetes, egyszerű”, s „egyszerűsége, természetessége mellett szabatos; irodalmi stílus”.²²

És értette, vallotta s gyakorolta maga is, e nagy elődhöz méltóan, a „Kosztolányi-törvényt”, a világosság reguláját: „Az olvasót egy másodperc ezredrészéig sem szabad bizonytalanságban tartanunk.”²³ Mert az igazság tömegek számára való kommunikálásának feltétele, **a nyilvánosság próbájának** része Márai szerint is a közlésfolyamat sikeressége, a megértetés – az igazság (az üzenet) és a sajtó (a közlésfolyamat feladója) meg a befogadók (a címzettek) élő kapcsolata: *Nem elég az „igazat írni”. De úgy megírni az igazat, hogy akadálytalanul eljusson azok címére, akiknek szánta – igaza van Schuschnigg [osztrák] kancellárnak: – ez már csaknem művészet*.²⁴ E gondolatban közvetetten az is benne rejlik, hogy számos akadálya lehet az üzenet dekódolásának. Az olvasó partnernek tekintése feltétele annak, hogy a feladó kiállja a nyilvánosság próbáját: *Az újságíró úgy beszél olvasójával, mint személyes ismerőssel: bizalmasan és közvetlenül. – Nézd, ez és ez történt – mondja. – Mit gondolsz, segíthetünk még?...*²⁵ Kommentárként Márai hozzáfűzi: *Ez a közvetlenség meghatja az olvasót, bevonja a mesterség meghitt köreibé, beavatottnak érzi magát*.²⁶ Úgy véli, *az sem egészen megfelelő, ha azt írja az újságíró, amit „feltétlenül” meg akar írni – sokféle igazság van, s minden igazságnak más a formája*.²⁷ Annak ténye, hogy *rengeteg igazság van*²⁸, nehezíti író és olvasó „párbeszédét”. Ezért, mint meghatározza, *egyetlen feladatomban, hogy formai összhangra hozzam a formátlant és ezerarcút, megnevezem a soknevűt, ami örökké csak a kétségbeesés zsiujaja marad*.²⁹ Hirdette, s mindvégig őrizte az aggályos pontosság, világosság, nyelvi (és tartalmi!) megalkotottság igényét. Arra int: *Egy fáradt cikk és megbuktunk*,

egy hanyag jelző, téves következtetés és összeség a „szakma”, amely kegyetlen, kaján éberséggel figyel minden sorunkat.³⁰ Emlékezései szerint még emigrációja előtt, 1947-ben felismerte: *számomra nincs más „haza”, csak a magyar nyelv*.³¹ Egy évtizedekkel későbbi feljegyzése annak tanújele, hogy meggyőződése később sem változott: *„Haza” csak egy van, az anyanyelv*.³²

Az anyanyelvet s pontos alkalmazását minden körülményben biztos azilumnak tudta: *az élet irtózatoss zűrzavarában nincs más menekvés, csak a jól fogalmazott mondat [...]*.³³ Önkéntes száműzetése 23. évében, „nyelvi tudatának”, bámulatos szókincsének őrzésére, páratlan anyanyelvi igényességének jeleként, hetvenegy évesen megrendelte Bécsből **A magyar nyelv értelmező szótárának** hét kötetét.³⁴ *A vigyázni kezdtem minden leírt szóra*³⁵ megjegyzése sem csak arra az örök dilemmára utal, hogy bizonyos helyzetekben az igazi írástudónak írói vagy az újságírói énje szóljon, avagy hallgasson, a szó szoros értelmében is vehető: ő valóban ügyelt a szóra, a hajszálpontos fogalmazásra, az elsőtől az utolsó leírt betűjéig. Egy idősebb kori feljegyzésében így sóhajtott: *Nehéz az „igazi” szót eltalálni*.³⁶ Szintén régi emigránsként jegyezte meg, elmarasztalásba rejtett intelemként: *tanulhatnak, akik a pontos szó helyett beérik a sok szóval*.³⁷

A szövegalkotás egy szintén szerfölkött lényeges, ugyancsak Kosztolányi-féle arany szabályát – „nincs nagyobb művészet a törlésnél. [...] Aki tudja, hogy mit ne mondjon, az már félig-meddig tudja, hogy mit mondjon.”³⁸ – hivatkozta (*Kosztolányi írta: „írni annyi, mint törölni”*³⁹), mélyen értette, s művelte. E káté így szól Márai hangszerelésében: *Nem elég írni. Át kell írni mindent, amit írtunk. Ez az irodalom*.⁴⁰ *Nem lehet elég keveset írni. És nem lehet elég sokat húzni abból, amit írtunk. A dilettáns rögeszméje: írni, írni! Az író kényszercelekedete: húzni, húzni*. Il-



letve: *a legnehezebb: húzni. Nehezebb, mint írni, újraírni. Ez a nagy mesterségbeli vizsga. Mint a filmesek, akik néha 30–40 óra filmanyagból „vágnak össze” két órára valót. Ez nagyon nehéz, látni a lényegeset az anyagban.*⁴¹

Mint Kosztolányiéra, az írás e nagymesterének nyelvezetére is rendkívül jellemző az emlegetett aforisztikus szövegteremtés, gondolatközvetítés. (Az itt idézett szövegek között is számos illet találunk.) S noha az ő szövegei is teli vannak gondolatokkal, az alkotói alázat ezt a bölcsességbe rejtett intelmet mondatja vele: *„új gondolat” nincs, csak új „kifejezés” van, kifejezés, amely – ha megtelik a személyiség stílusos erejével – új feszültséget ad a régi gondolatnak [...].*⁴² Bámulatos írás-szenvedélyű alkotó; a kimondás belső igénye, örök törvénye és vágya vezérli tollát: élet-, olvasás- és írástapasztalata szerint *az **ötlet** soha nem olyan érdekes, mint a végrehajtás és a kivitelezés.*⁴³

A „nagyhatalom”

Hitte – s tudta, mert megélhette, érzekelhette, s a Berten nevű regényfigurájával, mint szócsővel, ki is kiáltatja –: *Milyen nagy hatalom a Szó!*⁴⁴ Szócső, mondjuk a regényfigurára. Igen, mert miként az **Egy polgár vallomásai** c. „regényében” az elbeszélő szövegére – benne a sajtóról szóló vallomásos mondatokra – egyszersmind szerzői véleményként, ars poeticaként tekintünk, **A Garrenek műve** c. családre-gény gondolati, vallomásos szövegeire hasonlóképp. Első érvünk, hogy a főszereplő – író. S az egyik értő kutató ezt állítja a mű központi figurájáról: „Garren Péter jelleme szigorúan megrajzolt önarckép.”⁴⁵ Márai kanadai kiadójának, Vörösváry Istvánnak a hetilapja, a Kanadai Magyarság a Márai-nekrológgal egyazon napon és oldalon közölt, **A Garrenek műve** kétkötetes edícióját hirdető szöveg e regényfolyamot Márai „életregényé”-nek minősíti, „évtizedeket átfogó visz-szaemlékezés”-nek, „mely bizonyos mértékig önéletrajz”.⁴⁶ Az elbeszélő és

a szerző azonosságára utal egy másik irodalomtörténetési megközelítés is: Garren Péter „szereplő és történetmondó egy személyben, s a maga tudatán szűri át, a maga nézőpontjából értékeli és értelmezi az egykor látott, hallott, tapasztalt dolgokat, mi több: a saját – a Máraiéval azonos – nyelven és stílusban szólaltatja meg a többi figurát”.⁴⁷ S hogy a szépirodalmi műveket a gondolati prózával együtt citáljuk itt, arra érvünk lehet végül Gyergyai Albert lényeglátó, találó gondolata is, mely szerint Márainak minden műve vallomás.⁴⁸

De mit jelent az emlegetett **hatalom** az ő értelmezésében? Azt, hogy *az ólombetű tud ésszel is löni, egy mondat robbanhat, mint a bomba, s halottak maradnak nyomában, egy mondat, amely ésszel van töltve, elsöpörhet közéleti nagyságokat, politikai bálványokat, de egy másik mondat építeni is tud, napvilágra szólít alakuló és erjedő alkotásokat, a pillanat szavával hosszú időre formát ad a bizonytalannak.*⁴⁹ Ebben áll az újságíró hatalma. De ő *csak addig hatalom, míg tisztességes szemlélettel, megfelelő felkészültséggel, szabadon kifejezheti gondolatait. Abban a pillanatban, amikor az újságíró, ha fogcsikorgatva is, kénytelen alkalmazkodni a sugallatokhoz és korlátokhoz, melyek feladatának határt szabnak, [...] nem több és más, mint sajtókuli.*⁵⁰ Ezt nem akarta írónk. „Kényesen vigyázott arra, hogy véleményét mindig szabadon fejthesse ki, s ízlésének érvényesítésében ne kelljen megalkudnia.”⁵¹

Általánosabban, a sajtó hatalmát miképp látta? A Fleet Streeten – ahol Márai korában az angol sajtó nagy része készült, s amely „a londoni sajtónegyed” máig – szerzett élményei nyomán, a Times, a Sunday Times, az Observer, a Daily Mail c. lapokról szólva felel: *A világsajtóban, a jórészt elbulvárosodott kontinentális és amerikai sajtó mellett ez a néhány nagy, szézesztendős angol lap figyelmeztet csak arra, hogy a sajtó hatalom is lehet, igazi hatalom, amelynek minden szava csá-*

*kányütés, amelyet nem lehet megfélemlíteni, sem elhallgattatni, mert rettenetes erejű fegyvereivel nem birkózhat meg semmiféle államhatalom, sem az érdekszövetkezetek terrorja; s ezek a fegyverek a tisztesség, az alaposság, a gondosság s a feltétlenül megbízható informáltság.*⁵² Érthető üzenet ez azoknak is, akik számára a hatalom más értelmű, akik presszió nélkül, önszántukból, csak úgy „maguktól” is visszaélnek a nyilvánosság hatalmával... S a tisztesség-fegyverű sajtót a kemény fegyelmű írótól szokatlan módon, mert már-már bálványozva, a Times-ról úgy vélekedik: *mindent megtud az olvasó belőle, azt is, hogyan, azt is, miért, s mindenre mérget lehet venni.*⁵³

De létezhet-e, van-e teljesen szabad, szuverén sajtó, független újságíró? Márai már a **Kassai Napló** újságírójaként, húsz-egynéhány évesen, felvetette ezt az örök problémát. Akkor nemmel felelt: *a sajtó függetlensége, a l’art pour l’art-os újságírás abszurdum. Abszurdum azért, mert az újságot, mint mindent a világban, determinálnak azok a szociális és társadalmi erők, amelyek között a sajtó dolgozik és közvéleményt csinál. Egyetlen lap sem mondhatja magáról, hogy „független”, mert hiszen már maga az a politika, amelyet bármennyire objektív formában, de minden lap képvisel, beállítja az érdekek szolgálataiba.*⁵⁴ Később, az **Ujság** krisztusi korú tárcaírója a sajtó hatalmát nagy körültekintéssel, összefüggéseiben is alaposan megvizsgálva⁵⁵, számvetést készít e mesterség világáról. Mindenekelőtt a nagyhatalomjelleg egyik legfőbb vonására, a nélkülözhetetlenségre, pótolhatatlanságra utal: *Mindent lehet vele, semmit nélküle, a modern életnek olyan közvetítő eleme, mint a levegő, mely a hangot továbbítja: meglepetten vesszük észre, hogy süketek vagyunk és sötétben járunk, ha egyszer hiányzik.*⁵⁶ De hogy sokkal inkább szakmai-emberi alázattal művelhető szolgálat ez a szakma, mintsem bármiféle hatalom volna, azt értelmezésbeli megszorítással, ironizáló megközelítéssel jelzi, arra iróniaérvet hoz: *Mindig nagyhatalom [a sajtó],*

*mikor szükség van reá. Kiszolgálja az időt úgy, hogy egy pillanattal mindig elébbre néz. Furcsa nagyhatalom, amely mindig szolgál; s szolgálatát ellenfelei sem nélkülözhetik.*⁵⁷ Újabb árnyalataként a magyarázatnak, idézőjelbe kerül a sajtó „hatalma”, tudniillik ezzel *a nagyhatalommal minden rezsim kiszolgáltatja magát, a föld minden országában.*⁵⁸ Majd ismét új lehetőségét nyitja az értelmezésnek, a szó szoros értelmében vett hatalommal való kapcsolatára utalva, a sajtót örök túlélőnek érezve.

A médiát, mint egyszerre óriást és törpét, fölényben levőt és kiszolgáltatottat, a folyton e kettősségben létezni kénytelen közeget jeleníti meg, szójátékkal intonálva, nyelvi paralelizmusokkal fokozva a meggyőző erőt: *Nagyhatalom, mert minden hatalom rászorul, s mert túlél mindent és mindenkit, aki rászorult. Kegyeit lesik és félnek tőle, de ugyanakkor korlátozzák és fegyvelmezik. Tanácsáért esedeznek, véleményét elfogódott izgalommal olvassák, de ugyanakkor tanácsokkal és véleményekkel iparkodnak eldugaszolni fülét. Elvárják tőle, hogy mindent tudjon, mindent lásson, és elvárják tőle, hogy csak azt tudja és lássa, amit változó szemléletek megengednek neki.*⁵⁹ Jelzi egyben: a sajtó a miliőből kiszakítva nem értelmezhető, leképezi a társadalmat: *Néha korrupt, mert emberek csinálják, néha erkölcsös, mert emberek csinálják, néha üzleties, néha önzetlen, akkor is alkot, amikor „destruál”, akkor is ítél, ellenőriz és fegyvelmez, mikor alkot.*⁶⁰ Lassítva a szövegritmust – ezzel is együtt töprengésre készítetve az olvasót –, anaforrákkal adva nyomatéket gondolatának, szinte eszményien önzetlen, mellérendelt szerepű szakemberek alkotta, csupán felelősségi körök szerint eltérő rangú, pusztán közszolgákból álló fórum színében tünteti fel a sajtót. Érzékeltetve: ez **is** a média: *Nagyhatalom... Mindenben az, csak a saját dolgában nem, minden érdekért inkább kiállhat, mint a maga érdekéért. Nagyhatalom, melynek igazi fejedelmei, nagykövetei és tábornokai éppen olyan dísztelenek és címtelenek,*

*mint hivatalnokai és közkatonái. Mindenkinek szószólója, prókátora; de ki szól jó szót az érdekében? Nincs rá szüksége, mert „nagyhatalom”... s ám lássa és nézze, amíg nagyhatalmakat kiszolgál és éltet, hogyan maradhat maga is az.*⁶¹ Végül a sajtó, ez az örök túlélő erkölcsi fenoménna, a megvesztegethetetlenség mintaképévé magasztosul, így visszautal a szerző a „Fleet Street”-re. Az anafórás szövegnyomaték is jelzi: ebben kellene állnia a sajtó igazi hatalmának! Íme: *Ha száját befogják, jelt ad a szemével. Ha agyonverik, feltámad. Van benne valami, amit nem lehet elhallgattatni, soha, semmiféle ígérettel vagy terrorral.*⁶² Az időződő író egyik feljegyzése a meggyőződésének változatlanságáról ad hírt: *A betű mégis hatalmasabb, mint az atombombák korában hiszik.*⁶³

Mindenkit ébresztget

Felfogásában az igazi sajtó olyan *természeti, hogy **újság**, és mindenkinek szól, tehát az egyszerű közlésen túl felvilágosítja, nyugtalanítja, ébresztgeti az embereket.*⁶⁴

Az igazságkereső megszállottság, a lényeglátó és felvilágosító akarat pedig nem tűrheti az értelmetlen kíméletességet és óvatoskodást. Márai közvetetten és közvetlenül egyaránt hangot ad ennek. Már egy ifjúkori tárcajában hangot adott annak a sajátos véleményének, mely szerint a cikkíró magángondolatait (az újságban, tehát a nyilvánosság számára) tolmácsolni: *mindig bizonyos fokú szemérmetlenség.*⁶⁵ S ebből az ironikus, paradox megjegyzésből éppen képtelensége okán halljuk ki nemcsak az egészséges újságírói, közszereplői exhibicionizmust hanem – éppen a szellemesen találó kifejezése okán – a megdöbbentő, netán megbotrántkoztató, ám szabad, szemérmetlenül nyílt szokimondást, a kérlelhetetlen őszinteséget is. Másutt egy francia újdondász munkájának „negatív festése” által alkot szabályt – ami a fikcióban erény, a dokumentációs, tehát a sajtóműfajokban nem feltétlenül az: *az*





Márai István

*újságban mindig író marad, soha nem lesz újságíró. Kesztyűs kézzel ír...*⁶⁶ S úgy véli: az újságíró, *ha túlságosan finy-nyás, diszkrét, előkelő, könnyen abba a hibába esik, mint a túlságosan diszkrét író: hogy ti. nem mond semmi lényegeset, a legjobb esetben közöl vagy szórakoztat, de távol maradva a dolgok lényegétől, távol marad közlésük során az igazi hatástól is.*⁶⁷

Márai István

Látszólag az erőszakos újságírást lát-szik pártfogolni a következő maxima, valójában a meggyőződés nélkül bólo-gató sajtó elutasítása, az igazság kere-sésének és kimondásának, az öszinte-ségnek, az árnyaltan megfogalmazott gondolatnak a kívánalma szól itt: *A jó újságírás mindig agresszív – még akkor is, ha helybenhagy, beleegyezik és áldá-sát adja valamire. Az újságíró, aki az élet jelenségeire makacsul hajtogatja, hogy igen és ámen, unalmas és kevésé meggyőző.*⁶⁸ Ezzel függ össze az érté-kért perló felháborodás szavakra vál-tásának, a termékeny indulatnak az értelme, az „érted haragszom” kimon-dása: *a jó újságíró szolidáris haragjával, vádjaival, és ellenszenveivel; abban a pillanatban, mikor támad, csakugyan hisz dühében; ez a szolidaritás az újság-írás hitele.*⁶⁹

Márai István

Márai kivételes szerepűnek ítéli az újdondászt, meggyőződése: *az újságírás több és más, mint „pálya”, mesterség: az újságírás különös idegállapot, meg-szállottság, nem hasonlítható semmiféle „gyakorlati hivatáshoz”. Olyan méreg ez – újságot írni –, amelyről nem tud le-mondani többé, aki egyszer reászokott.*⁷⁰ Ismértli a „felvevőkészülék” folyama-tos működésének örök igényét: *Újsá-got írni állapot, idegállapot. Egészséges ember ki tudja zárni néha a világot. Az újságíró soha.*⁷¹ Kinyilvánítja, hogy ez az a mesterség, amelyben nincs „mun-kaidó”: *Nem igaz, hogy az újságíró befe-jezte a munkáját, mikor megírta a cikket [...]. A világban soha nincsen **schlus**z, mint a szerkesztőségekben. A lap már megjelent, de a világ megy tovább, s az újságíró, az igazi, már figyel holnapra, holnaputánra, keresi az „anyagot”, azt a rejtélyes valamit, ami emberek szándé-kaiból és baleseteiből, népek tragédiáiból és a butaság firtoraiból, emberek ármá-nyaiból és véletlenek sorozatából sűrű-södik össze, minden pillanatban, min-denütt a világon.*⁷² Nem véletlenül írta Márairól szellemes szemléletességgel a kortárs Bálint Jenő, 1933 májusában, **A Reggel** c. lapban: „Akkor is ír, ha sétál az utcán, vagy fellép egy villamos peronjára. Vezércikket fűz a cipőjébe reggel, regénytémákkal beretválkozik.

Márai István

*diók hörögnek.*⁸⁰ Neki – mint minden elhivatott újdondásznak – tehát min-den egyformán fontos, érdekes, együtt és egyszerre, „közlésre érdemes...”⁸¹. Szá-mára az emberek világa, a föld min-denütt egyformán érdekes és titokzatos [...].⁸² Hazám az egész világ – mond-hatta Dante. Témám az egész világ – mondhatná Márai, s így tartja minden igazi újságíró.

Márai István

S a jó újságíróra igaz a fiatal Márai belső vezérlésű szemlélete: *egy kissé mindenkire úgy néztem, mint akiből még cikkanyag lehet egy napon.*⁸³ Kissé mentegetőzve, ám a tapasztalat igaz-ságszülő birtokában hozzáfűzi: *Ez a szemlélet nem előkelő; de a gyakorlatban ez az újságírás...*⁸⁴

Márai István

Úgy áll készen az írásra a nap minden percében, minden porcikájában oly ideges remegéssel, mint versenyparipa startnál futásra.⁷³

Márai István

A színvonalas hivatásgyakorlás érde-kében ismerni kell a „nyersanyagot”, a tényeket, azt a titokzatos anyagot, mely embert emberhez fűz, a jelenségek össze-függéseit.⁷⁴ Márai nyelvi nyomatékkal (ismétléssel, ellentétpárok felállításá-val és felszólító értelmű kijelentéssel) hangsúlyozza: nem elég a felszínt néz-ni – „kapirgálni” –, elégtelen a mesél-gető mellébeszélés, ellenben a közel-ről megnézés (értsd: a mélyre nézés és látás, a tények feltárása, az alapos elemzés) nélkülözhetetlen rekvizituma e pályának: *Az újságíró nem „szemlélő-dik”, hanem megnéz. Az újságíró nem mesél, hanem következtet.*⁷⁵ Mint Krú-dy, aki olyan közel ment abhoz, amiről beszélt – egy utcaszöglethez, egy kora-beli divatcikkhez, egy emberi archoz –, *mintha a szobában ülne, és úgy beszélne, személyesen a személyhez.* Márai hozzá is fűzi nyomban: *Minden nagy írásnak ez a titka.*⁷⁶

Márai István

E maximát, a **Füves könyv** egyik „gyógyító gondolatát” minden szer-kesztőségnek – is – a falára érdemes lenne kiírni: *Végzetesen kell élni és írni, tehát nyugodtan, nagyon figyelmesen, egyforma erővel figyelve a világra és ön-magunkra, értelműnkre és szenvedélye-inkre, az emberek szándékaira és a min-denséghez való kapcsolatainkra.*⁷⁷ Má-rai e gondolatmenetében „a **figyelem** kulcsjelentőségű, a figyelem ugyanis olyan magatartást és írást követel, amely jelen idejű, szüntelen készenlétet igényel, de amely önmagában inkább a szemlélés állandóságára utal, mint az alkotás várható befejezésére”.⁷⁸ Kőbe véshető **A cikkírás titka** c. tárcából az ímént citált jó tanácsot szinte foly-tató megjegyzés: *cikket csak végzetesen szabad írni.* S ugyanonnan egy másik „sajtórecept”, intelem: *csak olyan cikket érdemes közzéadni, melynek írása köz-ben azt a rejtélyes szívdobogást éreztük, melyet a felelősség, a vállalkozás, a le-hetetlen megkísértése, a szakmai beava-tottság teljes céltalanságának tudata, s a csak-azért-is reménytelen indulata vált ki testi-lelki szerveztünkben.*⁷⁹

Márai István

A felszínes szenzációhajhászás ellené-ben a tárgy aprólékos, beható vizsgálá-tának híve volt: *Ezt a fát, séta közben, a világeseményeket megillető figyelmes-séggel, alaposan megnéztem...* Egyszer-smind, e gondolat közvetlen folytatá-saként, meggyőződéssel vallotta: *mert nem csak az világesemény, amiről a rá-*

*világ együtt és egyszerre, állandóan „ak-tuális és „szenzációs”.*⁹² Úgy látszik, ké-szültem valamire. A világ érthetetlensé-ge, összevisszasága érdekelt; ahogy senki és semmiben nem tartja be a játékszabá-lyokat... Erre tanítottak az újságok.⁹³ S meghatározó tulajdonsága az éberség, a minél teljesebb megismerés vágya: az újságírás *legtöbbször csak idegállá-pot. Állandóan résen voltam, mintha én lennék hivatva megtölteni újdonságok-kal Párizs és a kontinens lapjait. Sietve ebédeltem, hanyagul megtörültem szá-jamat, s már loholtam a parlamentbe, mert Caillaux beszélt; mintha közöm lenne ehhez...* *De nem volt-e csakugyan közöm? Nem tartozott-e reám, a kor-társra, az átutazó lélekre minden, amit tüneményben és banalitásban e földön észlelni lehetett?*⁹⁴

Márai István

„A humor szükségessége, megóvásá-nak embernemesítő ideálja visszatérő gondolata írásainak” – írja találóan a monográfus.⁸⁵ Alánya is így látja: *a tel-jes ember nem lehet humorérzék nélkül az, aki.*⁸⁶ Ezzel azt is kimondja: a mi-nőségi (újság)írás szellemesség, humor nélkül mit sem ér. Természetesen – s ez az ímént citált irodalomtörténetési vélekedésből éppúgy kiolvasható, mint az író idézett feljegyzéséből – nemcsak elméletben tekintette a humorérzékét lényegi emberi tulajdonságnak: teli vannak (publicisztikai) írásai a köz-lésfolyamat eredményességének e nél-külözhetetlen nyelvi rekvizitumával. Gyakran az **íroni**ával (ennek különfé-le árnyalataival) társított, finom, intel-lektuális humorral. E meggyőződését követve: *A fenséges, amelyet nem leng át az irónia mosolya, mindig esetlen.* És: *Írónia, tehát kölcsönös beavatottság és cinkosság nélkül nincs irodalom.*⁸⁷ (Az e dolgozatban olvasható Márai-szövege-ket is átjárja az irónia stílusárnyalata.)

Márai István

Szuperlatívuszokban szól az újságíró Márairól a hajdani munkatárs és a kut-ató is. Fried István idézi, miképp em-lékezik Borbándi Gyula az író rádiós szerepvállalásaira. E sorokból a min-denkori eszményi médiaszemélyiség fő tulajdonságai is kiolvashatók: „Ügy-szeretete, pontossága, lelkiismeretes-sége példás volt. A határidőket mindig betartotta. Mondanivalóját úgy fogal-mazta, és műsorait úgy szerkesztette meg, hogy ne legyenek az előírtnál sem hosszabbak, sem rövidebbek. Soha nem késett, soha nem kellett várni a kézirataira vagy hangfelvételeire. Amit megígért, megtartotta. A megbízha-tóság mintaképe volt.”⁸⁸ Nemcsak hirdette hát, képviselte is az újságíró-eszményt, miképp mintaszerűek (pub-licisztikai) írásai. „A hírlapíró Márai Sándor a szemtanú hitelességével és a gondolkodó felelősségével számol be élményeiről, érzéseiről, gondolatairól, egyáltalán – a korról”.⁸⁹

Márai István

Szegedy-Maszák Mihály nézete szerint „Márai igazi műfaja a vallomás”.⁹⁰ En-nek egyik tanújeként az író gyakorta s mélyrehatóan elemzi a sajtószakma és önmaga viszonyát is. Mindig úgy, hogy a szóba hozott jellemzőket min-den más elhivatott újságíróra is érvé-nyesnek ítéelhetjük.

Márai István

Szól az e pályára termettségről, az (új-ság)írásra rendeltetésről: *Az újságírás számomra – az első pillanattól, mihelest elragadott – egyértelmű volt az idővel, amelyben élek, mely számomra személy-hez kötött élmény, kitérni előle nem le-het [...].*⁹¹ (Újság)írói lényének sajátja a nem szűnő érdeklődés: *A feladat von-zott és izgatott. Éreztem, hogy az egész*

Márai István

*világ együtt és egyszerre, állandóan „ak-tuális és „szenzációs”.*⁹² Úgy látszik, ké-szültem valamire. A világ érthetetlensé-ge, összevisszasága érdekelt; ahogy senki és semmiben nem tartja be a játékszabá-lyokat... Erre tanítottak az újságok.⁹³ S meghatározó tulajdonsága az éberség, a minél teljesebb megismerés vágya: az újságírás *legtöbbször csak idegállá-pot. Állandóan résen voltam, mintha én lennék hivatva megtölteni újdonságok-kal Párizs és a kontinens lapjait. Sietve ebédeltem, hanyagul megtörültem szá-jamat, s már loholtam a parlamentbe, mert Caillaux beszélt; mintha közöm lenne ehhez...* *De nem volt-e csakugyan közöm? Nem tartozott-e reám, a kor-társra, az átutazó lélekre minden, amit tüneményben és banalitásban e földön észlelni lehetett?*⁹⁴

Öklendezésre ingerlő ál-táplálék

Márai István

A sajtó jelentőségét és saját életében betöltött elemi szerepét Márai min-dig hangoztatta, a hírlapokat egyene-sen *a nemzet szövőse*inek nevezte.⁹⁵ A II. világháború idején is: *az ország újságolvasóinak jelentékeny rétege még mindig szívesen látta a komoly, nevelő szándékú, régi magyar lapok örököseit, amilyen a **Pesti Hírlap** is volt. Az a színczerizáló, filozófalgató, a világ ese-ményeit mintegy pipászó mellől, fejbó-logató bölcsességgel megvitató újságírás, amely a múlt* [a 19.] *századbeli magyar irodalom örökségeként maradt a hírla-pokra, ebben az időben is visszhangot keltett még a magyar olvasóban; néhány lap megőrizte az oktatás, a nevelés kö-telességének hagyományait, a nemesebb fajta vita párbajszabályait [...]. Ápolta a **journal d’opinion**nak, a vélemény-alakító, a nevelő újságtípusnak a nagy honi hagyományait.*⁹⁶ Ugyanez időre vonatkozóan a *rendkívüli hatóere-jű nemzetnevelő eszközök* egyikeként tartotta számon a sajtót⁹⁷, ám arról is hírt ad, hogy ugyanakkor s ugyanott *általános a panasz a sajtó, a színház és a mozgókép pedagógiai szerepének elégtelensége miatt.*⁹⁸ Ezek ugyanis – a korabeli hazai sajtótermékek, színházi idények, az itthon gyártott moziműso-rok tanúsága szerint – *mind általáno-sabban mondanak le a pedagógiai sze-repről, s beérik az informáló vagy szóra-koztató szerep üzleti lehetőségeivel.*⁹⁹ *S az újságok lepedőin [...]* az informálás, *a címszó és a fénykép mindjobban kiszorítja a nemzetnevelő véleményt [...].*¹⁰⁰ A szó, az újságírás felhígulását, a kont-raszelekciót az író nemcsak vészterhes időkben, más alkotói korszakaiban is érzékelte. 1929-ben írta ironiku-san: *Nekem könnyű dolgom van, mert én általában írók és újságírók között élek, szóval szellemóriások között, ami köztudomásszerűleg annyit jelent, hogy a nap minden órájában a legjobb és a legmélyebb dolgokat hallom, különösen arról, hogy hol lehet a városban jól és ol-csón enni, és ki miért és kivel ment tönk-re.*¹⁰¹ 1935-ben egy tárcájában közvet-teten s szellemesen „üzen” a kapkodó, egyúttal szenzációvadász sajtónak: *A **Times** soha nem siet; nem ér rá sietni. [...]* *Nincs nyugalmasabb érzés, mint Londonban reggeli után kézbe venni a **Times**-t. Mintha személyes, hatalmas barátod élne valahol a világban, akire számíthatsz. Mindig, minden következ-ménnyel számíthatsz reá; és csak annyi benne a „szenzációs”.*¹⁰²

Márai István

1941-ben papírra vetett keserű tapasz-talata szerint még a jobb újságok sem éltetik az értékszelekció törvényét, hemzsegnek a szakmai, nyelvi hibák-

tól: *a gondosabb szempontok szerint szerkesztett, választékosabb ízléssel ki-válogatott kép- és hírányaggal megtöltött lapok*¹⁰³ figyelmes olvasása, tanulmá-nyozása során megdöbbenünk, mennyi *a halott anyag, a fölösleges és átlátszóan üzleti szándékú közlemény, milyen ritka egy tisztán felépített mondat, egy erős és jellegzetes szókép, milyen meglepetés egy eredeti, tökéletesen végiggondolt gon-dolat.*¹⁰⁴ S így panaszkodott: egyebek között az újságokból is, a rádióból is *beárad szobánkba, életünkbe, lelkünkbe az a zavaros és sekélyes álműveltség, mely nagyobb veszély egy kultúra számára, mint a műveletlenség. Mindabban, amit az irodalmi, társadalmi, művésze-ti, közírói hírverés nap mint nap elénk tálal, ugyanazt az öklendezésre ingerlő ál-táplálékot kapjuk, melynek sem ere-je, sem íze, sem sava-borsa. Tetszetős és megtévesztő csomagolásban kapjuk a be-avatottságnak és értesültségnek azt a híg és felületes összességét, amely a tömegek számára ma egyértelmű a műveltség-gel.*¹⁰⁵ Vitriolos hasonlattal élve méltat-lankodik az „olvasók” szellemi igény-telenségén: *A tömegember erőfeszítés nélkül szerzi értesüléseit a világról, s azt hiszi, ez értesülések egyértelműek a mű-veltséggel. A „művelt” világ nagy töme-gei az újságok címszalagjairól, a rádió népszerű tudományos húszperceiből, a mozgóképszínházak ledarált oktatómű-sorából alkotnak valamilyen homályos világgépet, melynek a műveltséghez csak annyi a köze, mint a családi képes fo-lyóíratok „Innen-onnan” rovatának az Encyclopaedia Britannicához.*¹⁰⁶

Lépten-nyomon tapasztalja, a kora-beli „celebek” életrajzi esetlegességei-vel traktáló, a hálószoba kulcslyukán leskelődő természetű zsurnalizmus tolakszik a polgár életébe: a címlapo-kon vagy a belső oldalakon *kínos finto-rok*kal pillant reánk valamelyik földrész mozihíressége, férfi és nő, amint éppen lovagolnak, vagy fürdenek, tornásznak, vagy egymás ajka fölé hajolnak... [...]

*Nem tudsz elvonulni tolakodó és terhes vigyoraik elől, szobádba és magánéle-tedbe is követnek, eszméleted megtelik a civilizáció szórakoztató üzemeinek bűzös propagandahulladékaival, lapja-ik számon tartják e kivételesen pácolt és tenyésztett életek minden eseményét. [...]. A mozcisillagok és híres színészek, színésznők válásairól, családi és szerelmi botrányairól mindennap olvashatunk lapjainkban: néha már azt hisszük, a színész nem is művészetével hat többé eszméletűnkre és idegeinkre, hanem tes-tiségével.*¹⁰⁷ Mintha nem is az 1940-es, hanem a 2010-es években keletkeztek volna e sorok...

Márai István

Tapasztalt újságíróként Márai „nagyon jól tudta, hogy felfogható az újságok kíváncsiskodása az intimitások iránt érdeklődő olvasók informálásának”¹⁰⁸, amiként „az író-olvasó kapcsolat egyik formájának is”¹⁰⁹ tekinthető. Keresi a mozgatórugóját a sajtó tapintatlansá-gának: *az újságíró indiszkréciójának magyarázatát én a hisztériában látom* – írja. S némi magyarázatul hozzáfű-zi: *de hát mi más az újságíró élete, mint a hisztéria iskolapéldája*¹¹⁰. Ám lesújtó a véleménye a „lesifotós” típusú sajtó tevékenységéről; érzékeli a szenzá-cióhajhász újságok és a tömegember egymásra találását a könnyűségek, a kisszerű iránti fogékonyágban, az alantas késztetések torz, álutakon való kiélésének vágyában: az olcsó ponyva-regények szériájához hasonlóan a ma-gazinok is *szemérmetlenül izgatják a tömegek libidó-éhségét, támadó ösztöne-*

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

iket.¹¹¹ Megrója és elítéli az etikátlan, tisztességtelen, a személyiségi jogokat sértő újságírást: *Ha az újságíró a magánéletbe nyúl, anélkül, hogy erre különösebb oka lenne, hogy erre nem lenne legalább annyi oka, mint egy lelkésznek vagy egy államrendőrségi detektívnek, tisztességtelen újságot ír, s munkájával ott mozog valahol a zsarolás és alantas üzlet határán*.¹¹² Utal arra, ami ellen már Ady is szót emelt – „A kétségtele-nül *hivatlanok* egész serege tódul az újságírás küzdelmes, de mindig csábító és szép pályájára”¹¹³ –: az újságírásnak az értékörzés ellenében ható – sajnos máig aktuális –, szomorú felhígulása-ra: *a sajtó munkásai között tudvalevőleg sok a hivatlan vendég [...]*.¹¹⁴

Oka volt rá, hogy emigrációjára készülve szerzőként már ne érdekelje a – pártállami – hírlapok világa, ám általánosabb kiábrándulást tükröznek e profán-triviális hasonlattal élő, keserű gúnnyal teli sorok: *Nyaggnak, hogy írjak végre megint lapokba; [...]* *Mintha azt követelnék, írjak egy vidéki állomásklozet falára.* Ezek a *húgyszagú nyomtatványok, melyek összege a sajtó*.¹¹⁵ Egyik feljegyzésének tömör ítélete: *Sajtó. Lárma*.¹¹⁶ Összhangban áll véleménye Hamvas Bélaéval, aki a sajtót (szintén a negyvenes évek végén) som-másan **skandalizátornak** nevezte.¹¹⁷ Minden tartalmatlan kommunikáció keserűséggel töltötte el. *Néhány újság, folyóirat átlapozása után mindig csö-mört, émelygést érzek* – vetette papírra Máriai, 1950 májusában, „az amerikai könyvtárban”.¹¹⁸ S mint egy kései feljegyzésében papírra rója: *Az írás haló-dik, a fecsegés él*.¹¹⁹

Egyértelmű az idővel

Részben a múltba utalja ugyan a szép-irodalmi igényű újságírás gyakorlatát – mint 1934-ben Egon Erwin Kischről írva megjegyzi, *volt, nem is olyan régen,*

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

*egyfajta zsurnalizmus, mely a legigénye-sebb irodalmi teljesítménnyel is felvette a versenyt*¹²⁰ –, a komolysajtnak nevezhető újságeszményét meg-megta-pasztalta a kortársi laphasábokon. S érzékelte a befogadói visszajelzést, még ha szkepszissel viszonyult is ahhoz: *Van még magyar újságírás, s az undorító bulvárkolportázs örökké megbukik, amíg akad olvasó, akad ifjúság, ki egy író cikkeit elteszi, megőrzi, tanul belő-le, lelkesedik. Néha ott tartok már, hogy azt hiszem, szinte mindegy, miért lelke-sedik*.¹²¹

Összetett, a laikusok által alig követhető kérdések övezték mindig az újságírást. Ilyen a sajtó mint üzlet problémája. *A sajtó üzlet*¹²² – jelenti ki tömören. Közérthetően magyaráz: *Bonyolult és finnyás „üzlet” ez. Úgy virágzik, hogy felvirágoztat; amiből él, azt élteti is*.¹²³ De miben rejlik az igazi titka e furcsa nagyhatalomnak? *A lap, melyet az olvasó kezében tart, tárgyi, személyes kapocs az újságíró és olvasója között. Az effajta közlésben van valami „csak-neked-mondom”, s talán ez az újságírás „titka”* – olvassuk egy maxi-mákat felvonultató vallomásában.¹²⁴ Azaz nemcsak a tárcaműfajra jellemző az olvasónak kiszólás, „a befogadóval összekacsintás”, általában igaz az írott sajtóra a befogadóval való virtuális párbeszéd kezdeményezése, a közvetlen kapcsolattartás, a „beszéljük meg!” örök igénye. Máriai két metaforával is megvilágítja a sajtó rendkívüli érzéke-lő képességét: *Biztonsági szelep, melyet nem lehet eldugaszolni, vészstíp, mely automatikusan ad figyelmeztető jelet*.¹²⁵ A kívülállók számára rejtély az újság, az újságíró efféle „szimatának”, jól értesültségének eredete is. A szakma-beli nyugtáz: az igazi újdondász noha esendő, mégiscsak kivételes lény: *az újságíró beavatottsága, az a gyanús és izgalmas értesültség, amellyel egyszerre tartja számon, mi történt a szomszéd ut-*

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

cában és Kalkuttában, csakugyan más is, mint táviratok, olvasmányok és telefon-beszélgetések összege; az, amit „érzék”-nek neveznek, az a rejtélyes odafigyelés, megérzés, utánanézés, ahogyan az újság-író tudomásul veszi és szemmel tartja a világot, nem sajátrítható el semmiféle új-ságíró-egyetemen.¹²⁶

Miben látta Máriai az újságíró-mester-ség legnagyobb nehézségeit, mitől volt az ő szemléletében emberpróbáló mun-ka ez? **„Sírónevető”** hivatás az újdondászé – Határ Győző drámacímével élve¹²⁷ –, paradox szakma: „mérgező” a megszállottság, éltető a „szédület”, a „mámor”: *Az újságírás narkotikum is; bele lehet pusztulni, de addig tökéletes bódulatot és feledkezést ad*.¹²⁸ Az újdondásznak minden körülményben állnia kell a sarat. A sajtó *mikor* – *veszély pil-lanatában* – *szírénahangon* szólal meg, *mindenki elvesztheti fejét, csak az újság-író nem*.¹²⁹ Soha sem dőlhetnek hátra elégedetten az e hivatás gyakorlóí: *Az újságírást nem lehet „megszokni”*. *Nem lehet elkényelmesedni benne; az újságíró nem pihen a babérjain, egy rossz, buta, fölösleges írás lerontja szerzett hitelét; ebben a mesterségben nem lehet lassítani az ütemet [...]*.¹³⁰ Örökmozgó feladat-kör ez. *Nincs megállás [...]*. *Egy fáradt nap, s megállapítják, hogy az újságíró „lemaradt” a világról, elmaradt a ver-senyben… Nincs bocsánat, nincs ment-ség*.¹³¹ Az újabb s újabb szövegművek létrehívásához a rutin, a tapasztalat korántsem elegendő: *Az újságíró min-den nap, minden leírt sorral előről kez-di pályáját*.¹³² A folyó szüntelen sodrá-sát idéző metaforával érzékelteti ezt: *a sajtón szemléletek áradnak át, melyek-nek formát és hangot ad*.¹³³ Megjeleníti, s látjuk lelki szemeink előtt az időke-rék könnyörtelen forgását: a sajtó *két kézzel dobálja nap mint nap maga mögé a történelmet, a következő perc mindig fontosabb, mint az elmúlt, mégoly jelen-tős másodperc*.¹³⁴

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

Máriai Sándor 1950. májusában

A publicista szellemi birtokában fo-lyamatosan lennie kell biztos irány-túnak, az olvasót eligazítandó: *min-dennap „történt” valami, abból a búzós és szomorú nyersanyagból, ami az élet, tollheggyel piszkáltam elő azt a mellé-kességet, ami mégis bacilusa, kórokozója volt aznap valahol az emberi nyomorú-ságnak; s azt hittem, ez az újságírás… Talán nem is sokkal több; mutatni va-lamit, s ugyanakkor hinni abban, hogy valahová, valamerre is mutatunk*.¹³⁵ Folytatása e gondolatnak, szintézise a mondottaknak az alábbi, maximával áthatott gondolatfutam, afféle „intés az őrzőkhöz”, amely e hivatás lényeg-és célmegjelölésének, egyszersmind kivételes felelősség- és morálérzésének szintézise: *Az újságíró a pillanatnak ír; de a pillanat tartalma is lehet látomás. Gyufaszálnyi világosságot gyújtani nap-ról napra tömegek eszméletének homá-lyában, szemmel tartani izlést és izléste-lenséget, kézmozdulattal utat mutatni, megfélemlíteni fondorkodó és lappangó kalandorokat, s közben néha felkiáltani: emberek vagyunk, ne feledjétek!* – *ez az újságírás*.¹³⁶

Máriai – vérbeli újságíróként, és mint az „újságba-írás” szívelője¹³⁷ – értette a koráramlatokat, az idők szavát, de divatnak soha nem hódolt be. Így „ér-zékelte, hogy […] módosult a szavak jelentése és hitele” – reflektál Rónay László egy 1949-es, már emigráció-beli Máriai-naplófeljegyzésre.¹³⁸ Igen, az újságírónak a folyton gyorsuló idő-ben kell strázsálnia, s a módosulásokat folyvást érzékelnie kell „csápjainak”, modernebb szóval: „felvevőkészüléké-nek”.

Jegyzetek:

Ez a dolgozat egy korábbi tanulmá-nyunk első részének (**„Mit gondolsz, segíthetünk még?” Máriai Sándor a sajtóról [I.]** – Mediárium, 2010/1–4.,

107–121.) átdolgozott, bővített válto-zata. A kiegészítést **A teljes Napló** azóta megjelent kötetei, két publicisz-tikai gyűteménye, továbbá a hatalmas önéletrajzi emlékezés-trilógia teljes szövegének edíciója indokolja: időköz-ben napvilágot látott az **Egy polgár vallomásai** „csonkítatlan és cenzúrá-zatlan” kiadása, a **Föld, föld…!** „teljes változata” és a **Hallgatni akartam**, amely az Egy polgár vallomásaiban és a Föld, föld…!-ben megírott életsza-kasz közötti időket idézi. Mindezek-ben az „új” szövegekben számos olyan Máriai-gondolat rejlik, amely számánk szempontjából sem hagyható figyel-men kívül. Ennélfogva új citátumokat építettünk, esetenként kommentárral kísérve, bővített értekezésünkbe. A trilógia két, korábbi szövegváltozatban is kiadott kötetéből idézett gondolatok lelőhelyeit az új kiadások alapján adjuk meg.

A szintén bővített második rész (**A ha-todik érzék. Máriai Sándor a sajtóról [II.]** c. esszétanulmány – Mediárium, 2011/1–2., 71–86. – kiegészítése) azt idézi majd fel, Máriai hogyan határozta meg a sajtóműfajokat, mint értékelte publicista példaképeinek szövegmű-veit, újságírás és irodalom viszonyát, a szépírói igényű publicisztika kortársi gyakorlatát.

A *kurzivált* szövegek Máriai Sándor primer szövegei. *Dőlt betűkkel* jelöl-jük a tőle citált gondolatokat, a jobb olvashatóságot idézőjelekkel nem sza-kítottuk meg. Amit a szerző írásaiban aláhúzott, a kurziváláson kívül *fél-kövér* betűkkel markíroztuk. Az álló **félkövér** betűs szavak, kifejezések saját kiemeléseink. Félkövérrrel emeljük ki a folyamatos szövegben hivatkozott cí-meket is (a zárójelben említett címeket külön nem **boldoltuk**).

^[1] A teljes napló – 1945. Bp., 2006, Helikon, 258.

^[2] Röpirat a nemzetnevelés ügyében [először: 1942]. Bp., 2008, Helikon, 206. (E kiadás: az Európa elrablása [először: 1946] c. művel egyazon kötetben.

^[3] Fried István: Író esőköpenyben. Máriai Sándor pályaképe. Bp., 2007, Helikon, 170.

^[4] A teljes napló – 1961–1963. Bp., 2012, Helikon, 170. [1961]

^[5] Egy polgár vallomásai (1934–1935/1940) [a könyvborítón végigfutó papírszalag felirata: „A csonkítatlan és cenzúrázatlan kiadás"]. Bp., 2013, Helikon, 323.

^[6] Uo. 334.

^[7] Dobos István: Önéletírás és regény. In A magyar irodalom történetei III. – 1920-tól napjainkig. Főszerk.: Szegedy-Maszák Mihály. Budapest, 2007, Gondolat, 323.

^[8] Id. A Napló és feljegyzés c. tárcájából. Újság, 1930. jan. 26. In: Kuruzslók hajnala – publicisztika 1928–1930. Bp., 2008, Helikon, 394–400.

^[9] Az írás eredeti lelőhelye: Új Idők, 1937. jan. 1. In: A nagyság átka – publicisztika 1937–1939. Bp., 2011, Helikon, 7–12.

^[10] A „komolysajtó” meghatározásában Máriai fogalmait is kölcsönvesszük: értékorientáló és értékörző, „a tisztesség, az alaposág, a megbízható informáltság” (v. ö. a Fleet Street c. írását) szellemi fegyvereivel élő sajtó; mélységesen ténytisztelő, egyszersmind nemes publicisztikát alkotó, a közérdekű politikai, társadalmi stb. kérdéseket elvi alapon, gyakran szépirói igényességgel, irodalmi színvonalon tárgyaló, behatóan elemző újságírás. A „komolysajtó” tehát érintkezik a szónoki, előadói, máskor a szépirodalmi és/vagy a szakmai stílusréteggel.

^[11] Zsurnaliszta freudizmus. Prágai Magyar Hírlap, 1927. ápr. 20. – In: Az írástudó, 285–92.

^[12] A Máriai-nagymonográfia értékel így: Rónay László: Máriai Sándor. Bp., 2005, Akadémiai. 49.

^[13] Herczeg Ferenc tanulmányai. [Eredetileg: a Herczeg Ferenc (1943) c. könyvben.]. In: Beszéljünk másról? – publicisztika 1943–1978. Bp., 2013, Helikon, 152–60.

^[14] Közbeszólás. In: A négy évszak [először: 1938] Bp., 2000, Helikon, 185.

^[15] Az író és a nemzetnevelés. Budapesti Szemle, 1943. január. In: Ihlet és nemzedék [először: 1946] Bp., 1992, Akadémiai – Helikon, 43–59.

^[16] Uo.

^[17] A teljes Napló – 1970–73, Bp., 2015. Helikon. 511. [1973]

^[18] Föld, föld!... (A teljes változat) [Emlékezések; a könyvborítón végigfutó papírszalag felirata: „A Hallgatni akartam folytatása. A teljes változat”]. [Első kiadás: 1972, Toronto, Vörösváry Kiadó] Bp., 2014, Helikon, 285.

^[19] A teljes Napló – 1948. Bp., 2008. Helikon. 228.

^[20] Freud. In: Ég és föld. [először: 1942] Bp., 2001, Helikon, 24.

^[21] Rónay, 2005. 59.

^[22] Baránszky Jób László: Az életmű vallomása. A Máriai-probléma [1987]. In: Mennyből az angyal. In memoriam Máriai Sándor. Bp., 2008, Nap Kiadó, 348. [Baránszky-Jób tanulmánya a kötetben: 345–59.]

^[23] Kosztolányi Dezső: Kis nyelvtan. Pesti Hírlap, 1927. július 3. In: Nyelv és lélek. Az írásokat összegyű. és a szövé-t gondozta: Réz Pál. Bp., 1971, Szépirodalmi Könyvkiadó, 70. Újságot írni.

^[24] Uo.

^[25] Uo.

^[27] Egy polgár vallomásai, 511.

^[28] Éjjféli vallomás. Újság, 1930. jún. 15. In: Kuruzslók hajnala, 463–69.

^[29] Uo.

^[30] Újságot írni.

^[31] Föld, föld!..., 441–42.

^[32] A teljes Napló – 1970–73, 497–98. [1973]

^[33] Föld, föld!..., 299.

^[34] A teljes Napló – 1970–73, 189. [1971]

^[35] Egy polgár vallomásai, 515.

^[36] A teljes Napló – 1970–73, 383. [1973]

^[37] Uo., 445. [1973]

^[38] Kosztolányi Dezső: Egy és más az írásról. Pesti Hírlap, 1932. november 27. In: I. m.: 171.

^[39] A teljes Napló – 1957–58. Bp., 2011, Helikon, 154. [1958]

^[40] A teljes napló – 1952–53. Bp., 2009, Helikon, 377. [1953]

^[41] A teljes napló – 1964–66. Bp., 2013, Helikon, 279; 283–284. [1965]

^[42] Föld, föld!..., 292–293.

^[43] A teljes Napló – 1949. Bp., 2008, Helikon, 18.

^[44] Jelvény és jelentés. In: Sértődöttek. Jelvény és jelentés. – Utóhang. Sereghajtók. [A mű-nek a Sértődötteket is magában foglaló, az író által készített, átdolgozott szövegkiadása 1988-ban jelent meg: A Garrenek műve, Toronto, Vörösváry Kiadó.] Bp., 1996, Heli-kon, 125.

^[45] Szegedy-Maszák Mihály: Máriai Sándor. Bp., 1991, Akadémiai, 158.

^[46] Kanadai Magyarság, 1989. március 11., 7. lap

^[47] Lőrinczy Huba: „A műveltség meghalt, a nihil él”. Máriai Sándor: Jelvény és jelentés. In: Forrás, 1998. 10. – http://www.forrasfolyoirat.hu/9810/lorinczy.html1998.

^[48] Gyergyai Albert: Magyarok külföldön. Kortárs, 1969. 2. sz. 320– 327. In: Mennyből az angyal. In memoriam Máriai Sándor. Bp., 2008, Nap Kiadó, 301. [Gyergyai tanul-mánya a kötetben: 297–307.]

^[49] A nagyhatalom. Újság, 1933. dec. 5. In: Pesti siker – publicisztika 1931–1933. Bp., 2009, Helikon, 460–63.

^[50] A sajtókuli. Újság, 1933. dec. 1. In: Pesti siker, 457–460.

^[51] Pomogáts Béla: Megsértett bűség. Jegyzet Máirairól [1991]. In: Mennyből az angyal. In memoriam Máriai Sándor. Bp., 2008, Nap Kiadó, 364. [Pomogáts tanulmánya a kötetben: 362–68.]

^[52] Fleet Street. Újság, 1933. okt. 13. In: Tájak, városok, emberek, Bp., 2002, Helikon, 183–87.

^[53] Uo.

^[54] A platonikus sajtó. Kassai Napló, 1922. márc. 25. – In: Március. Máriai Sándor össze-gyűjtött írásai [publicisztika 1918–1922], Szeged, 2006, Lazi, 193–94.

^[55] A nagyhatalom.

^[56] Uo.

^[57] Uo.

^[58] Uo.

^[59] Uo.

^[60] Uo.

^[61] Uo.

^[62] Uo.

^[63] A teljes Napló – 1970–73, 445.

^[64] Zsurnaliszta freudizmus.

^[65] Kopaszok. Az Újság, 1925. ápr. 29. In: Kitépelt noteszlapok. Máriai Sándor összegyű-jtött írásai ausztriai és németországi lapokban. Szeged, 2005, Lazi, 133–34.

^[66] Fouchardière. Újság, 1925. aug. 14. In: Az írástudó – publicisztika 1925–1927. Bp., 2008, Helikon, 73–76.

^[67] Zsurnaliszta freudizmus.

^[68] Egy polgár vallomásai, 513.

^[69] Uo., 514.

^[70] Újságot írni.

^[71] Uo.

^[72] Uo.

^[73] A citátum a Máraival készített interjú bevezetése. Idézi: Mészáros Tibor, A publi-cista Máriai c. tanulmányában. In: Máriai Sándor: Az írástudó, Bp., 2008, Helikon, 506–10.2008, 506.

^[74] Egy polgár vallomásai, 302–303.

^[75] Újságot írni.

^[76] Föld, föld!..., 510–11. E gondolat szinte szó szerint ismétlődik: A teljes napló 1959–1960. Bp., 2012, Helikon, 349. [1960]

^[77] Füves könyv. [először: 1943] Bp., 1991, Akadémiai – Helikon, 9.

^[78] Fried, 2007, 186.

^[79] A cikkírás titka. Pesti Hírlap, 1942. febr. 12. In: Sok a nő? – publicisztika 1940–1942. Bp., 2012, Helikon, 304–307.

^[80] Föld, föld!..., 322.

^[81] Egy polgár vallomásai, 302.

^[82] Pesti notesz. Prágai Magyar Hírlap, 1931. jan. 4. In: Pesti siker, 12–15.

^[83] Egy polgár vallomásai, 514.

^[84] Uo.

^[85] Rónay, 2005, 162.

^[86] A teljes napló – 1946. Bp., 2007, Helikon, 254.

^[87] A teljes Napló, 1950–51. Bp., 2009, Helikon, 299.; 345. [mindkettő: 1951-ből]

^[88] Fried, 2007, 234.

^[89] Székely Adám: Előszó. In: Máriai Sándor: Ajándék a végzettől. A Felvidék és Erdély visszacsatolása. [publicisztika 1937–1942] Bp., 2004, Helikon, 15. [Az Előszó a kötet-ben: 15–20.]

^[90] Szegedy-M., 1991, 90.

^[91] Egy polgár vallomásai, 302.

^[93] Uo.

^[94] Uo., 296.

^[95] Uo., 436–7.

^[96] A teljes napló – 1947. Bp., 2007, Helikon, 14.

^[97] Hallgatni akartam [1950]. [A könyvborítón végigfutó papírszalag felirata: „Első ki-adás. Az Egy polgár vallomásai folytatása”]. Bp., 2015, Helikon, 106–107.

^[98] Röpirat a nemzetnevelés ügyében, 209.

^[99] Uo.

^[100] Uo., 210.

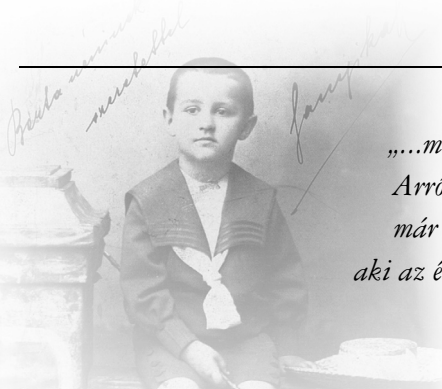
^[101] Uo., 210–11.

^[102] Beszélgetés, kispasztika. Újság 1929. jún. 9. In: Kuruzslók hajnala, 315–20.

A LOGOSZ LÁMPÁSA

FÉNYMOTÍVUM A MÁRAI-PRÓZÁBAN

Keczán Mariann



„...meggyújtom a lámpást, leülök fényében... Arról akartam írni, hogy olyanok vagyunk, már mind Európában, mint az öreg Goethe, aki az élet és egy alkotó kultúra végén felsóbajt: »Több világosságot!«...”

[**Szikravető találkozás**] A Pesti Hírlap publicistájaként Márai Sándor különös erővel idézi meg a nagy előd, Goethe szellemét. Utolsó mondatába kapaszkodik, amely fényt követel az embernek. Nem szükséges bizonyítani, hogy a világosság kelti életre a színeket, mutatja meg a részletekből összeálló egészet, a látottak alapján formálódnak a gondolatok, s születik az emberi alkotás. Annak is az a válfaja, amely igényt ébreszt, és műveltséget terjeszt. A polgári kultúrában mindez zavartalanul fejlődhetett – gondolhatnánk még akkor is, ha csak Goethe *Költészet és valóságát*, vagy Márainak az *Egy polgár vallomásait* fellapozzuk. Apáik könyvtárszobái rakva voltak az irodalmi hagyomány és a tudományos élet értékeivel, olvasandó darabjaival, a fiúk vándorlásai természetesen és tanulságosak voltak.

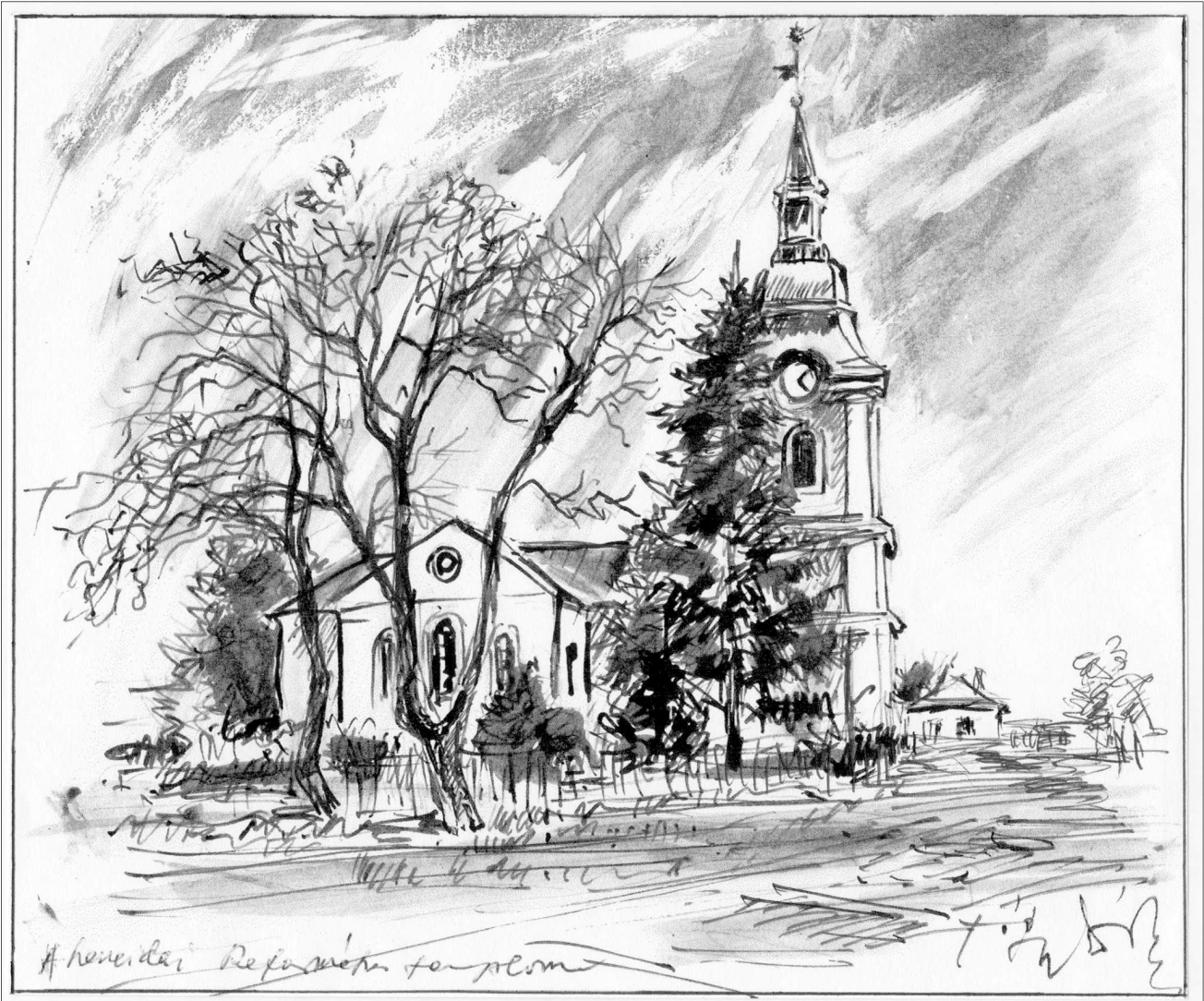
Márai éppen Goethe közelében ébred rá saját talentumának jelentőségére: arra, hogy „írónak lenni rang”, s az írástudó felelősséggel tartozik a kimondott szóért. A három Goethe-városban, amit a „vándorévek pihenőhelyéül”⁷² választott, az írói felelősség három, nyelvi/ kifejezésbeli (Leipzig), szellemi/erkölcsi (Weimar), és anyagi/alkotói (Frankfurt) aspektusával szembesül. Az írói öntudatra ébredés állomásai számára ezek a városok. Leipzigben, ahol – *A kassai polgárok* János mesterét idézve – a világ és önmaga felé hajol³, még csak érdeklődése irányát fürkészi. Alig húszévesen szinte habzsolja a világról szóló híradásokat, s az összevisszaságban akar rendet teremteni. Nem meglepő, alkati kényszerének⁴ enged, amikor az újságírást választja. Arra vállalkozik, hogy hírt adjon a világról, s olvasóinak valamilyen szenzációs riportban felfedje az „élet titkát”⁵. A temperáló reflexiókból a későbbi tapasztalat átsüt: a téma és a nyelv megválasztása sohasem mellékes. „De akkor még nem tudhattam, hogy az élet az író számára gyanús anyag, s csak módjával, preparált állapotban lehet felhasználni belőle valamit.”⁶, ahogyan azt „[s]em tudtam, hogy az idegen nyelv csak mankó és segítség, de író nem tud föltétlenül élni vele. Író csak az anyanyelv [atmoszféráján][**légkörén**] belül élhet és dolgozhat. S anyanyelvem magyar volt”⁷. Leipzig az élet titkát, Weimar pedig már a személyiség titkát is felragyogtatja fel előtte. Utóbbit „arányos” és otthonos városnak érzi, amelyen átsugárzik a zseni emléke: „akadtak [...] – írja Márai –, akik ideragadtak néhány hónapra, ebbe a hidegen villódzó északi fénybe, ebbe a különös szellemi fény- és sugártörésbe, Weimar [atmoszférájába][**légkörébe**]”⁸ A Goethei szellem titkához az ifjú Márai detektív módjára közelít: megvizsgálja személyes tárgyait, könyveit közt tesz-vesz, kertjében szemlélődik, bizalmas otthonossággal mozog a rekonstruált⁹ létterben. Mintegy belép a megalkotott Goethe-képbe. Mit keres? A hátrahagyott, személyesen neki szóló üzenetet. Tudja, zsigereiben érzi, hogy a szellemi ősapa előtt áll, akivel közös végzet kapcsolja össze. Ez a végzet, az írás¹⁰. Az egyéniség misztériuma – vallja a weimari látogató – időtől és műtől független, el nem illanó hatásában rejlik, ami sok zárandokot vonz. Vannak, akik spirituális lelkigyakorlatot végeznek, s

talán csak néhányan, akiket mélyebben is megérint a szellemi jelenség. Az ifjú Márai utóbbiak közé tartozik. Goethe hitvallását viszi magával a kultuszhelyről: „Hittem és most hiszek csak igazán / és hol csodálatosan, hol gyalázatosan ment sorsom / és megmaradtam a hívők rendjében.”¹¹ Ez a mondat kegyelmi ajándék¹², amely ott ragyog Márai többször megfogalmazott krédóiban. A három sor értelme a gazdag, aranytól fénylő Frankfurtban bomlik ki igazán

különleges légkört egy, az **ősanagtól elszakadt meteorka** (kiemelés tőlem: K. M.) köré. Jeges magány áradt el körülöttem. Több volt ez, mint az idegenség magánya; **belülről sugárzott, lényemből, emlékeimből, már a magatartás, az író reménytelen magánya volt** (kiemelés tőlem: K. M.). Akikhez »közöm« volt egy kultúratenyészeten belül, mind saját pályán jártak vagy zuhantak, s csak fényjelekkel üzentünk egymásnak.”¹⁶ Elgondolkodtató, hogy vallomástévő önreflexiójában kicsinyítő képzős alakot használ. Vajon a Márainál oly gyakori ironia, netán álszerénység áll-e a jelenség mögött? Azt gondolom, hogy mindkettő. S még valami egyébbel sem árt számot vetni ezen a ponton. Erőteljesebb fényű meteorok, netán állócsillagok kialakulásához sértetlen, vagy

esztétizáló és kritizáló újságíróskodás” lehúzó erejét diagnosztizálta, ám „mit szólna Goethe – veti fel – ahhoz a pletykavilághoz, amely a kritika alarcában járkál a Szellem körül [...]? Mit szólna Goethe e világhoz, melyet az író – maradjunk tárgyilagosaak! – kissé a maga képére teremtett, amikor belegyezett érdekeibe és szemléletébe?”¹⁷ Bizonyos, hogy a nyilvánosság előtt szereplő publicista és a rang jogán ellenálló, hivatásának tudatában magányosan alkotó Márai, az író feszül egymásnak e sorokban. Patikamérlegre kerül a gyors sikerre vágyó egyéniség és az ércnél maradandóbb emlé- és remekművén munkálkodó személyiség. A tehetség fejlődésének két útja¹⁸ nem zárja ki egymást, ám az utóbbi fajsúlyosabb volta szinte kétségtelen.

Retusált Európa-képe egészében otthonos, s mélyen megélt. Az író felépítő és részekre bontó hajlama fényes példákkal igazolható. Jelképes az angliai partokról visszatekintő látomása: „*A kontinens már elpárolgott, elemeire bomlott az emberi láthatár ködében.[...] A világitótornyot látni még a kontinensből [...]. A világitótorny még a kontinens, s mögötte a normandiai gyümölcsösök, a kötemplomok mögött Párizs, balra Berlin és jobbra Róma. És egészen messze valahol Buda. Rómában Mussolini tanácskozik tábornokaival. S köröskörül, jobbra és balra, apró, mérges államok, emberek nagyon régi városokban, közös emlékekkel és feloldhatatlan emlékekkel; s mindjébe van valami személyes közöm [...]; kemény és engesztelhetetlen fenségű emlék, Európa emléke.*”²¹ Azt, hogy ez az emlék elsősorban képekben rögzül – azokból szinte bármikor előhívható – Dürer *A festő apja* című portréjának a leírása is mutatja: „[...] ebből a képből, e szemek őszinte, gyanakvó és megvesztegethetetlen pillantásából csodálatos élességgel bontakozik ki egy élet látomása; [...] szemeknek hideg lobbanásában egy kor szól hozzám, egy emberfajta; s ez az ember nekem különösen ismerős”²². Nemcsak az apa-fiú – az *Egy polgár vallomásaiban* is jelzett – végzeteszerű kapcsolata okán hangsúlyos Márai értelmezői viszonyulása, hanem azért is, mert a kép végső soron reményt ébreszt a szemlélőben, hiszen üzenete felülírja az emberi törvényeket: „az embernek lelke van, amely hinni és repülni tud, s ez a lélek farkaszemet néz a világgal, - így bámul, ezt mondja az ötszáz éves kép mélységeiből a festő apja”²³. Ugyanez az elszánt apai tekintet tartja meg *A kassai polgárok* mitizált városát is. A kőfaragó János mester az idegenből hozza a városba az értelem fényét: „Emlékezem a fényre – mondja. Itthon csak a te fehér ruhád világított, Ágnes, a templom kapujában. S nyakadon ez a vékony aranykereszt, melyet elhoztam a kék ég alól, mint aki ellopja a távoli fény egyik sugarát. Akkor megértettem, hogy itthon kell maradnom, mert dolgom van itt. A fényből, melyet odakünn láttam, át kell adnom a mi életünk homályába egy sugarra való.”²⁴ A ragyogás az alkotó és értékörző polgár magatartásában etizálódik.



az utazó számára. „A pénz vastagon [ragadt][**fakadt**] Frankfurt[on][**ban**] – írja –, mint az aranyfesték a Bockenheimer-Landstrasse palotái előtt a vaskerítések lándzsahegyén. A pénz, mely megtelepedt e városban, évszázadokon át megbiggadt már, kisugárzott a városra, mindent méltóságteljes arányokban rendezett el.”¹³ A Frankfurter Zeitung munkatársaként tanulja meg a kifejezésbeli pontosságot, s azt, hogy a remekmű¹⁴ mindig a lényegit közvetíti. A meghatározó élmény „írói attitűdjére” van hatással, hiszen a kitartó és gyors munkája a jelenségek végső tartalma iránti érzékenységet, a „másik látomást”, az igazibb valóság szemléletét fejlesztik ki benne. Goethe mondatának redukált változata – „Az írás végső értelemben [...] erkölcsi magatartás”¹⁵ – a frankfurti év summázatában már a felragyogó új író-egyéniesség magvát jelzi. Érdekes, hogy a mesterség gyakorlása közben a város laboratóriumi – „kvarcfényes”, „ultraviolett-sugaras” – környezeté alakul, s innen válik elő az öntudatos, fényt hordozó ember. „Emberi meleget kerestem, közelséget, valami valószerűt. Magányomtól szenvedtem, attól a mesterséges alkultúra-magánytól, melyet nevelésem s később, különösen a frankfurti időszak vontak körém, mint valamilyen

legalábbis kevésbé válságos korszakok szükségesek, olyanok, amelyekben a krízis nem rengette meg az európai értékeket, ahol az alkultúra még nem vert mélyen gyökeret. Ám már a húszas éveit taposó Márai szembesül a nyugati kultúra bomlási jelenségeivel. A biztosnak hitt földrész, a terra firma már ekkor tapasztalhatóan megrendül. Korán – a párizsi esztendőkben – értesül az írástudók árulásáról, érzékeli a kiüresedő formák tisztetletét, ám azt, hogy váltalt erkölcsi magatartás kötelező penzumai – a nemzetnevelés, a kulturális igényszintemelés, az anyanyelvpolás – elől nem lehet kitérni, csak később érti meg igazán. Márai esetében a végső – erőteljesebb fényvetésű – metamorfózis akkor következik be, amikor újságíróból íróvá, egyéniségből személyiséggé válik.

[**Fényháló a sötét Európában**] Az ősapa nyitotta út nem harmonikus kertbe vezet. Már Goethe is látta, hogy némely, éppen kibomló tehetség – miként egy fa –, hogyan hal el egyik napról a másikra légköri jelenség miatt. Az alkultúra – jegyzi meg a publicista Márai – már Goethe idejében is „gonosz kód”-del sorvasztotta a Szellemet. Ő még csak a „rosszfajta, [...] negatív értelemben

Márai Sándor a tanult/örökölt szemlélet birtokában sajátos módon egyenesíti ki az írástudó hitelén esett csorbát, s egy terjedelmesebb műfajban honosítja meg „az irodalmi őrszolgálat ösztönét”. Spengler, Ortega és Huizinga krizeológiai művei nyomán – egy ébredő nemzedék élén indul ismét nyugatra. Cs. Szabó László *Műfaj és nemzedék* című írásának első változatában az esszé vonatkozásában Márainak adja a stafétát. „E műfaji áttörés sokat köszönhet Márainak – jegyzi meg Cs. Szabó. Ő írta a legizgalmasabb monologue interieur’-öket, idegesen ösztökélő, váratlan monológokat. A kifülő olvasót nem hagyja vesztegelni, türelmetlenül érinti vállát s int hogy menjenek már. Sohasem melegeznek össze, az író nem örök útitárs, csak okos, udvarias, tartózkodó idegenvezető, nem is titkolja, hogy akármikor szívesen elszakad. Legújabb könyve, a Napnyugati őrvjárat egy párizsi és londoni út fölött egyetlen lélegzetvétel elmondott monológ.”¹⁹ Az írásmű megnyugtató üzenete, hogy Nyugatról jön a fény („Ex occidente lux”²⁰), s van remény Európa fennmaradására. Márai hittel indul útnak, ezért a baljóslatú, elbizonytalanító jelenségeket, ha nem is teljesen marginalizálva, ám emlékeivel átmelegítve értelmezi újra.

Ennek a nemzedékről nemzedékre hagyományozott műveltségörző és keresztény kultúrának a létjogán kezdnek el világítani a visszacsatolt Felvidék és Erdély városai is Márai virtuális Európa-térképén. A Pesti Hírlap tudósítójaként az első között lép a visszakapott vidékre. A szemtanú előtt a szülőváros valósággal világitó településsé válik. „És Kassa, Kassa, mondják mások és mondom én is; s a térkép, a titkos és csodálatos térkép, melyet ez évtizedekben szívünk, ál-munk, eszméletünk legtitkosabb rekeszeiben öriztünk, egyszerre élni kezd, a térkép valóság lesz, elővállik az alvilágból, ahol gondterhesen és aggodalmasan figyeltük tájait húsz éven át, **a térkép egyszerre világitani kezd** (kiemelés – K. M.).”²⁵ A virtuális, világitó Európa-tér/kép motívumának eredete nem ismeretlen. Az író először a **Kassa** (1938) című cikkében, majd négy évvel később a **Kassai őrvjáratban** említi az elsötétedő földrészt behálózó, abban viszonyítási pontot nyújtó, sorsközösséget szimbolizáló „csonka templomtornyok” motívumát. A gondolat bevallottan Louis Gillet-től származik, aki az egykori Európát összefogó katedrálisok nagy családját sűrűbben-lazábban elhelyezkedő csillagpontok alkotta égi térképhez hasonlítja. „Ha felrajzolnánk ezt a térképet – írja

Gillet *Az élő katedrális* című művében –, egy olyan képet kapnánk, amely egészen hasonló ahhoz, amiket az üstökösök vagy ködfoltek fényképei nyújtanak.⁷²⁶ Márai a szakrális jelkép szellemi tartalmát hangsúlyozza, hiszen éppen a világító toronnyá váló templom (emberi „felkiáltó jel”) a megmaradó város és Európa legkifejezőbb szimbóluma. Virtuális térképén a négy magyar „szellemi végvár”: Kassa mellett Kolozsvár, Várad és Szeged föltnünk. „Varázslatos tartalmuk” szerint abból fakad, hogy nemcsak külsőségek „tunya egyveleg”-éből, hanem az emberi „alkotás” egyszerű jellemzőiből állnak össze: befelé egyfajta műveltséget őriznek, kifelé pedig közvetkezetes szellemiséggel sugároznak. A torony című tárcájában átvett motívum még elevenebbé válik: *„A másik, titkos Európa lelki tájképét – jegyzi meg –, azok az irányvonalak kötik össze, melyek Lisszabontól Stockholmig katedrálisok tornyai között mutatják az európai lélek vándorútját. [...] Lélek körülnéz és támpontot keres. A romok felett egy gótikus tornyot lát, emlékezik, s megint alkotni és reménykedni kezd, mert a torony arra figyelmezteti, hogy minden nyomorúság fölött valami halhatatlan is van bennünk, emberekben valami, amit nem tudunk elpusztítani.”*⁷²⁷

Márai műveiben a fény-motívum etikai/morális tartalma tapintható. A *Kassai őrjárat* Dóm-részlete ebből a szempontból különösen beszédes. A város központjában áll *„a Dóm, melynek tetőzete lezár és magába foglal egyfajta lelkeséget és világképet, a keresztény Európa világképét. A dómtornyok kötik össze, légvonalban, a keresztény európai kultúra őrhelyeit – azt mondják, Amiens teljesen elpusztult az új háborúban, csak a székesegyház maradt sértetlen. Ezek a dómtornyok őriznek egyfajta útvonalat a pusztuló világ felett – Kassa és Tours, Uppsala és Reims, Köln és Firenze fölött kovályog a lélek e hetekben, s pusztulás fölött a harci lángokban villogó templomkeresztek mutatják az elsőtétető világban a tévelygő léleknek az utat. Ez a Dóm, szülővárosom időtlen remeke, egyike az európai lélek világítótornyaitnak – most vihar dúlja a lélek tájait, s ezek a tornyok kétségbeesett erővel világítanak”*.⁷²⁸ S e ponton Márai vált: a Dóm látványából kibomló Európa-víziót etikai⁷²⁹ síkon folytatja: *„Most róluk van szó, a templomtornyokról és az írókról, az európaiakról, a jóakarató emberekről, csak ők tudják megmenteni azt, ami pusztulni készül.”*⁷³⁰ Ez a goethei hitvallásban jelzett „hívők rendje”. Márai érzékenyen bánik az átvett motívummal. Figyelemre méltó az gondolati metamorfózis, amelynek során a keresztény hit megtartó erejének szimbóluma, a katedrális⁷³¹, egyfelől az európai szellem magmaradásának reményét ébreszti (fénylő katedrálisáló), másfelől a hívőkre (vö. goethei „hívők rendjére”) kötelességet ró. A Gillet-től vett és Kanttal egyeztetett, tehát az individuumra vonatkoztatott *(„A csillagos ég fölöttem, erkölcsi világrend bennem”*⁷³²) csillagmetafora születésének lehetünk itt szemtanúi. Bizonyos, hogy – a Goethei és a sztoikus hagyományon kívül – az írástudók felelősségét firtató bendai krízisirat elnyúló hatásának is szerepe volt abban, hogy Márai kontemplatív módon közelített az európai műveltséghez: megfigyelte alkotásait, majd a pozitív és a negatív példákat az írott és a hangzó publicisztika révén a nemzetnevelés szolgálatába állította. Emigráció előtti és utáni tevékenységének folytonosságát szavatolja a fénymetafora. Ennek révén a város mitizálódhat, illetve kibonthatja magát, az egyéniséget. A város és a közösségi szolgálatra érett személyiség adhat életformát a nemzetnek, s a nemzetek feletti – térben is táguló – Európának. Márai felfogásában az égi rend (az univerzális szint) földi mása a katedrálisok fényhálójából (makrokozmiqus szint) és a példamutató személyiségek (mikrokozmiqus szint) csoportjából áll össze. Ebben a vonatkozásban emigrá-

cióbéli rádiós publicisztikája sem hoz lényegi változást. A hatékony nemzetnevelés érdekében a médiumok (a sajtó, rádió, könyvkiadók) pedagógiai lehetőségeire figyelmeztet, ezért sem meglepő, hogy ő maga sem riad vissza a mediális váltásoktól. *Az Új Idők* hasábjain elkezdett *Egy olvasó naplója* című rovatot az 1945-ben indított napló rövid szövegeivel, a *Pesti Hírlap Vasárnapi krónikáit* 1951-től a *Szabad Európa Rádió* azonos cím alatt futó felolvasásaival folytatja. Legtöbbször példák segítségével emeli az átlagos emberi igényszintet⁷³³. *A vándor* című publicisztikai írásában elkeseredetten, ám alkati felelőssége tudatában jegyzi meg, hogy amikor már értelmet nem, csak tudatlanságot és hiúságot lát maga körül, akkor az emberi lélekhez vezető utat keresi. *„Ott kell keresni az embert, ahol van. Az ember csak a lelkében van. Ezért megyek vissza a könyvekhez.”*⁷³⁴

[A Logosz lámpása] Márai Sándornak néhány irodalmi alkotáshoz sorsbeli, végzetes köze volt. Többször ír az Odüsszeiához való személyes kötődésről, sőt szerzőjének nem mindennapi szellemi tehetségét is elismeri. Mércéfelettinek tartja, hogy Homérosz szabad beszédben⁷³⁵ formálta meg és közvetítette művét. A *Nápolyi múzeum* című leleményes paródiája az ókori alak öntudatos megszólalása, fölényes karaktere, valamint az ezen átszűrődő írói vélemény miatt egyaránt figyelemre méltó.



*„Homérosz: – Nézz szemembe. Vak vagyok. De a világ, amelyet ezzel a vak szememmel láttam, valóságosabb, mint a másik, amit ti eleven szemideggel és pápaszemmel érzékeltek. Ezzel a vak szememmel láttam, hogy az emberben valami isteni. És az istenekben van valami emberi. Láttam az ősz tengert, a madarakat és a sziréneket, a hősöket és a buja nőket. Láttam az embert. És énekeltem, mert költő voltam. Az igazi költők soha nem írtak. Írni már mesterség, parvenü foglalkozás. Az igazi költő csak énekel. Vigyázz, idegen! Látlak!”*⁷³⁶

Homérosz a mitikus világra nyit ablakot. Homály övezi alakját, szülőhelyét és szerzőségét. Ami bizonyos – Márai számára legalábbis – az időtlen művén és portrészobrán keresztül sugárik át. Paradox, hogy a költő vak szeme világos, mintegy őrző tekintetté válik az író emlékezetében. Erre utal a szobor utolsó három szava, amely szinte ugyanazt a terhet – a műveltségét – rakja az elmenő vállára, amit a soron következő beszédes képmás, a Barbaro is sorsszerűen visel. Az idézet sugallata szerint Homérosz elbeszél művészete előtt megállni csakis az erkölcsi magatartássá növesztett, nyelvileg kifejező, pontos írásgyakorlat⁷³⁷ révén lehet.

Homérosz Odüsszeiája az európai műveltség kezdetét jelölő határkő. Viszonyítási pont olyan korokban, amilyen a 20. század első fele is volt. A történelmi változások következtében a társadalmi együttélés szabályai megváltoztak, a kulturális keretek áttetszőbbé váltak: a *terra firma* napról napra halványodott. A házi könyvtárakban, a kávéházi asztalokon ott feküdt még néhány könyv, amely bizalmasan szólt a kétségbeesett és bizonytalan emberekhez. Márai az Anschlusst követő időben egyre szertartásosabban vonul dolgozószobájába, hogy napi harmincöt sorát megírja. Áhítatos magányban, rendezett polgári körülmények között dolgozik. *„Bezárkóztam szobámba; csendes, budai utca egyik bérházában laktam, az első emeleten, az ablakok előtt két sor gesztenyefa lombjai zöldelltek; a szobaleány kérés nélkül behozott a szobámba, a napirend egyik előírása szerint, egy pohár narancslevet, majd valamivel később egy csésze méreg-erős feketét. [...] Leültem a négycolos tölgyfalapokból épített, régi felvidéki rendház refektóriumából vásárolt egykori papi ebédező-, most íróasztalomhoz, meggyújtottam az erős fényű lámpát (kiemelés K. M.)– nappal is lámpafény mellett dolgoztam –, és olvastam egy fél óra hosszat valamilyen időszerű könyvet. [...] Dolgozószobában, a falak mentén körös-körül, fel a mennyezetig, könyvespolcok sorakoztak, mintegy hater ezer könyv [...] állott szép rendben a polcokon. [...] Nagy csend volt ebben a szobában. Írni*

*nek, mint az értelmi tartalom, elsikkad a fordításokban. Az író, aki az anyanyelv rejtettségéből kilép a világba, néma énekes marad. De még mindig méltóbb a szellemi emberhez vállalni ezt a sorsot, tehát a hallgatást, mint parancsszóra hirdetni azt, amiben nem hisz*⁷⁴⁰ – írja az emigrációban. Keserű vallomásán átsüt kényszerűség, ami idegenbe hajtja, ami a magányos fényjeleket küldő hazátlan írókhoz – köztük Homéroszhoz – köti. A folytatásban pedig megvillan üzenet: a nehézség – a visszhangtalanság, a nyelvi magány - ellenére is vállalnia kell a szellemi szikravetés feladatát. *„Az írónak, aki a vasfüggöny mögül [...] kilépett a szabad világba, [...] meg kell mentenie a diaszpóra magányában hazája irodalmának szellemét. Ez magányosan nehéz feladat. Egy nemzet szellemi öntudata az oxigén, amelynek serkentő hatására a szellem szikrát vet. Consensus[sic!] nélkül nincsen irodalom. Mégis, meg kell kísérelni ennek a katakombairodalomnak megvalósítását.”*⁷⁴¹ Homérosz vak volt, és látott, Márai némaságra ítéltetett, és szellemileg szabadon beszélni akart. Közös hazájuk a nyelv volt. A homéroszi örökség⁷⁴² reménye és lehetősége csilán meg a sorok mögött.

Márai első olaszországi emigrációjában a homéroszi hagyományt elevenességét tapasztalta. 49-es első naplóbejegyzése a mitikus honfoglalást nyugtázza: Nápoly *„[...] az ulysseai küszöb a világban [...] valószínűleg így érzem [...] Itt kez-*

*a bor, az állatok, a vegetáció eszeveszett sarjadjása, az emberek különös, érzelemmentes magatartása, minden egyedülvaló itt.”*⁷⁴⁶ Márai a titokzatos települést lakóinak bemutatásával humanizálja. Az emberek nagy szenvedélye cselekvés helyett a szemlélődés. *„Lakóinak szeme ég a fényben, s a világosság felkoncolja a tüneményeket”*⁷⁴⁷. Másutt, Nápoly hűsvéti fényben mutatja meg igazi, ragyogó arcát. A város titka a kétféle – szent és profán – csodatapasztalatból fakad. Az író akvárium-sétája jó alkalom arra, hogy ezt megtapasztalja. *„Goethe fantáziája az ösnővényről a lényegesen pillantott, de az akvárium mindig újra meggyőz arról, hogy minden, ami eleven, közös képlet szerint lesz »eleven« - a »formax«, mint látomás és sugalmazás, visszahat az anyagra. Kezdetben volt az Ige, a Látomás...amely lebeg a Természetben és visszaható, modelláló erejével megalkotja a metamorfózist.”*⁷⁴⁸ Az antik entelechia fogalomban gyökerező organikus világszemlélet Márai prózáját, naplóit, írott és hangzó publicisztikáját, valamint antik témájú regényeit közös mederben tartja. Nem véletlen, hogy az író a Szabad Európa Rádióban (1951–1967) az Ulysses – aztán egy időre a Candidus – fedőnevet választja. Rádiós előadásai⁷⁴⁹ egyfajta szellemi utazást örökítenek meg, amelynek célja, hogy *„a tisztába, az igazba, a változatlanba emelje át a világot”*. Ez ad művének, gyűjt személyiségének „messzire világító, tiszta fényt”.

Márai Sándor Ulysses-képe az Odüsszeiát folytató Béke Ithakában című mitologikus regény lapjain plasztikusan körvonalaázódik. A mű megírására személyes sorsának alakulása és írói olvasói kételye egyaránt ösztönözte. *„Az emberiség öntudata soha nem fogadta el az Odysseia idillikus befejezését. A XXIV. ének, a békekötés nagy himnusza nem fejezhette be ezt a szenvedélyes mesét. Az olvasó – minden korban – érezte, hogy Ulysses nem találhatott végleges otthont a hazatérés idilljében. A Költő – vagy a költők – szándéka érzékelhető: Ulyssesnek még új utakat jósol az eposz.”*⁷⁵⁰ Márai felveszi az elejtett fonalat, maga is átvilágítja a hős alakját. Jól értesült, tudja, hogy a kyrénei Eugammón – a hellenisztikus korban – már újragondolta egyszer az apa történetét. Műve, a Telegonia elveszett, csak az irodalmi hagyomány őrzi emlékét. Márai felkészült az Odüsszeiából: a művet újraolvasta, a homéroszi tájat bebarangolta, szaktudományos művekből – többek között Pauly-Wissowa kötetéből – gyűjtött további anyagot. Ezért sem meglepő az, hogy a szerző nem a hős nevének hagyományos etimológiája felé hajlik, s nem a „sokattúrt” epithetonját aggatja rá, hanem újat talál, s „fényt hozó”-ként aposztrofálja. Választásának lehetséges okát az író egy helyütt beszédesen körvonalaazza. *„De ezek a homerosi hősök, istenek, félistenek és halandók [...] istenek és emberek voltak, egyszerre amphibikus lények [...] Az Olympus lakói úgy röhögnek Hephaistoson és a törbeesett szeretőkön, hogy a vékonyuk is belefájádul. Ez az igazi, a homéroszi derű.”*⁷⁵¹ A kétlényűségben tehát az emberi és az isteni sors, a szenvedés és az öröm egyszerre van jelen. A fény motívuma Ulysses alakját az isteni felé tolja, jóllehet vele kapcsolatban a Márai-könyv az örömnélk nem erre a felhőtlenebb, gúnyolódó fajtájára, hanem a végzetesebb, féktelenebb, erőhöz kötött változatára fókuszál. Lénye Prométheusszal, Hermésszel és Próteusszal egyaránt rokonítható. A testében lévő „titánhamu” igazítja, s mivel egyfolytában úton van, kisiklik mindazoknak a kezéből, akik állandóságot kívánnak tőle. Nem véletlen, hogy azok értik meg leginkább olykor pusztító, máskor fényes csecsebecskéket gyűjtögető mámoros hajlamát, féktelen kalandvágyát, akikkel testi, vérségi kapcsolatba került. A nők, akikkel együtt ült asztalhoz, vagy feküdt kerevetre, és a fiai, akik nyomaiban lépkednek. Pénelopé megértette, hogy a fényes emlékü férje

igazi hazája a Változás⁵² volt; útjairól jó kalmár módjára ajándékot is hozott, az Igényt⁵³; becsületét pedig könyörte-lenül megvédte. Nem egyszerűen csak hősies akart lenni, hanem a végső győzelemre is vágyott. *„Agyafúrtnak, előre-látónak és mesterien kérlelhetetlennek kell lenni, ha az ember a végén igazán győzni akar. Mindenekfelett túl kell élni az el-lenfeleket, az idegenben és odahaza… Ez az egyetlen, igazi győzelem.”*⁵⁴

Kalypso, a szerető ismerete mélyebb, hidegen fénylőbb. Ő a lázadó, vesztélyes embert látta Ulysszesben, aki képes volt arra, hogy a fennálló – emberek és iste-nek közötti – világrendet felrobbantsa. *„Ő volt az első ember, aki minden követ-kezménnyel az emberek világa felé for-dult, mert tudta, hogy az embernek van*

*egy hatalmas fegyvere, amellyel a felleg-torlaszoló Zeusz cselekedeteivel is szembe tud fordulni: az Értelem… Az istenek hatalmasok – mondta suttogva – de az ember Értelmes*⁵⁵; ezért volt kedves sza-va a Logosz⁵⁶. Kalypso a sebzett szívú nimfa az ulyssesi titkot egyetlen levegő-vétellel mondja el az ifjú Télemakhosz-nak: *„Az ember […] nem volt veszélyes az istenek számára addig, amíg hitt a Mítoszban és beérte a világmese máko-nyos bűvöletével. De most, mikor olyasféle emberek, mint atyád is, a Logos lámpá-sával járnak a világban…*⁵⁷*”*A mondat végét elharapja, ám a gondolatot ki le-het egészíteni: … az ember veszélyessé vált az istenek számára. Kalypso „görbe pillanatással” néz a félig ember fiúra. Ennek alapján a nimfa hiányos mon-datát (a három pontot) – a Homérosz-

szobor utolsó mondatára (három szavá-ra) is kicserélhetük: „Vigyázz, idegen, látlak”. A nő izgatottsága és a szobor fenyegető mondata – más-más szinten –, ám mégis ugyanazt a dilemmát vetik fel: Mihez kezd az ember a megszerzett tudással? Vajon sorstársai boldogulá-sára, vagy pusztulására fordítja azt? Kirké, a sértett halálistennő szigetén a hatalom eltorzult viszonyai között új lehetőség villan fel. Maguk az istenek kezdeményezik a világrend megvál-tozását. Az új paktum hírért Hermész hozza. *„Ennek értelmében az istenek szü-letés és halál törvényei felett továbbra is uralkodnak […]*. *De a születés és a halál két sarkcsillaga között az ember, ez a fel-lázadt teremtmény, a jövőben szabadon rendelkezik a sorsával*⁵⁸. Nem segí-thet rajta senki. Az új törvény a Mítosz

időtleniségéből a Logosz idejébe emeli át az embert, egyszersmind az istenek tevékenységét is megszabja. *„Nincs bosz-szú […]*, *csak igazság van. Az indulatok által felkavart világrend végül is anarchi-ába fulladna […] A nagy kaland, a világ teremtésének kalandja véget ért.*⁵⁹ Kirké az első, aki az új szerződés szellemében cselekszik: Ulysses halálát – az eredeti jóslatnak megfelelően – közös gyerme-kük, Télegonos kezébe helyezi. Ezzel a gesztussal áttolja őt az emberi világba. A fiú tudása az apáról, s egyúttal ön-magáról is elementáris erővel bomlik ki. Nevének hallatán még „csak érzi”, hogy ő is – miként apja – személyiség. „Gyanítja”, hogy „személyiségnek lenni a legtöbb, amire ember képes”⁶⁰, hallja, hogy az embernek, amíg él, van lehe-tősége és ereje túllépni⁶¹ saját határain,

ám előbb meg kell ismernie önmagát, s ez igen nehéz feladat. „Megtanulja”, hogy „az emberi szájjal nemcsak enni, beszélni és csókolni lehet, hanem hall-gatni is. Ez nagy tudomány.”⁶²

A Béke Ithakában fontos kérdése az, hogy megfejthető-e igazán a személyi-ség titka? A három epikus énekben – a feleség (Pénélopé), a fiú (Télemakhosz), és a sorsbeteljesítő Télegonosz néző-pontjából – előadott történet tanúsága szerint a személyiség látomása terem-thető csak meg a töredékes emlékké-pekből. Márai Sándor Ulyssesének mint emberi jelenségnek a magva az etikához vezetí az olvasót: kinek-ki-nek jelleme a sorsa, ezért érdemes úgy élni, hogy Logosz lámpásának fénye ne aludjon ki soha.

JEGYZETEK

^[1] Márai Sándor: Lámpa. In: Uő.: Vasárnapi krónika. Helikon Kiadó. 1994. 148.

^[2] Márai Sándor: Egy polgár vallomásai. Helikon Kiadó. 2013. 315.

^[3] Uo. 295.: „A világra voltam kíváncsi és önmagamra. A »részsletek« nem nagyon érdekeltek…” Vö. Márai Sándor: A kassai polgárok. Bp. 1990. 15.: „Csak az ismeri önma gát, aki a világ fölé hajolt egyszer. Látott mélységet, magasságot és nem szédült el.” Uo. 302–303. „Igen, az újságírás idegrendszerem alkati kényszere volt, feladat mely-ről nem szabad lemondani, ismerni kell a »nyersanyagot«, a tényeket, azt a titokzatos anyagot, mely embert emberhez fűz, a jelenségek összefüggéseit. Állandóan »riport« után jártam.”

^[4] Uo. 303.

^[5] Uo. 303.

^[6] Uo. 298.

^[7] Uo. 314.

^[8] A Goethe Múzeumot Weimarban, 1885-ben alapították.

^[9] Vö. EPV. Vonatkozó sorait az írás rettetetéről.

^[10] Uo. 316.

^[12] Uo. 316. „… s csak később, évek múlva vettem észre, hogy [ti. Goethe sorai] meg-nyitottak bennem valamit, élnek bennem, különösebb hangzatoság nélkül, úgy, mint ha lélegzeni tanított meg volna valaki…”

^[13] Uo. 317.

^[14] Uo. 325. „A lap remekmű volt, olyan érzékeny szervezet, mint egy kisebb állam dip-lomáciai apparátusa.[…] A lap számon tartotta a jelenségeket, de ami ennél fontosabb és izgalmasabb, megszabta politikai jelentőségüket, szellem- vagy kultúrtörténeti helyre utalt minden korszerű tüneményt.”

^[15] Uo. 334.

^[16] Uo. 339.

^[17] Márai Sándor: Az író és világa. In: Uő.: Vasárnapi krónika. Helikon Kiadó. 1994. 35.

^[18] Uo. 34.: „Az a zavartalan, ártatlan álomszerű alkotás, amely egyetlen lehetséges feltétele valamilyen nagy műremek megszületésének, el sem képzelhető már. Újkori tehetségeink valamennyien a nyilvánosság kirakatában állanak.”

^[19] Cs. Szabó László: Műfaj és nemzedék. In: Nyugat. 1936. XXIX. évfolyam, II. kötet. 20.

^[20] Uo. 22.

^[21] Márai Sándor: Napnyugati őrvjárat. Bp. 1936. 105-6.

^[22] Uo. 165.

^[23] Uo. 165.

^[24] Márai Sándor: A kassai polgárok. Helikon Kiadó. 1990. 51.

^[25] Márai Sándor: Űrküzbén, Kassa felé. (Északi határszél, novemberben) In: Pesti Hírlap, 1938. nov. 6., 7. Vö. Márai Sándor: Hallgatni akartam Bp. 2015. 89.: „Valahogy nem volt örömműnep ez a viszontlátás […] a valóságban különös kedvetlenség érzett az embereken. […] Déltájban kimentem a temetőbe, megkerestem szüleim sírját […] leültem nagyanyám süppedt sírhantjára, abonnan élesen lehetett látni a novemberi, szürke világosságban a völgykatlanon áthaladó kis hegyi folyó két partján a várost, cigarettáztam és elgondolkoztam, mi lehet a baj?…”

^[26] Louis Gillet: La vivante cathedrale. Paris, 1936. 8. (ford. - K.M.)

^[27] Márai Sándor: A torony. In: Pesti Hírlap, 1940. jún. 20., 5.

^[28] Márai Sándor: Kassai őrvjárat. Helikon Kiadó. 1999. 16.

^[29] Az etika herakleitoszi fogalmának elevensége – „éthosz antrópon daimón”, azaz az „ember éthosza a végzete” - ezen a ponton tapintható.

^[30] Márai Sándor: Kassai őrvjárat. Helikon Kiadó. 1999. 16.

^[31] Kabdebó Lóránt a Márai-próza szimbolikus vonatkozásait emlegetve írja, hogy „[Márai és Szentkuthy] prózája alaprajzát azzal az emberi spirituális hagyománnyal köti össze, amely katedrálisok megalkotásában nyilvánult meg. Márai »polgárlétében« […] érez vissza erre az emberi alkotói módra, amely a katedrálisok megépítésével teremt arányt a létezés különböző szférái között”. Kabdebó Lóránt: A próza önrreflexiója és gyakorlata. In: Uő.: Vers és próza a modernség második hullámában. Argumentum. 1996. 166.

^[32] Kant königsbergi sírfelirata.

^[33] Márai Sándor: Rőpirat a nemzetnevelés ügyében. Pozsony. 1993. 130. „Egy műveltség igazi tartalmát nem csúcsteljesítményeken kell mérni, hanem az átlag középvonalának szintjén. Mindaz, amit a magyar szellem magasabb légkörben alkot, gondol és megvitat, halvány sugárzással ér le a mélybe.”

^[34] Márai Sándor: A vándor. In: Pesti Hírlap. 1942. április 5., 5.

^[35] Márai Sándor: A Teljes Napló 1950–1951. Helikon Kiadó. 2009. 411.: „Homérosz nem írt. Énekel. A rádió visszaadhatná ezt a lehetőséget, s néha, mikor a római stúdióban állók és bemoandom a gépbe, az ürbe és a semmibe a szavakat, érzek valamit ebből a nagyon régi mámorból. De ez az öröm hamis, mert nem szabadon beszélek, nem beszélek, hanem előre megírott és kiszámított szöveget darálok bele egy halotti következetességgel ketyegő gépbe.”

MÁRAI – MINT TANANYAG

Bakonyi István

Ő az az író, akinek a nevét az iskolában nem ejtet-ték ki a hatvanas évek második felében, ami-kor gimnáziumba jár-tunk. Ő az az író, aki konokul kitartott elhatározása mellett az emigrációban, és nem lépett kapcsolatba hazájával, addig, amíg idegen katonák csizmái ta-posták szülőföldjét. És ő az az író, aki-nek népszerűsége 1989-ben bekövetke-zett halála után hatalmasra növekedett. Persze ebben nem öngyilkossága, ha-nem a rendszerváltozás játszott döntő szerepet. Különös fintora a sorsnak, hogy éppen halála után közvetlenül jött el az ő ideje, életművének reneszánsza.

És helyet kapott az iskolában, a tan-anyagban is. Jómagam előbb a Kodolá-nyi János Főiskolán egy szövegelemző szeminárium keretében olvastam és tanítottam 1939-es publicisztikáját, a *Búcsú – előszó helyett* c. írást. Ez a prózai és költői eszközökben is gazdag szöveg a második világháború kirob-banásának pillanatában született meg, és benne Márai az európai értékrend pusztulásának veszélyeiről értekezett. Rá jellemzően, a felelősen gondolkodó humanista író módján. Többek között arról, hogy az öreg földrész az ő szá-mára a táj, a kultúra és az ember harmas-ságát jelenti, meg arról, hogy az egyes nemzeteknek vinniük kell a tágabb kö-zösségbe saját értékeiket. (Ó, ugye ismerős gondolatok! És ugye az is, hogy egyes erők hogy vitatják mindezt ma-

napság… Valamiféle gőzös elképzelé-sek bűvöletében.) Írónk akkor valóban a szolidaritás, a legjobb értelemben vett tolerancia jegyében emelte föl szavát, és nem bármiféle álszentség köntösé-ben. Álljon most itt egy drámai részlet: „Most, amikor sötétedni kezd a drága táj fölött, mely második hazám volt, s melynek földrajzi neve Európa: behu-nyom szemem, hogy jobban lássam egy pillanatra, s nem akarom elhinni, hogy ez a búcsú.” Több ez az írás, mint pub-licisztika. Ahogyan már korábban szel-lemi társai, a Nyugatosok, ő maga is

irodalmi szintre emeli az újságírást, és így, nagyon hatásosan vall a legfonto-sabb dolgokról. A főiskola kommunika-ció (nem magyar nyelv és irodalom!) szakos hallgatói azonosulni tudtak ez-zel a nemes gondolatmenettel.

Ugyanezt tapasztalhattam tanárként, ezúttal középiskolás fokon, *Napló*jával kapcsolatban is, amelynek második világháborús részletei a közelmúltban épültek be a tizenévesek oktatásába. (Egy székesfehérvári művészeti szak-középiskolában, ahol ugyancsak nem

az irodalom fő tantárgy.) Ilyen részle-teket olvastunk, közösen a diákokkal: „Milyen lesz a jövő?… A „fordulat”?… De hiszen már itt van a jövő! Lehet-e más, mint a jelen folytatása, következ-het ebből a jelenből másféle jövőndő, mint amelynek csíráit e korszak hordja és érleli? … A jövő pontosan következik a jelenből. Zsidókérdés helyett lesz majd osztálykérdés vagy német-kérdés, – s minden pontosan olyan lesz, amilyen e feltételekből következően lehet.” Ezeket a gondolatokat összevetettük Németh László híres, 1943-as szárszói beszédé-

vel, mivel mindkét jeles író a jövőről értekezett, egyikőjük sem túl optimista hangon.

Innen már csak egy lépés volt a méltán híres, sokat idézett híres Márai-vers, a *Halotti beszéd* bemutatása, a költemény drámai és keserű hangjának érzékelteté-se. Biztosra veszem, hogy a hatás meg-rendítő volt azok számára is, akiknek nem szellemi betevő falatjuk, nem min-dennapi lelki kényerük a költészet. Föl-fogták, hogy az emigráns lét ódai szár-nyalású szövege arról is szól, hogy van olyan helyzet, amelyből nincs vissza-vezető út. Az 1950-es, korszakjelzőnek nevezhető mű tanúsága szerint nincs visszavezető út a bolsevik diktatúra felé, és a költő ebben a helyzetben is az anya-nyelv és a magyar kultúra követeként szól kortársaihoz és utókorához.

Természetesen más prózai és lírai mű-vek is előkerülhetnének, helyet kaphat-nának az oktatás különböző lépcsőin és iskolatípusaiban, ha az eddiginél több idő lenne a közelmúlt alkotóinak bemutatására. Márai Sándor esetében szót lehet(ne) ejteni többek között *A gyertyák csonkig égnek* című regényről vagy éppen a *Mennyből az angyal* című, tragikus szépségű versről. Egyébként is meggyőződésem, hogy ő olyan író és költő, akinek nyelvezete és stílusa ma is utat törhet a fiatalabb nemzedékek felé, hiszen nem irodalmunk egyik „perc-emberkéje” volt, hanem tartós értékek képviselője és méltó kifejezője.



A malom épületét az 1960-as évek közepén lebontották

HOGYAN TÉRT HAZA MÁRAI HAGYATÉKA?

Szigeti Jenő

1997. szeptember 22-én ünnepélyes keretek között, a sajtó nyilvánossága előtt adta át *Gaál Csaba* – sógorom, a Kanadai Magyarság című lap szerkesztője – Márai Sándor csodálatosképpen épen maradt hagyatékát a Petőfi Irodalmi Múzeumnak. A nemes gesztus előzménye egy esztendei kemény szervezőmunka volt, aminek eredményeként 304 kilónyi, 22 papírdobozba csomagolt könyv, irat, írás, ismert és ismeretlen Márai mű hazatért, sok ismeretlen és ismerős jó szándékú, segítőkész ember fáradozása után. A dobozokat maga Márai csomagolta össze. A kéziratok mellett a dobozokban ott volt Márai botja, szmokingja – amire nagyon büszke volt – bicskája, Lola asszony kórházi számlái, naplója, meg az az olvasó, amit a hűséges társ halálakor szorongatott a kezében. Hazatért Márai utolsó töltőtolla is, amellyel naplója végére odaírta 1989. január 15-én az utolsó mondatot: „Várom a behívót, nem sürgetem, nem is halogatom. Itt az ideje.”

Ez a mesebeli irodalomtörténeti kincs legendás körülmények között maradt ránk. Márai Sándort meghitt baráti szálak kötötték *Vörösváry Istvánhoz*, a Kanadai Magyarság tulajdonosához é alapító szerkesztőjéhez, valamint feleségéhez, *Vörösváry Irénhez*. Vörösváry nemcsak kitűnő szerkesztő és könyvkiadó volt; életét és munkásságát fontos lenne megörökítenünk), hanem nagyszerű barát is. Bensőséges kapcsolatunkra vail, hogy minden vasárnap, télen és nyáron Kanadából vagy Floridából hívták egymást telefonon és egy órányit beszélgettek mindenről, ami szóra érdemes volt az egyre jobban elembertelenedő világban két intellektuel európai számára. A naplóból kiderül, hogy mit jelentett az egyre jobban elmagányosodó Márainak a beszélgetések lélegzetvétele.

Ilyen előzmények után rendelkezett úgy a megözvegyült Márai, aki nevelt fiát, testvéreit, szeretteit elveszítő Márai, hogy teljes hagyatékét, annak gondozását Vörösváry Istvánra és feleségére hagyja. A tragikus pisztolylövés után így kerültek a Márai által összecsomagolt iratok és tárgyak Torontóba, Vörösváry Istvánhoz. Az utolsó *Napló* tanúsága szerint Márai tudatosan készült halálára. 1986. november 2-án ezt írta: „A Lola halálát közvetlenül megelőző és követő időben, az elmúlt tizenegy hónapban számomra megüresedett az élet: elment Lola, kevéssel előbb Kató húgom és Gábor öcsém, most Géza. Sereghajtónak én maradtam a családból, vérszerinti hozzátartozom már senki nem él. A libasorban – akik nem távoztak, hanem előre mentek – utánuk ballagok.”

1986. január 4-én meghalt Lola. Egy hónap zsidbadt fájdalom után Márai pisztolyt vásárolt. A bolti eladót megkérte – hiszen életében mindig békés polgár volt –, hogy oktassa ki használatára. Még ugyanazon év június 18-án ezt jegyzi naplójába: „Taxival vagyok a város határában, ahol a helyi rendőrség kiképzőtelepén elég magas díj ellenében, rendőrtisztek oktatják a jelentkezőket, hogyan kell bánni a löfegyverrel.”

Ezután 1989. február 21-ig még évek múltak, miközben készülődik, barátkozik az elmúlással és perlekedik Istenel, majd megnyugszik Öbenne, eljutva Spinoza nyomán a nagy vallomásig: „Minden Istenben van. És mindenki-

ben Isten van. Spinozának igaza volt. De Isten nem lehet a vallások istene” (1988. július 24).

Márai készülődött. Kéziratait, feljegzéseit, noteszeit, iratait, még az utolsó budapesti átszállójegyét is, gondosan elcsomagolta. A ravaszt akkor húzta meg, amikor már készen volt. Még a mentőket is a halálos pisztolylövés előtt kihívta, hogy ne a borzalmas valóság fogadja barátait, régi ismerőseit. Még arra is volt gondja, hogy zsákot húzott a fejére, hogy szétloccsanó agyveleje ne szennyezze a lakást.

A papírdobozok Torontóba, a Vörösváry Kiadó sok irodalmi értéket őrző irodájába kerültek. Itt találkoztam ezzel az irodalmi kincsesbányával 1996 júliusában. Néhány doboz, amiben a napló kéziratok voltak, fel volt bontva, hiszen ebből készült az „Ami a Naplóból kimaradt” sorozat, Vörösváry István szerkesztésében, de több doboz ki sem volt bontva. Először a naplókat olvastam lázas izgalommal, kigyűjtve belőlük azt, Ami a Naplóból kimaradt”-ból is kimaradt. Ebből egy részletet a Vigiliában is közreadtam Már ekkor, sógorommal és anyósával, Vörösvárynéval való beszélgetéseinkben megfogalmazódott: ezt az örökséget mihamarabb haza kell hozni.

Vörösváry Istvánnak, akik 1993 decemberében elhunyt, ez volt a szándéka. Személyes, magyarországi tárgyalásai után, az örökösökkel egyetértésben, még 1991.-ben szándéknyilatkozatot írt alá a Magyar Tudományos Akadémiával, melyben felajánlotta, hogy a „később meghatározandó vagyontárgyakat, valamint irodalmi és tudományos emlékeket” a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába fogják adni, azaz a feltétellel, hogy ezekből az Akadémia Emlékszobát létesít és Márai Sándor átadott hagyatékát együtt kezeli.”

Az Akadémia épületét ekkor újíttatták fel, így nem volt mód a kért emlék szoba kijelölésére és a gyűjtemény befogadására. Vörösváry István 1993 decemberében elhunyt, közben Márai unokaöccse Kassán alakított ki emlékszobát – levele szerint „pár darab emléktárgyból” –, és ide akarta volna elvitetni a Márai hagyatékot. Amikor az Akadémia harmadik emeletének felújítása elkészült, Vörösváry már nem élt, ezért az örökösök – távoli rokonok – kapták kézhez *Kosáry Domokos* sürgető levelét, de ők nem egyben tartani akarták a Márai örökséget, hanem külön-külön eladogatva hasznosítani. Gaál Csabával közösen mindent elkövertünk, hogy az örökösöket jó belátásra térítsük. Az örökséget védte Márai saját kézzel írt végrendelete, amely Vörösvárynért jelölte meg az örökség kezelőjének. „Ezért határozott úgy Vörösváry István özvegye – mondta az átadáskor Gaál Csaba –, hogy a Márai végrendelete szerint a kezelésre hagyott értékek a Petőfi Irodalmi Múzeumba kerüljenek kiállításra. A múzeum 2000-re – Márai születésének centenáriuma, nagyszabású kiállítást tervezett.

A Petőfi Irodalmi Múzeum örömmel fogadta Vörösváryné döntését. Most már csak a hazaszállításról kellett gondoskodni. Ez sem volt könnyű feladat, mert a 22 doboz hazaszállítása légisztán meghaladta a múzeum költségvetését. Gaál Csabának, aki a kanadai amatőr repülősök szövetségének egyik vezetője volt, sikerült elintézni, hogy a MALÉV pilóták úgynevezett vissz-

fuarban, ingyen elhozzák a becses hagyatékot. 1997. szeptember 22-ére nemzetközi sajtóértekezletet hirdetett a PIM, hiszen Márai Európa-hírű író volt ekkor már. Gaál Csaba is Magyarországra érkezett.

Előző nap elmentünk, a Feriegyi repülőtérre, hogy az értékes küldeményt a múzeumba szállítsuk. A legnagyobb megdöbbenésünkre a vámhivatal parancsnoka, egy hölgy azt közölte velünk, hogy nm adják ki a küldeményt, mert nem hoztunk Kanadából érvényes kiviteli okmányt, amit Torontóba kellett volna elkérni. Hiába érveltünk

azzal, hogy ez nemzeti érték, meg azazal, hogy a rongyos régi papíroknak nincs vámértéke, amit Torontóban bárki is meg tudna állapítani, a parancsnok-asszony hajthatatlan maradt és kilátásba helyezte, hogy másnap az egész rakományt visszaküldi Torontóba. Kétségbeejtő helyzet volt, hiszen ha nem jön meg az anyag, akkor nemzetközi botrány lesz az ügyből.

A Petőfi Irodalmi Múzeumban válságtanácsot tartottunk. Akkor jutott eszembe, hogy az országos vámparancsnok helyetttest annakidején, Békéscsabán, hittanra tanítottam. Sikerült

telefonon elérni és a következő tanácsal vágtuk ketté a gordiuszi csomót. A Márai hagyatékot papírhulladéknak nyilvánítottuk, és az illendő 100-200 forintos vámot megfizetve szemétként legálisan Magyarországra jöhetett a felbecsülhetetlen értékű hagyaték. A múzeum ezt a drága irodalmi kincset, azóta is, külföldön és itthon egyaránt, jól kamatoztatja.

A Márai-hagyaték itthon van, de hazatalált-e az író, Márai, a polgári tiszteség írója? Erre nem az irodalomtörténészeknek, hanem az olvasóknak kell a választ megadniuk.



A Nagykereki felől érkezőt a falu legrégebbi építménye, a református templom fogadja

„MAGYARNAK LENNI ÓRIÁSI LEHETŐSÉG” (FAZEKAS ISTVÁN: A MEGVÁDOLT)

Petrőczy Éva

„A rendszerváltással egy időben a kortárs magyar vers és széppróza mellett ki-jelenthetően a drámairodalmunk szorult leginkább háttérbe, főleg a máról, a közelmúltunkról szóló darabok.” – olvashatjuk *Serfőző Simon* fülszövegében. Ha áttekintjük az utóbbi negyedszázad magyar irodalmát, világosan látható, hogy valóban a dráma legújabb kori literatúránk mostohagyermeké. Ezen a helyzetten már eddig is sokat változtatott a 2010 óta már négy drámát publikáló jogász-költő-teológus-szerkesztő, a *Hubay Miklós* által is nagyra értékelt *Fazekas István*. Legújabb darabjának főhőséül *dr. Béres Józsefet* választotta, aki bárhol a világon szülőföldje dédelgetett kedvence, büszkesége lett volna, de a kádári Magyarországon, különösen 1975–1976 között, kuruzslással vádolt, nemkívánatos elem. A dráma ezekben az években játszódik Kisvárdán, Béres József életének, kutatásainak, első gyógyításainak helyszínén, illetve Kassán és Pozsonyban. A Felvidékhez erősen kötődő, a Selye János Egyetem református teológiai karán most ötödéves szerző egy leukémiás

kassai kislány, (egy költő-színész házaspár gyermeke!) Katinka betegségének és gyógyulásának történetén keresztül nem csak Béres József kálváriáját hozza közelebb hozzánk, hanem kisebbségi sorban élő magyar értelmiségiekét is. Idézzük itt a szerző önvallomását, amely nem kizárólag az általa nagy szeretettel és tisztelettel övezett főhős sorsára vonatkozik, hanem mindazokéra, akik a „honi rozsdá” – Ady szavával élve – pusztításai közepette is hatni és használni akarnak: „Béres József sorsában nem az a legmegrázóbb, hogy az igaz és elnyomott ügyért szembeszáll a hamis vádlókat és hamis tanúkat ellene uszító romlott erőkkal. A valódi földindulást az okozza, hogy felismeri: az igazság a szeretet szinonimája.” A Béres Cseppben – a tenger, mondanánk erre a korabeli dokumentumokat és Kósa Ferenc „Az utolsó szó jogán” című, kétrészes dokumentumfilmjét is felidéző, sodró erejű drámáról. Amelynek ősbemutatója a Kecskeméti Kelemen László Kamaraszínházban lesz, 2016. január 9-én, s Budapestén, egy későbbi időpontban, az Új Színház mutatja be.

Pozsgay Imre, aki az egykori Béres-ügy koronatanújának és tettestársának nevezte magát a drámakötet premierjén, ugyanezen a Béres családdal közös, megindító rendezvényen kimondott egy nagyon fontos mondatot: „Magyarnak lenni óriási lehetőség.” Ennek a reformkoriasan hangzó állításnak az igazságtartamát beszédesen illusztrálja Fazekas István máris nagy érdeklődést keltő színműve. Nem túlzás kimondanunk: *A megvádoltat* jelenleg még csak olvasva, de hamarosan színpadon is viszontlátva, úgy érezhetjük, *Németh László* megtisztító erejű társadalmi drámáinak, még ha helyenként az ő szóhasználatánál élesebb, nyersebb párbeszédekkel is, van már méltó huszonegyedik századi örököse.

Fazekas István: A megvádolt, Történelmi dráma három felvonásban
Cédrus Alapítvány–Napkút Kiadó, Budapest, 2015.

(Az írás megjelent a *Mértékadó* 2015. adventi számában.)

DINNYÉS JÓSKA NYOMAI

Göbölös N. László

Ha valaki képes lenne összeszámolni, mennyi lábnyomot hagyott maga után útjain Dinnyés József, miközben járta dalaival, a magyar költészet hírvivőjeként, „talpával feltérképezve” a Kárpát-medencét, alighanem csillagászati szám jönne ki. De a „daltulajdonos”, ahogy sokan ma is emlegetik, kézzelfogható nyomokat is mondhat magáénak... Ezek segítségével idézzük fel elindulásának 50. évfordulóját, és beszélünk a múltból (is) táplálkozó jelenről, jövőről.

– Szegeden, 1965-ben, létrehoztuk az Angyalok zenekart és elhatároztuk, hogy magyar szövegeket fogunk énekelni. Aztán közülünk kettőt elvittek katonának, a harmadik megnősült, így maradtam egyedül. Tizennyolc évesen elindultam. Mivel úgyis zenész akartam lenni, és azért is, hogy a rendőrség se zaklasson, mint „közveszélyes munkakerülő”, elmentem vizsgázni az ORI-hoz és a Filharmóniához. Még aznap megszavazták nekem a működési engedélyt, az ORI-nál 50 forint volt az első fellépti díjam. Kezdetben zenekarok közti „szüneteket” töltöttem ki, később lettek önálló estek, 1967 őszére pedig már országos híró voltam a *Karrier* és *Az idő elszállt felettünk* című dalommal. Politikai dalfesztivált rendeztek, amelyen aztán a négy szemközti beszélgetések során kiderült, hogy a legtöbb előadónak semmi köze nem volt ahhoz, amiről énekelt. Így aztán nagyon hamar eltávolodtam a „politizáló pop-szakmától”. A pol-beat a fesztivál végeztével gyakorlatilag megszűnt, így ismét egyedül maradtam és ilyen magányban dolgozom ma is. Miért? Mert őszintén énekelek erről a nemzetről, azokról az emberekről, akik között élek.

(Jóska egyszer éppen az út mentén stoppolt, amikor meglátta őt Molnár Tamás rádiós szerkesztő, bevitte a stúdióba, csinált vele egy nagyinterjút, közben ő végigzenélte az adást, habár lemeze még nem volt. Később a rádió zenei és irodalmi osztálya békésen egymásnak „passzolgatta” őt, mert egyik sem vállalta érte a szerkesztői felelősséget...)

– Rendszeres vendége lettem az ifjúsági kluboknak, ahová a népművelők hívtak, mert a „kiscsoportos” rendezvényekre az én „egy szál gitárom” teljesen alkalmas volt. Bejártam az egész országot, volt, hogy egy nap két-három faluba is eljutottam. Közben mindig vágytam arra, hogy lemezem legyen. A pol-beat fesztivál után megjelent a *Karrier*, majd a katonaság után a Kex együttessel egyszerre kerültem stúdióba, ahol felvettem négy dalt, köztük az *Aranyos embereket*, amit a fesztivál zsűrije kislejtezett, mondván: én nem dönthetem el, hogy bizonyos embertípusoknak nincs helye köztünk. Négy évvel később már ez is mehetett, mert enyhült a belpolitikai helyzet...

(Nagylemezre azonban sokáig csak az általa megálmodott székesfehérvári dalos találkozóról kiadott LP-n kerülhetett. A Határtalanul című lemeze cím nélkül jelent meg, s mivel nem tudtak róla, hátizsák-ból árusította. Közben megjelent róla Sebők János könyve, A daltulajdonos, és Jóska írott daloskönyvet szerkesztett, amelyet szintén tologatott a Kiadói Főigazgatóság, majd 1989-ben megszűnése előtt egy nappal adta meg rá az engedélyt...)

– ...A *Dalaim* Könyvének borítóján ott vannak a Kárpát-medence vizei, országhatárok nélkül. Én a vízgyűjtőt elneveztem nyelvgyűjtőnek, mert a nyelv is összegyűjt, ahogy a folyók a vizeket. Még a rendszerváltás előtt vittem belőle Kárpátaljára, a kijevi konzult meg éjszaka kiverték az ágyból a KGB-sek, hogy határarajzolat nélküli térképet terjesztek a Szovjetunió nyugati végein...

– ...A rendszerváltás idején felmerült a kérdés, hogy hová állok. Én a Magyar Demokrata Fórum oldalára álltam, Lezsák Sándor elhívott énekelni a sátrakhoz, és amúgy is azokat a költőket énekeltem, akik a nemzeti kultúrát képviselték. Amikor aztán láttam, hogy ez gyűjtőpárt és egyre nehezebben viseltem el, hogy olyanok jelentek meg, akik az előző évtizedekben akadályozták működésemet, a népművelést, a klubéletet, egyre hátrébb léptem. Meggyőződésem, hogy művész nem lehet párttag! Az előző rendszerben sem tehettem volna meg párttagként, amit pártonkívüliként, és az engem meghívó népművelők többször kaptak pártfegyelmit miattam. Még munkaügyi bíróságra is el



kellott mennem, hogy megvédjem őket. Ez volt a műfaj rosszabbik hozadéka. A jobb pedig az volt, hogy az emberek figyelemmel hallgatták, hogy igazmondó beszédeket éneklek, költőkön, népballadákon keresztül. Sosem akartam, hogy csak egyszerűen versénekklő legyek: az olvasás szigorúságára, örömére, szépségére akartam rávezetni az embereket...

– A többpártrendszer beköszöntével vártam, hogy valaki odajön hozzám, és azt mondja: Jóska, eljött a te időd, mit szeretnél csinálni? De ez valahogy nem történt meg.

– ...A rendszerváltás után megszűnt a „popzenei megmondó emberek” megbízhatósága. Félreálltak, kis könnyű dalocskákat énekelni. Én meg azt mondtam, hogy akkor lesz itt nyugalom, ha majd tényleg a napfényről kell énekelni, meg a szerelemről, de annak is lesz mindig akadály, mert ahol napfény van, ott árnyék is, ahol szeretet van, ott gyűlölet is.

(Ötvenedik születésnapjára Jóska meglepte magát egy 4 CD-ből, 100 dalból álló „dobozzal”, számos előadón is bemutatta ezeket, csak azt sajnálta, hogy sehová nem hívták négy egymást követő estre...)

– ...Kitaláltam, hogy 500 év irodalmi élményeit összegereblyézem, ezen belül is a népballadák, és főleg a zsoltárok világát, a Szenci Molnár Albert-féle nyelvet, amellyel újjáteremtette a magyar költészet eszközeit. Egy ekkora szövegtömeget nem lehet követni, de felhasználni igen, mert ennyiféle formában megírni azt a szeretetet, amit Isten iránt táplál egy hontalan ember, aki Németalföldről Rómáig kóborol Európában, közben időként hazajön és látja, hogy mire lenne szüksége a nemzetnek... A XVI. századtól máig énekelt versekből szerkesztettem egy tízrészes előadást, amelyet számos kis településre elvittem, kapcsolatok alakultak ki a helyi verselőkkel, művészekkel, gyülekezetekkel. Nagyobb helyeken ugyanez nem ment, mert sok „idegen” él egymás mellett. Egy kis településen attól homogén a lakosság, hogy mindenki ugyanazt érzi. A városokban a legkülönbözőbb helyekről betelepült emberek élnek, nincsenek közös érdekek. Amikor a horizontális településekről az emberek beköltöznek a vertikális épületekbe, egészen más magatartást követnek. Amíg átlátok a szomszéd kerítésén, egészen másképp látom az életet, míg a városban legfeljebb két emeletet utazunk együtt a liftben... De ez nem zavar, mert rájöttem, hogy Magyarország lakosságának nagy része kistelepü-

lésen él. Most már ott tartok, hogy elmegyek 3-4 faluba, és mindig meghívom a következő állomásra azokat, akik az előzőn ott voltak, és vasárnapra már megtöltünk egy egész templomot...

– ... Ez idő tájt kezdtem törni a fejemet azon, hogy összeállítom időrendi sorrendben a dalaimat, hogy a könyvnyomtatás kezdetétől mi mindent tudok énekelni. Kiderült, hogy vannak hiányok, olyan 30-40 évек, amely korokból csak egy-egy verset tudok. Elkezdtem házalni a verséneklőknel, és kiderült, hogy minden évszázadnak megvan a maga 10-12 nagyon jó költője, akitől mindent el lehet énekelni, van, amit sokan, sokszor el is énekelnek, másokat pedig nem. Hogyan pótoljam a hiányt? Vettem korabeli hangszereket, kobzot, tekerőlantot, citerát és elkezdtem megtanulni ezeket az évszázadokat. Két-három év alatt felzárkóztam a hiányzó évtizedek költőinek alkotásából és így megszülethetett a *Dalaim 45 éve*, amelyen 1400 énekelt vers, 500 év magyar költészete, 300 költő anyaga szerepel, mint adatbázis: meghallgatható, elolvasható, és csodálatos előadásokat lehet belőle szerkeszteni. Már több mint ezer darab van belőle a magyar könyvtárakban, Felvidékre, Kárpátaljára átvittem ajándékba, most készülök vele Erdélybe. Miközben ezt a DVD-t terjesztettem, egy kiváló szikronszínész-képző stúdióban taníthattam a magyar nyelvhelyességet dalban, versben „színészhangoknak”. Nagy öröm volt, mert elemezhettem nyelvünket, saját tudásomat, nagy elődök munkásságát tanulmányozhattam, köztük Montágh Imrét is, aki pályám kezdetén tanárom is volt, később pedig együtt jártunk előadásokat tartani.

(Ekkor készült Kaiser László interjúköte, bár Jóska eredetileg egy olyan könyvet szeretett volna, amelyet saját írásai töltene ki. Végül a kötetnek mintegy negyede jutott ezeknek.)

– ... Nemrégiben arra gondoltam, hogy költő-köszöntőket szerkesztek, írok, és 1-2 évet átfogó, nem ismétlődő rádióműsorokat készítek. Ugyanaz a „nemzeti barkácműhely” maradok, aki eddig voltam, szinte semmi támogatást nem kapok, legfeljebb egy keveset a Nemzeti Kulturális Alaptól, hogy ne fulladjak bele a pénztelenség okozta tanácstalanságba... A kiadványaimról gyakorlatilag csak az tud, akivel személyesen találkozom. Olyan vagyok, mint a középkori trubadúrok, nekik sem volt „tömegkommunikációs támogatottságuk”, csak jártak városról városra, elővették lantjukat, és a fejedelem, a földesúr, a király engedélyével elmondták gondolataikat, és ha közben nem jelen-

tették fel, még az élete is megmaradt. Azt szoktam mondani: olyan vagyok, mint a népdal, „számról számrá” terjedek...

(Jóska a '70-es, '80-as években számos kortárs költőt tett „közkinccsé” dalai által, köztük Ratkó Józsefet, Bella Istvánt, Utassy Józsefet, Buda Ferencet. Innen csak egy lépés volt irodalomtörténet-közi küldetése.)

...Nálam mindig egyik feladat szüli a másikat. Így jött a hitvalló költészet. Mivel én protestáns vagyok, hívtak a gyülekezetek. Szenci Molnár Albert zsoltáraiból, Balassi Bálinttól, a református és az evangélikus énekes könyvből ki lehet ezeket keresni. 2015-ben életmód-kiállítást mutatott be a Kecskeméti Múzeum a török hódoltság korából. Nekik készítettem egy CD-t, amely arról szól, hogyan éltek ebben a korban, és mit hittek a templomokban. Kiderült, hogy Szenci Molnár kedvence Szegedi Gergely volt, aki ferencesként kezdte, és kálvinistaként fejezte be életét. Ez már Európa történetéhez kapcsolódó felfedezés. És kiderült az, hogy a Károli Gáspár nyomán kialakult magyar költészet mennyire közel van a népdalhoz. Amikor a templomokban éneklek ezekből néhányat, azt mondom: olyan egyszerűek ezek, mint a népdalok. Rázendíték, és csodálkoznak, mert az úr asztalától még nem hangzott el népdal! Ezzel máris sikerül azt az értéket felmutatni, amely az iskolai oktatásból hiányzik. Igyekszem ezeket az ismereteket átadni egyetemeken, főiskolákon is. Vannak olyan, már középkorú professzorok, akik még gimnazistaként hallottak engem és meghívnak...

– ...Van egy tervem, a műveltségtantárgy, egyéves kurzus, amelynek során 100 dalt kellene megtanulniuk a jövő tanárainak, tanítóinak. Ezt saját tudásuk szerint bővíthetnék, alakíthatnák. Meg is szerkesztettem, népdalok, balladák révén, 500 évnek az oktatáshoz igazítható költsévsorával, hogy majd tanárként előadásokat tarthassanak belőle. Aztán, ha az illető végzett, bemegy a tanterembe: „gyerekek, Ady Endre következik” – előveszi a gitárját, és énekel két Ady-verset, majd jön a többi, és előbb-utóbb „kútfő” lesz belőle. Igyekszem összeszedni pengetős barátaimat, akik hajlandók regionálisan bejárni az országot és e 100 dalt átadni – nyilvánvaló, hogy az én száz dalom csak a kiindulópont... így tanítványokat is lehet szerezni...

(Jóska, bevallása szerint, ma is a régi bevált módszerrel megy játszani: azok hívják, akik ismerik, és egy helyről kiindulva járja be a környéket a helyiek segítségével, és akkor hallgatják a legtöbbet, amikor egy „önmagát szervező közösséget” szólíthat meg. Mára rendelt záró gondolata: „... a holnap a legfontosabb és az a jelen, amit épp ma kell túlélni.”)

– ...Naplót vezetek, évek óta. Egy ideig csak nap-táram volt, amelyből vissza tudtam nézni, hogy hol jártam, de aztán rájöttem, hogy számárveztős mondatokat érdemes leírni, néhány filozófiai gondolatot, egy költővel vagy másokkal való találkozást. Nemrégiben találkoztam egy fiúval és egy lánnyal, akik egy kis település szélső házainak egyikében telepedtek le. Két gyermeket nevelnek. Kecskét kezdtek tenyészteni, lett tejük, sajtjuk, azóta már növényeket is természetnek, szörpöket készítenek, áruikat viszik szanaszét az országban. Közben a fiú tanítóként dolgozik és színházi foglalkozásokat tart: perspektivikusan az életre készíti fel a gyerekeket. Amikor őket még nem ismertem, egy közeli faluban megszerveztam, hogy a tanítóknak emlékfát állítsanak a község tanítóinak névsorával. Még nem volt készen a tábla, de avatni kellett, mert sürgette a protokoll. A következő kormányváltás alatt bezárták az iskolát. A frissen megismert tanítóval elmentem ebbe a faluba, és ott áll az iskola nélküli udvaron a gyönyörű emlékfá! A múlt él, és ezt éppen az ilyen pillanatoktól kapom meg, ezekből tudok táplálkozni...

„MERT NINCSEN LIGETÜNK”

Petrőczy Éva

Albert Gábor és a világiáró, Magyarországról először Rio de Janeiróba, majd az amerikai Allentownba szakadt Kürz János festőművész hatesztendei – rendszerváltás előtti és alatti – levelezésében elmélyülve óhatatlanul eszembe jutott: bármilyen kényelmes, gyors és hatékony kommunikációs eszköz is az e-mail, fájdalom, nem pótolja az „igazi” episztolák kézvonást őrző melegét, személyességét, s a szívdobogató várakozást egy-egy rég várt levélre.

És mennyivel szegényebb volna a világ – hogy egy, a két levelezőtárs világához közeli példát említsék – Rainer Maria Rilke és Marina Cvetajevaegymásnak írott sorai nélkül. De, természetesen, ugyanígy a mi magyar világunk is, az Albert–Kürz szerzőpár sorai nélkül.

Albert Gábor voltaképpen az ifjabbik Kürztől, a többek között a bankszakmában jeleskedő Pétertől „örökölte” az apa, a magyar ügyekben biztosabb nyelvtudása és erősebb Magyarország- emlékei révén is jobban elmélyülő, János érdeklődését és szeretetét. A barátság csíráját, mint *íróéknál annyi-szor*, egy könyv teremtette meg, Albert mindmáig megrázó erejű, sokat idézett csángó-krónikája, a több kiadást megért *Emelt fővel*. Kürz János így ír erről a jeles, mindmáig közkézen forgó műről, egyik legelső, egyben tegezést is javaslo levelében: „Azt hiszem, igen jó, hogy

megírtad ezt a könyvet. Valamiképpen a Puszták népéhez fogható forrásmunkát látok benne. Érezhetően szívből íródott, mégis nagy szavak nélkül. Óriási anyagának csak összeszedése sok fáradságodba kerülhetett, de kétségtelenül jó szolgálat és megérte. (Mondom könnyedén, és úgy remélem, hogy nem fölényesen – remélem, elfogadod ezt tőlem, öregembertől...)”

Ez a kicsit még tanáros, s a tegezés kezdeményezése ellenére valamelyest távolságtartónak mondható stílus levélről levélre változott az évek során, amikor az Albert-levelekből Kürz több ezer kilométer távolságból is rájöhetett: bizony, első olvasata nem csalt, mert fiatalabb magyar íróbarátjában ugyanaz a nem szűnő nemzetjobbító szándék munkál, mint az általa is nagyra becsült, gyakran emlegetett Illyés Gyulában, s a számára kevésbé ismert, de a Magyarországról érkező üzenetekben gyakran föl-fölbukkanó Németh Lászlóban.

Hogy a művészeti „árucsere” (kölcsonös, magyar és angol nyelvű könyvajándékok, információk küldése) mellett mi kötötte össze az akkoriban javakorabeli és nagyon tevékeny, többek között a frissen alapított Protestáns Közművelődési Egyesület élén tevékenykedő Albert Gábort, s visszavonultan élő barátját, arra ismét csak Kürz János sorai adnak választ: „Mert

nincsen *ligetünk*. Teljesen veled érzek abban, amit Berzsenyiről írtál – amióta eszmélek, csodának érzem sorainak bennem élő ritmusát, ritmikus zengését. Azt hiszem, az teszi: a zene. És persze kincsünk ez, amit már elvenni nem lehet, de odakint, a külső világban nincsen már ligetünk, úgy érezzük, túl sokszor, mert túl sokan gázolnak bele túl sok mindennel is.”

Tehát, egy idegenben hontalan és egy hónapban sokszor hontalan lélek vár és gyakran kap is megnyugvást, ha úgy tetszik, *mégis-ligetet* a több ezer kilométer távolságból érkező sorokban. Például azokban, amelyekben Albert Gábor így vall akkori mindennapjai szerelmes gondjáról, de gyakorta nyűgnek érzett vállalásáról, a Protestáns Közművelődési Egyesületről, s egy, az egész magyarságot érintő témáról, a nyolcvanas évek legvégére jellemző, tömeges elszegényedésről, amelyben az alul-honorált írók sem számítottak kivételnek: „... felelősséget érzek az Egyesületért, amely negyvenévi tetszhalál után nem tud megélni önmagában, minden nap táplálkoznia kell valakinek a szürkeállományával. Én vagyok a legközelebb, engem zabál fel. Egy egészséges társadalomban, normális gazdasági körülmények közt, egy hagyományokkal rendelkező, „bejáratott” Egyesület negyed ennyi energiával is működtethető. Csakhogy a mi egyesületünk csecsemő (pelenkázni

kell, társadalmunk beteg és gyógyításra szorul, gazdaságunk pedig majdnem a nincs állapotában leledzik... Az elszegényedés egyre nagyobb méreteket ölt, az életszínvonal süllyedését napról napra érezzük, köröttünk az egész térség viharzik...” A Latin-Amerikában magyar bibliaórákat szervező, Amerikában házilagosan kulturális hírleveleket szerkesztő és körbeküldő, s a híres Itt-Ott konferenciák munkájából részt vállaló Kürz János nyilván átérezte, s nem minősítette kötelező „művésznyafogásnak” sem a fenti sorokat, sem azokat a realistább beszámolókat, amelyekből kiderült, hogy magyarországi barátja egy-egy hatalmas munkájáért, például Szemere Bertalan-könyvéért milyen jelképes összeget kapott.

E most első ízben megjelent, spontán levélregény és megrázó kordokumentum egyik legszebb vonulata, két művelt ember magánszférájának megjelenítése, egyáltalán nem térhez-időhöz és nem politikai történesekhez kötött. Most két elemét szeretném kiemelni: elsőként azt a többfordulós levélváltást, amelynek témája a táv-barátok közös kedvence, Rainer Maria Rilke *Első duinói elégiá*-ja volt, amelyet Kürz nem költőként és nem műfordítóként, de a rilkei szándék árnyalatainak értőjeként készített el saját magyar változatban. Alapossága, a vers iránti mélységes szeretete, és Albert Gábor ugyancsak értő és érző válaszai Halász Előd professzor

legendás szegedi Rilke speciálkollégiumának hangulatát idézték fel bennem. Ugyanígy rendkívül szívet melengető az a szinte sorskövető aggodás, amelynek nyomán egy egész csokornyi levél jóvoltából bepillantást nyerhetünk a Weöres Sándor–Károlyi Amy házaspár alkotói kisvilágába és testi-lelki betegségek szabdalta, gyakran nehéz és szomorú hétköznapijaiba.

Végül: sokak nevében szívből örülünk annak, hogy Albert Gábor a PONT Kiadóban megtalálta azt a szellemi műhelyet, amelyben életműve minden darabja méltó otthonra találhatott! Egy olyan otthonra, amelyben komolyan veszik 2015 júniusában, a Magyar Rádió *Gondolat-Jel* című műsorában elmondott ars poeticáját: „Ha mindazokról az értékekről, amelyeket a görög (és természetesen a latin), valamint a keresztény hagyomány magában foglal, lemondunk, abban a pillanatban semmink sem marad... Menekülést egyes-egyedül csak a kultúra nyújthat, az ugyancsak széthullott kultúra töredékeibe megkapaszkodva elkerülhetjük a pusztulást. Hiszek abban, hogy a magyar kultúra átsegíthet bennünket azon a súlyos válságon, amelyben Európa most vergődik.” Úgy legyen!

Albert Gábor: ...minden, ami voltunk... Budapest-Allentown, 1984–1990, Albert Gábor és Kürz János levelei, PONT Kiadó, Budapest, 2015.

KI VOLT RÓBERT BÁCSI?

Szigeti Jenő

Ilyenkor, mint a mostani zord január, mindig eszembe jut Róbert bácsi legendás alakja. 1925 elején hiába álltak hosszú sorok a budapesti szegényeknek meleg ételt biztosító ínségkonyhák előtt: a Székesfőváros vezetése beszüntette a működésüket. A helyzet óriási szociális feszültségekkel fenyegetett, hiszen addig naponta 60–70 ezer ember kapott ingyen kosztot a fővárostól. Sipőcz Jenő polgármesternek kapóra jött, hogy egy különös üzletember felajánlotta, hogy a város helyett ő maga fog ingyenes népkonyhát felállítani. A hollandiai vagyonára hivatkozó, török állampolgárságú, de oroszos ruhát viselő öregúr megkapta a város kihatárlatlan tábori konyhai eszközeit, s nem sokkal később már az ő Kálvin téri ingyen konyhája előtt álltak sorba a budapesti nincstelenek. Robert Feinsilber, vagy, ahogy hamarosan nevezték, Róbert bácsi, rövid idő alatt megkerülhetetlen szociális intézménnyé nőtte ki magát. A szegények apostolaként írt róla a sajtó mindaddig, amíg 1930-ban tiltott uzsoratevékenység gyanúja miatt ki nem utasították az országból. Önzetlen népszerű volt vagy szélhámos kalandor? A jelek szerint mind a kettő.

Már gyermekkorra is kalandok sorozata volt. Zsidó aranyműves családban született 1865-ben az Oszmán Birodalomhoz tartozó Jemenben. Édesanyja mindössze 12 éves volt, amikor teherbe esett egy 13 éves fiútól. A két kis-kamasz elhatározta, hogy megszöknek otthonról. Egy Jaffába induló gőzhajóhoz eveztek éppen, amikor megindult

a szülés, és a csónakban megszületett kisfiuk, jóformán „mózeskosaras” életindulással. Ha a kis Robert később, nemzetközi vizeken születik, valószínűleg nem kapja meg a török állampolgárságot, ami később megmentette az életét. A szülők Jaffában ékszerésként dolgoztak, majd amikor kis vagyont gyűjtöttek, Hollandiába költöztek tovább, ahol foglalkozásuk után az anya felvette a Feingold, az apa pedig a Feinsilber nevet. A család amszterdami gyémántkereskedőkkel kezdett üzletelni, és hamarosan maguk is tekintélyes vagyont gyűjtöttek. A cseperedő Robert nem érzett kedvet az aranyművésseghez, de az arany-ifjak életéhez igen, így szülei pénzén utazgatott a világban. Sorsát oroszországi utazása pecsételte meg: eljutott Lev Tolsztoj JasznaJa Poljana-i birtokára, ahol teljesen az író hatása alá került. Európai ruháját orosz ingre, zsidó vallását pedig egyfajta tolsztojánus kereszténységre cserélte. Innentől kezdve a szegények és elesettek támogatását tekintette fő céljának. Oroszország után az Osztrák–Magyar Monarchiában telepedett le.

Nem tudjuk, mikor került Budapestre, mindenesetre már a 20-as években találkozunk a nevével. Szó szerint embermentő munkával kezdte: a budapesti rendőrfőkapitány alkalmazásában öngyilkosjelölteket kellett lebeszélnie szándékukról. 1916-ban már saját otthonot hozott létre öngyilkossági kísérletet túlélő nők számára, a világháború után pedig magyar hadifoglyok felkutatását és hazautazását szervezte Oroszországból. A 20-as évek gazda-

sági válsága óriási munkanélküliséget és szegénységet hozott országszerte, Budapestre özönlöttek a rászorulók, és mindennapossá váltak a fővárosi ingyenkonyhák előtt kígyózó sorok. Amikor 1925-ben a városvezetés bejelentette, hogy nem tudja tovább finanszírozni az ételosztást, Feinsilber Róbert jelentkezett a polgármesternél, hogy átvenné a népkonyhák üzemeltetését. A Főváros pénzt nem adott ehhez, de engedélyezte szeretetadományok gyűjtését.

Azonnal megmutatkozott Róbert bácsi zseniális szervezőkészsége. Sorban megállapodott a budapesti piacok üzemeltetőivel és a vendéglősökkel, hogy zárás után összegyűjti az el nem adott, romlandó árut. Később a lak-tanyák ételmaradékát is ő szállította el. A türelmesen várakozó rászorulók közül jó beszédű fiatalokat választott ki, akiket adománygyűjtő ügynökökké képzett ki. Ők jártak támogatásért a Róbert bácsi címlistájából megadott gazdagokhoz, meghozzá előre tervezett stratégia mentén. Amikor Horthy Miklósné ezer pengőt adományozott, az ügynökök azonnal az arisztokratákat keresték fel a hírrel, akik mind túl akartak tenni a kormányzónén. Amikor egy gyáros nyúlt mélyebben a zsebébe, akkor a nagypolgárok között indított adományozói versenyt. A nem szívesen jótékonykodó, de úrhatnám vendéglősöknek és kereskedőknek pedig azt ígérte, hogy elintézi: beírják nevüket Budapest Aranykönyvébe. Hamarosan már négy helyen mérte a meleg ételt Róbert bácsi. Néhány év múlva újabb jótékonysági prog-

ramot indított el. Létrehozta az „Az Öngyilkosokat az Életnek Megmentő Irodá”-t, amely egyfajta ingyenes lelki segélyszolgálatként működött. Tíz embere foglalkozott a turulmadárról lehozott, vagy gyomormosáson átesett öngyilkosjelöltekkel, akiket megpróbáltak eltéríteni szándékukról.

A sajtó imádta Róbert bácsit, a Magyarság című lap még az életrajzát is megjelentette 1929-ben. Évekig nem kérdezett rá senki, miből tartja fenn az irodát, miből fizeti a szakácsokat, fuvarosokat és ételosztókat, ahogy arra sem, miből telik neki rendszeres külföldi utazásokra és négyszobás lakásra a New York-palotában. A botrány 1930-ban tört ki, amikor egy kereskedő testvérpár feljelentést tett Róbert bácsi ellen azért, mert uzsorakamatra adott nekik nagy összegű hiteleket. A feljelentés szerint Feinsilber Róbert – Londonban élő lánya nevében – 25%-os kamatra adott kölcsön 25 ezer pengőt. Amikor a kölcsönt nem adták meg időre, elárvereztette a testvérek Klauzál téri bérházát. A feljelentés nyomán kiderült, hogy a szegények jötevője a kevésbé szegényekkel nem volt annyira lágy szívű. Rendszeresen adott kölcsön nagyobb összeget, és tiltott hitelezési tevékenységből úgy meggazdagodott, hogy 1930-as vagyonvizsgálata szerint hét budapesti bérház és két családi ház mellett Bécsben 150 ezer pengős, Londonban pedig egymillió pengős megtakarítással volt. A nyomozás a legnagyobb diszkréció mellett folyt, hiszen egyetlen jómódú adós sem akart a lapokban szerepelni. A pletykák így is elindultak: egyesek szerint az ado-

mányként felajánlott friss élelmiszer egy részét vendéglősök vették meg, és sokan panaszkodtak, hogy felajánlásaiért cserébe Róbert bácsi a nem létező Aranykönyvvel és más szívességekkel hitegette őket.

Végül vádemelés nélkül zárult az ügy, azzal a nyakatekert indokkal, hogy Feinsilber Róbert török állampolgárként nem vonható felelősségre. Így csak kiutasították az országból. A szegények maradtak, a „szegények apostola” távozott. Róbert bácsi azonban nem ment messzire, Bécsben telepedt le. Hamarosan Onkel Robert néven nyitott öngyilkosokat segítő irodát, az osztrák rendőrség is együttműködött vele. Egy idő után itt is kitört a botrány: kiderült, hogy pénzzavarba került gazdag kereskedőknek nyújtott magas kamatra hitelt. A botrány nyomán öt felkereső magyar újságíróknak ekkor nyilatkozott budapesti éveiről: „nem a szegényektől loptam, mert nekik mindig megadtam, ami kellett, csak okosan gazdálkodtam azokkal a morzsákkal, amiket a gazdagok juttattak.”

Róbert bácsi további életéről keveset tudunk. Török állampolgársága segített neki túlélni a zsidóüldözést, de ekkor már nyoma sem volt egykori vagyonának. 1945 után hajléktalanként keresett szállást, végül egy bécsi aszszernynál kapott egy kis szobát. Több mint tíz évet élt még teljes magányban. 92 évesen halt meg, egy elmeotthonban. Nem tudhatta, hogy a budapesti szegények, akiknek egykor enni adott, még sokáig emlegették jötevőjükként.

„AKKOR HÁT SZERDÁN, NÁLAM, ÖT FELÉ”

EMLÉKEK RAB ZSUZSÁRÓL

Petróczi Éva



Rab Zsuzsával 1979 telén, az Élet és Irodalom szerkesztőségében ismerkedtem meg. Apró természetével, finom kis irhabundájában, kucsmásan-csizmásan a megszólalásig olyan volt, mint egy orosz meshősnő, egy Sznyegurocska, azaz: Hótündér.

Nevét, írásait és főként műfordításait akkorra már jól ismertem, hiszen találkozásunk idejére már valóságos bibliariumom, napi szent olvasmányom volt a „Fogoly lélek”, Marina Cvetajeva önéletrajzi esszéinek gyűjteménye, az ő mesteri fordításában. Első „találkozásunk” azonban sokkal korábbra, 1957-re esik, amikor hat éves koromban Andersen meséinek Rab Zsuzsa-féle magyar változatát megismerhettem. A véletlen szerkesztőségi egymásba botlást hamarosan, már 1979 telén követte részéről az első, nagyon kedves és nem protokolláris meghívás, így vagy két héttel később megismerhettem a Lóczy Lajos utcai lakás hangulatát, amely voltaképpen egy szétszabdalt budai villa két szerény, de nekem akkor pompásnak tűnő szobája volt. Még arra is emlékszem, hogy a háziasszony, és férje, Rassy Tibor, a színészből lett muzeológus, párolgó lencselevesrel és gyümölcsös piskótával vendégtelt meg, amikor pesterzsébeti lakótelepünk-ről, jégszoborrá dermedve, végre-végre odaértem hozzájuk. Igazi agapének számított ez, asztali áldással, s ebéd után még néhány zsoltárt is elzümögöttünk együtt. Friss barátságunkat nagyon gyorsan megerősítette az az életrajzi párhuzam is, hogy Rab Zsuzsa édesapja, Rab István és dr. Vida Károly valószínűleg ismerhették is egymást, hiszen egy időben igazgattak egy-egy református gimnáziumot, Rab tanár úr az ősi pápaié, dédapám pedig a 18. századi alapítású Csurgóé.

Egymás iránti szeretetünk hónapról hónapra szilárdabbá vált, hála a mindkettőnk számára oly fontos *kölcsönöségnek*. Nem egy befutott, sok díjjal felékesített, viszonylagos jómódban élő költő-műfordító és majdnem pályakezdő, templomegere-szegénységű, nagycsaládos kollégája egyenlőtlen kapcsolata volt ez, hanem egy olyan, lassacskán csaknem anya-lánya viszony, amelyben az irodalmi vonatkozások csak szép ráadást jelentettek az emberiek mellett. Többek között Rab Zsuzsa *Álombeli lakomák* című prózakötetéről írott ismertetésem és több, öt megörökítő versem is tanúskodik erről a szép időszakról. Ezek közül most a „Pápai templom” címűt idézem, amelyet már a huszonegyedik században, sorrendben harmadik pápai látogatásom alkalmával írtam. Egyébként, az is Zsuzsa

érdeme, hogy bakonyalji szülővároskáját már a nyolcvanas években megismerhettem. Az ő ajánlásra hívott meg ugyanis az ottani Jókai Kör, illetve a helyi református nagytemplom életem két legkorábbi író-olvasó találkozásójára. Portréversem, amely egyben Pápa verse is, így hangzik:

Pápai templom

Rab Zsuzsának

Pápai templom.
Rab Zsuzsa, hol vagy?
Itt, a közelben
Guggol a ház.
Zsoltárhímes lelked
Ahol e világra kinyílt.

Pápa szülötte: kékszemű, csöppnyi,
Kemény nagyasszonya a versnek,
Sok évvel holtod után, itt,
Utcaszerte hallom a lépted.

Együtt e földön
Többé soha már
Nem énekelünk,
Ám *odaát vársz*,
Párolgó agapéval,
Úgy, ahogyan annyiszor
Nekem is asztalt terítettél,
Te, gyermeke-nem-volt,
Mégis-anyás.

Pápa, s e templom
Körénk települt, amikor
Beledúdoltad Buda csendjébe
Gyerekkorod szent énekeit.

A pápai református templomban, a Doktorok Kollégiumán, 2010. augusztus 24-én

Azt pedig, hogy sokoldalú egyéniségét halála után évtizedekkel is viszonylag hitelesen tudom olvasó- és hallgatóközelségbe hozni, egy 1982. november 18-án elhangzott, otthonunkban mindmáig nagy becsben őrzött rádiófelvételnek köszönhetem.

Az első elhangzása idején, tehát lassan harmincnégy esztendeje nagyon sok és nagyon kedves hallgatói levelet „termő” műsor címe egy általam választott és Rab Zsuzsa által örömmel jóváhagyott Szabó Lőrinc-idézet, az önéletrajzi ihletésű *Tűcsökgéne*-ciklus egyik epizódjából: „Akkor hát szerdán, nálam, öt felé...”. Ebből a műsorból jegyeztem most ki néhány, Zsuzsára nagyon jellemző, örök érvényű mondatot: „Én meglehetősen otthon ülő és otthon dolgozó ember vagyok, így nem tudom annyira kinyújtani a csápjaimat a fiatal költők felé, amennyire szeretném...” Ezt a műsor érett korú költő – fiatal költő párbeszédjellel kapcsolatban mondta, dialógu-sunk elején. A saját költészetéről pe-

dig a következőket: „Az én verseimet egy kicsit ódivatúnak tartják...Merek érthetően írni, mondta valaki...Soha ilyen szükség nem volt a tiszta, érthető szóra...” És egy kulcsfontosságú, okos és megható mondat, minden alkotómunka lényegéről: „A becsvágy nem más, mint szeretetvágy.”

Továbbá egy másik, mindmáig nem időszerűségét veszített, csöppet sem régimódi üzenet, az ötvenes-hatvanas évek pályakezdői, s a mi „arctalan nemzedékünk”, vagyis a késő hetvenes-kora nyolcvanas években jelentkező költők közötti különbségről: „Jól összehajtottunk melegezni (a háború utáni inségben, az ötvenes években, vagy éppen ötvenhatban!) Egy-egy vers esemény volt!... Nem tudom, vannak-e még ilyen meleg körök...” Tegyük hozzá: ebben az időben a „meleg” szó még nem vált el eredeti jelentésétől.

Számomra, Zsuzsa egykori szavait tovább fűzve, mintegy folytatva, különösen is szívet melengető, hogy ezeket a gondolatokat 1982 őszén megjelent, szándékosan, de nem alaptalanul morcos hangvételű Élet és Irodalom-jegyzetem, a *Majonézhullámok* kapcsán mondta el Zsuzsa, amelyben,a rám akkortájt jellemző hévvel, az írógenerációk közötti párbeszéd akkori (lehet, hogy mindenkori?) hiányán búslakodtam.

Ha már a búslakodásnál tartunk: Rab Zsuzsa vidám, erős, kemény asszonyként lépett többnyire az emberek elé, de ebben a portréját is kirajzoló rádiós négykezesünkben elhangzott egy szomorú kis mondat is, tárgyilagosan, önsajnálat nélkül: „Elfordítom az életemet lassan.” Igaz, hogy életművének nagyobbik részét a műfordítások teszik ki, de kevés könyves költőként is maradandó életművet hozott létre, mintegy főként orosz, s olykor német nyelvű irodalmat tolmácsoló munkái margóján. Közülük az egyik legemlékezetesebb az ebben a műsorban az ő szép előadásában elhangzott, erőteljes önarckép-verse, a *Ráskai Lea széljegyzetei*, amelyben – bár egész életében hűséges reformátusként – mégis önmagát látta és látatta a „baromfricsajban zsoltáros hattyú”, a kódexmásoló apáca alakjában.

A mostanra már rádiótörténeti dokumentumnak számító műsor egyik legszebb részletében Rab Zsuzsa felnevelő városáról, Pápáról vallott, ezekkel a szavakkal: „Patakon (Sárospatakon!) azt értem: Pápa. Az én Patakomban: Pápa... A tiszta, szép magyar nyelv. Azt ingyen kegyelemből kaptam, szülőföldemtől, a Dunántúltól.”

Rab Zsuzsa talán „legdunántúlibb” könyve az 1987 nyarán, a „Nagy magyar nevelők” sorozatban megjelent „Rab István emlékezete”, amely egyszerre állít emléket rajongásig szeretett apjának és ifjú évei városának. Ez az „ércnél maradandóbb” kis kötet részben magyarázatot is ad Zsuzsa érdeklődésére és szeretetére az orosz irodalom és kultúra iránt, amely az egykori első világháborús hadifogoly-apától kapott örökség fontos része volt. Ennek megrendítő verses lenyomata az „Egy száz gyertya a megtalált Sionért” című verse, amely egy moszkvai templomlátogatás után született; történetesen, ugyanabba az orosz istenházába tévedt be az apját egész életében gyászoló leány, ahová 1915-ben az apát és hadifogoly-társait pravoszláv isten-

tiszteletre kísérték az örök. A versben tökéletesen egygyé olvad a pápa éneke és Szenci Molnár Albert 137. zsoltára, hirdetve a hit sokszor még az ellenséges oldalon álló népeket is egymáshoz szelídítő erejét:

„Óezüst szakállú pápa
döngötte az égboltot: Uram, irgalmazz;
Goszpogyi, pomiluj, pomiluj, pomiluj!
Lefordították magyarra a szentek

így:
*Hogy a babiloni vizeknél ültünk,
ott mi nagy siralomban keseregünk.*
Babiloni vizeknél, pomiluj!
Melynél gyönyörűsegebb hely nincsen, pomiluj, pomiluj!”

Beszélhetnék még sok-sok Rab Zsuzsa-vers, többek között a *Kívüled élek*, a *Vaspántok* és az *Otthagytott városomban* időtlen, el nem avuló szépségéről, a *Tövisek közt sajglódó gyöngye lilium*, e nagy reformációs vers néhány, gályarab-síratóként is ökumenikus soráról, de hadd idézzek fel befejezésül valami nagyon személyeset és tudatosan nem-irodalmi, költőbarátságunkon túlmutatót, a kevesek számára ismerős, gyermektelenként is anyaszívű Rab Zsuzsáról. A nyolcvanas évek máso-

KÖLCSEY TEKINTETE

GONDOLATOK A MAGYAR KULTÚRA NAPJÁN

Fenyvesi Félix Lajos

Nézem a régi, kopott metszetet: Kölcsey Ferenc csekei dolgozószobáját. Jobbról könyvfalak, a sarokban vas-kályha, mellette két szekrény, az ablak közelében székek, és a csíkos takaróval leterített ágy. Középen a széles íróasztal. Toll, tinta, nyitott kötetek; a kis polcon a legfontosabb olvasmányok. Itt fejezte be 1823-ban, hosszú érlelés után, küszködve az éjszaka csendjében, nemzetünknek oly fontos versét.

A *Himnusz* (*Hymnus*), alcímben (*A magyar nép zivataros századaiból*) kifejeződő szerepszerűség népvé és nemzetivé tágítja a mondanivalót. Közösségivé az évszázados vádat és panaszt, könyörgést és emlékezést. 1844-től a nem szűnő fénnyel ragyogó költemény Erkel Ferenc megzenésítésében nemzeti imádságunk lett.

„Kölcsey az ősbűn gondolatára építette versét – írta Szörényi László professzor –, a Hymnust, amely egyik legnagyobb lírai alkotása. A kimunkált népies tónust itt használta fel legsikeresebben, mind formailag, mind gondolatilag; a görögökben sóvárgott originalitáshoz itt került saját lehetőségein belül a legközelebb.”

Bárkié is az érdem, dicséret illeti, aki kitálalta, mikor a költő pontot tett az utolsó sor végére, legyen az a nap a kultúra országos ünnepe. Irodalmi esteket, kiállításokat, hangversenyeket, találkozókat rendeznek a nagyvárosokban és a legkisebb falvakban.

dik felében – telefonunk ekkor még nem volt – egy forró nyári napon azért küldött expressz levelet nekem, hogy meghívjon egy kis őszibarackszüretre. A félig elvadult Lóczy Lajos utcai kertben ugyanis éppen akkor hozott dús termést a mecsekalji gyerekkoromból jól ismert, „régimódi”, azaz zöldhúsú gyümölcsöket kínáló őszibarackfa. És azt az én akkor még kicsiny gyermekimnek szánta, arra, hogy főzzek belőle nekik finom őszi lekvárt. Így is történt.

Azóta is – sajnos, manapság egyre ritkábban, mert a cukros levű, sárga „Nap-sugár” barack úgyszólván egyeduralkodó a piacokon – ha ezzel a csemegével találkozom, ezeknek a barackoknak az illata és látványa szinte azonnal kitörli belőlem 1998 szomorú tavaszát, amikor a farkasréti temetőben, egy népes gyászoló gyülekezetben végső búcsút kellett vennünk Zsuzsától, az őszibarack ízű, tiszta és szép szavak aprócska nagyasszonyától. Aki most, 2016-ban már kilencvenedik életévét töltén be. Aligha kell bizonygatnom, milyen nagy szükségünk volna rá. Költészetére, műfordításaira, jegyzeteire éppen úgy, mint jellemére, szeretni tudására és olcsó vetélkedést, sanda irigységet nem ismerő kollegialitásra.

Kölcsey Ferenc 1790-ben született Sződemeteren. 1796-ban vitték Debrecenbe tanulni, abban az évben halt meg apja, édesanyját 1802 februárjában temették el... Legelső versét 13 éves korában írta. Ennyit tartott fontosnak elmondani gyerekkoráról, családjáról. A többit tudjuk: tanulás, gazdálkodás. Az írás: a Himnusz remek ellendarabja, a *Vanitatum vanitas*, emlékbeszédei (Kazinczyról, Berzsenyiről) a teremtmő költészet dicsérete. A *szatmári adózó nép állapotáról* készített feljegyzése a jobbágyok nyomorúságát tárja föl; a *Zrínyi dala* őseink eltékozolt örökségére emlékeztet. Sokat idézzük tömör epigrammáját, a *Husznak* utolsó sorát: „Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

Keveset említjük Kölcsey pozsonyi országgyűlési tevékenységét. Remek, zengő hangú, túlfűtött szónok volt. Fáradhatatlanul érvelt a magyar nyelv ügyében (1833), az örökös megváltás tárgyában (1834). Elárvult unokaöccséhez írt *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz* című munkája irodalmunk egyik legszebb szellemi-erkölcsi végrendelete. Nemzetféltése, ellenzéki tevékenysége nem szűnt meg soha.

A perbe fogott Wesselényi védelmében dolgozott, amikor egy hosszú úton megfázott. Ez okozta korai halálát: Csekén hunyt el 48 évesen, tele el nem végzett feladatokkal, fontos tervekkel. Sokszor elgondoltam, mi lett volna, ha megéri az 1848-as forradalmat? Legyenültszervezte hogy bírja a lázas napokat? Mít ír, és mit beszél? Nehéz megjósolni, annyi bizonyos, a jó ügyért, a szabadságért fáradozott volna.

UGHY SZABINA: SÉTÁK PEREMVIDÉKEN

Bakonyi István

Ughy Szabina nevével akkor találkoztam először, amikor művei jelentek meg a *Rések az időn* c. antológiában, amelyben 32 költő istenes verseit találhattuk 2009-ben. Utána azt írtam a fiatal szerzőről, hogy ő a kötet igazi meglepetése. „Azt sugallja, hogy Isten léte mindent átítat, a leghétköznapibb dolgokat leginkább. Tőle van minden: a tárgyak, a természet, a szerelem.” És idéztem tőle is egy részletet: „Ők az ima, öntisztuló szavak, / hitünk teste gypjútakaró, / alatta személyes névmások, / kisbetűs tulajdonnevek, / Isten nevei.” Aztán gyorsan, 2011-ben megjelent első önálló kötete *Külső protézis* címmel. Jelenkezését így üdvözölte Saitos Lajos a Vár 2012/2. számában: „Végre egy „első” elsőkönyves, végre egy ígéretes költői pályakezdés. A szerző se nem túlkoros megkésett tehetség, se nem túlon-túl fiatal elkényeztetett kölyökköltő.”

Ma már jól láthatjuk, hogy indokolt volt a lelkes fogadtatás. Ughy Szabi-na lírai életműve azóta is tovább épül és gazdagodik. Mondják, hogy induló szerző esetében a második kötet az igazi megmérettetés. Ha ez így van, akkor a *Séták peremvidéken* valóban újabb igazolást jelent. Például azért, mert a bevezető sorokban említett világlátás újabb bizonyítékait kapjuk az újabb versektől, melyekben a teremtet világ mozzanatai a maguk visszafogottságukban tárulnak elénk. Meg többek között azért, mert szép példáját láthatjuk annak is, hogy egy költő lehet egyszerre

európai és magyar, nem túlhangsúlyoz-ván egyik oldalt sem. Új hazák c. verse pl. ezt igazolja. „A szépség láthatatlan nyomai” vezetik a költőt, és ebben az utazásban nem önmagukért látszanak a dolgok.

Ughy Szabina fölfedezi a világ, az egész világ szépségeit, ám eközben így gondol-kodik: „...kint jöttem rá..., hogy a saját anyanyelvem közege nélkül nem tudok önmagam lenni. ... itt vagyok itthon és itt kell élnem, annak ellenére, hogy sok-szor nagyon nehéz.” (Az idézet a PRAE művészeti portálon a Szepesi Dórának adott interjúból való.) A hűségről szóló vallomása mellett könnyű észreven-nünk azt is, hogy művei érintik létünk lapkérdéseit is, nem túlzás állítanunk, hogy a filozófiai közelítés sem idegen tőle. Másrészt a líra mellett ott van az epikus hatás is, hiszen pl. *Az utolsó met-róban* prózai vonásokkal tárja az olvasó elé a fölalatti ridegséget, amelyben „Egy málló plakát foszlányai lobogni kezd-tek...” Másik vallomása szerint „...a jó mű kérdéseket tesz fel az olvasónak.”, és ebben már hangütése, a kötet első verse is megerősít bennünket: *Ki helyett?* Ezzel szorosan összefügg az a felfogása, hogy valamennyien felelősek vagyunk szava-inkért. Úgy is mondhatjuk, hogy min-den szónak teremtő ereje van.

A vers szavaira különösen vonatko-zik ez. Főként, ha olyan tudatosan és érzékenyen ír valaki, mint ő. A csönd költészetét alkotja legfőképpen. Csön-desen medítál, rögzít pillanatot, fejez ki érzéseket, gondolkodik. Semmi pátosz,

semmi szónokisság. Mély, lélektanilag hiteles és érvényes. A teremtés csöndje ez, nem a hallgatásé. Tulajdonképpen erre a csöndre épül föl az egész kötet világa. A szöveg szintjén néhány példa. „Csöndre csönd, fehér pelyhek, / napra nap tapad, hónapra hónap, / a pusztítás kéje mindent beragyog.” (*Hullámok*) „A csöndben néha ágyam fölé hajolsz, / végtagjaim olyankor elnehezülnek / mint esővízzel telt fémhordók.” (*Túl-part*). „bizonyos igenekben lakik egy angyal / a hirtelen döntések anygala ilyen / mögötte még hosszan fénylik az irány / a távolodó sötét öböl arcán a csönd forradása”. (*Hullámtörő*) És ide-idézem a kötetzáró *Egy helyben* egész szövegét: „Talan mozdulnunk sem kéne. / Csak egy helyben ülve / égő jelenlétként / felszállni az égig. / Némán tűrni minden fájdalmat, / hagyni, hogy a csönd / hamuvá porlassza kérdésein-ket. / Lángokban áll, ami él, / mintha semmisülni vágyna.” Alapos elemzést igényelhetne az is, hogy a csönd ezeken a helyeken különféle szöveggörnye-zetekben jelenik meg, nyilvánvalóan különböző üzenetet hordozva. Hol a pusztítás ellenpontjaként, hol az intim szféra összetevőjeként, hol az égig szá-lás segítőjeként. És van úgy, hogy távo-lodik tőlünk. Hangzavaros világunk-ban jó, hogy ilyen meghitt hanggal is találkozhatunk.

Van ebben bölcs szemlélődés és persze türelem is. Abban a tudatban alkot ő, „hogy valaki / minden örömüket szá-mon kéri majd.” (*Az érintés nullfoka*) Persze az sem mellékes, hogy érzékelteti

esendőségünket, tökéletlenségünket is. Hiszen a *Vitorlabontás*ban „Imbolyogva járunk a hétköznapok nyílt vízen”, igaz, hogy a hosszú és színes alkonyok mint-ha ellensúlyoznák ezt az imbolygást, de aztán a „madárrajok emléktelen ragyo-gása” lesz az előtérben. Álom és valóság határán járunk, miközben mégiscsak az akarat érvényesül.

Úgy modern ez a költészet, hogy nem szakad el a hagyománytól, pl. a hagyo-mányos szépségeszménytől sem. Csi-lingelő rímek, formai feszesség nélkül. Ugyanakkor a pillanatok és emlékké-pek földézésével. Úgy, ahogy a fehér-re festett falak vitorlaként lobognak... Egyéni képekkel, sajátos nyelven tehát. Megszűri a külvilág elemeit, és beépíti lélektől-lélekig ható belvilágába, mi-közben jellemzi az életismeret és az ön-ismeret. Nem tudom, mennyire tuda-tos ez, de érződik mindebben Pilinszky hatása is, pl. úgy, ahogy fölépül a *Lát-hatatlan* c. verse, amelyben a végsőig tömörített forma és nyelv segítségével szól érvényesen. Íme: „Egy homok, egy száj, egy mellkas, /forró bronzba önteném őket, / az utolsó kérdés vála-szával aludjanak el. /Helyettük imádni mindent, ami végtelen, / ne lehessen később számon kérni hiányosságukat. / A márványoszlopok nyugalma-ba be-falazott angyalt. / A fényben felritkult mozdulatok nyomát. / A harangozó mélyén dörömbölőt.”

És persze itt vannak a kötetben az oly annyira szeretett itáliai világ lenyoma-tai. Az a miliő Ughy Szabina lírájának

egyik fontos forrásvidéke. A konkrét táj elemeivel, amelyek ugyanakkor belső tájjá lényegülnek át. Az emlékek össze-tettek, bennük egy város és az emberi élet mozzanatai. Mélyen átéli költőnk a végtelen varázssát, a tenger nyújtotta él-ményt. A végtelenben persze ott az em-beri sorsra utalás is: létünk végességé-nek és végtelenségének együttes tudata. A csönd is szerepet játszik, pl. a tenger csöndje, hallgatása. Az olasz világ sze-retete szinte mindent áthat. Évtizedek-kel ezelőtt Kárpáti Kamil verseiben érezhettünk hasonló intenzitást. A táj, a városok, a kultúra szeretetében.

Finoman kidolgozott és érett költészet ez. Benne többek között apró életké-pekre épülő gondolatfolyamokkal. Másutt a szépség és az intellektuali-tás mellett fölvázolja létünk árnyait és veszéyleit is. A *Túl* c. vers hangütése szerint: „Megmérgezünk lassan min-den folyót, / az óceánokon városnyi szemétszigetek úsznak, / de ne törődj vele, mert még a pusztulásban is / vég-telen terek nyílnak.” Nem riad vissza a kissé didaktikus hangtól sem, ha úgy érzi, hogy ez nemes célt szolgál. Ilyen-kor különösen úgy érzi az olvasó, hogy közvetlenül megszólítja, hozzá beszél a költő, kialakítván egy meghitt viszonyt a feladó és a címzett között.

Többek között ezen értékek miatt tart-hatjuk az utóbbi idők egyik legjobb ma-gyar verseskötetének a *Séták peremvidé-ken* c. könyvet.

(Orpheusz Kiadó, 2015.)

Márai Sándor Mennyből az angyal

MENNYBŐL AZ ANGYAL – MENJ SIETVE

Az üszkös, fagyos Budapestre.
Oda, ahol az orosz tankok
Között hallgatnak a harangok.
Ahol nem csillog a karácsony.
Nincsen aranydió a fákon,
Nincs más, csak fagy, didergés, éhség.
Mondd el nekik, úgy, hogy megértsék.
Szólj hangosan az éjszakából:
Angyal, vigyél hírt a csodáról.

Csattogtasd szaporán a szárnyad,
Repülj, suhogj, mert nagyon várnak.
Ne beszélj nekik a világról,
Ahol most gyertyafény világol,
Meleg házakban terül asztal,
A pap ékes szóval vigasztal,
Selyempapír zizeg, ajándék,
Bölcs szó fontolgat, okos szándék.
Csillagszóró villog a fákról:
Angyal, te beszélj a csodáról.

Mondd el, mert ez világ csodája:
Egy szegény nép karácsonyfája
A Csendes Éjben égni kezdett –
És sokan vetnek most keresztet.
Földrészek népe nézi, nézi,
Egyik érti, másik nem érti.
Fejük csóválják, sok ez, soknak.
Imádkoznak vagy iszonyodnak,
Mert más lóg a fán, nem cukorkák:
Népek Krisztusa, Magyarorszá-g.

És elmegy sok ember előtte:
A Katona, ki szíven döfte,
A Farizeus, ki eladta,
Aki háromszor megtagadta.
Vele mártott kezet a tálba,
Harminc ezüstpénzért kínálta



S amíg gyalázta, verte, szidta:
Testét ette és vérért itta –
Most áll és bámul a sok ember,
De szólni Hozzá senki nem mer.

Mert Ő sem szól már, nem is vádol,
Néz, mint Krisztus a keresztfáról.
Különös ez a karácsonyfa,
Ördög hozta, vagy Angyal hozta –
Kik köntösré kockát vetnek,
Nem tudják, mit is cselekesznek,
Csak orrontják, nyílnak, gyanítják
Ennek az éjszakának a titkát,
Mert ez nagyon furcsa karácsony:
A magyar nép lóg most a fákon.

És a világ beszél csodáról,
Papok papolnak bátorságról.
Az államférfi parentálja,
Megáldja a szentséges pápa.
És minden rendü népek, rendek
Kérdik, hogy ez mivégre kellett.
Mért nem pusztult ki, ahogy kérték?
Mért nem várta csendben a végét?
Miért, hogy meghasadt az égbolt,
Mert egy nép azt mondta: „Elég volt.”

Nem érti ezt az a sok ember,
Mi áradt itt meg, mint a tenger?
Miért remegtek világrendek?
Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.

De most sokan kérdik: mi történt?
Ki tett itt csontból, húsból törvényt?
És kérdik, egyre többen kérdik,
Hebégve, mert végképp nem értik –
Ők, akik örökségbe kapták –:
Ilyen nagy dolog a Szabadság?
Angyal, vidd meg a hírt az égből,
Mindig új élet lesz a vérből.
Találkoztak ők már néhányszor
– A költő, a számár, s a pástor –
Az alomban, a jászol mellett,
Ha az Élet elevent ellett,
A Csodát most is ők vigyázzák,
Lebeletükkal állnak strázsát,
Mert Csillag ég, hasad a hajnal,
Mondd meg nekik, –
mennyből az angyal

New York, 1956.



Szokolay Zoltán versei

Kabát alá kötözött bomba

I.
Az első szabályt nem felejtethed:
bárki bárkivel helyettesíthető.
Te is egy vándorral,
veled is a zsarnok.
Nem számít, mi volt a jeled.
A cseréről mindig a pályán kívül döntenek.

II.
Alistenek szelfibotjai, kondenzcszkok
osztják szabályos négyszögekre a végtelent.
Ebbe a hálóba esel, ebben vergődsz halálodig.
Szülőhazádból kiszakadtál, elengedett a gravitáció.

III.
– Ha idejöttek – biztatta magát a tekintélyes férfi –,
majd adok nekil mazsolás kalácsot.
Ment is a kapuhoz mosolyogva.

Napcserezte, sovány kezek a rácson.
Ovatosan nyúlt feléjük, nehogy megérintse őket.

Hite szájmaszkját viselte,
azon át hirdetve, mennyire könyörületes.
Áldásadáskor se vette le a gumikesztyűt.

IV.
Jogot véd más jogoktól sok buzgó szervezet,
így válnak jogfosztottá a vétlen emberek.
A Nap már elsötéült: tócsába hullt korong.
Hiába szól a költő, verset hiába mond.
Nincsenek nyílt hatalmak, a rabság kölcsönös.
Tükröt tartasz magadnak: tágitod börtönöd.

V.
Megáll a tükör előtt, hosszan nézi
hirtelen előregedett arca mély barázdáit,
aztán megszólal, lassan, szinte minden szó után
külön-külön nagy levegőt véve:
oda --- kell --- dobnom --- magamat
a sátánfattyak elé.

Pár évtized múlva, már az unokák nemzedékéből
magyar kisfiúk és kislányok is eljutnak
az alávetettségnek abba az állapotába,
amelyből nem csaphat fel más,
csak az önfeláldozás látszólag értelmetlen gesztusa.
A kabát alá kötözött bomba.
Igen, a hirtelen koravén bölcsé lett gyermekek
a gyermeki lelki aggastyánok gondolják majd először,
hogy a testüket feláldozva is
szembeszállnak a Gonosszal.
Azzal az erővel, amit akkor
életük megnyomorítójának vélnek.
Az igazi Gonosz azonban elugrik, tudom –
sóhajtja tükör előtt állva a jámbor öreg.
A merényletek tehát hatástalanná,
az áldozatok értelmetlenné válnak
már a gyújtózsínór megérintésének pillanatában.

VI.
(mellékdal)
Szabadság lövi, ég a gyarmat,
de oltani nem sietnének,
akik kapott vagy öröklött fékek
önellenőrző rendszerének
hazudtak minden kényuralmat.
Szabadság lövi, ég a gyarmat.

MOTIVUM

Küszöbén az estnek,
csillagfakadaskor
dalba fog az ember,

ha már fáj a sorsa:
nagyon népen fájón,

küszöbén az estnek,
csillagfakadaskor.

Utassy József

Feltámasztott balandó

napfény-átszúrta sejtcsoport
testté lett gyanútlan ige
mint beteljesült szerelem
magát menteni képtelen
kezdetben ennyi csak a hit
izzadmányokban úszó gondolat
ijedten tart a ferde fény felé
hogy látva lássa lényegét
mivel vádolják hogyba büne nincs
maradni vágyik nem kárhozhat el
nevén szólítja ekkor Istene
s a három centis embrióban
először dobban meg a szív
ám végül kirángatják mind
itt a világod ebben élj
véres mocsárban mássz tovább
kegyelmet megváltást keress
naponta vadd be búneid
naponta kérj bocsánatot
pulzálj vigaszt utódaidnak
s az ember magára marad

Harmadnap

az ének mint a vér
a szájból már csak úgy
csordul ki lassan itt
néhány kanyart leír
aztán megáll lefagy
mutatja ez te vagy
bevégezetlen út
sokáig feketéll
lehetsz itt indián
lehetsz magyar talán
rezervátumban élsz
az ének akkor is
segít lázít tanít

az ének megmarad
az ének nem hal el
torkodból húzd ki bár
a lesből támadók
orvul kilőtt nyílát
míg érzed életed
a forrón csordulót
a lassuló csodát
az ének nem hal el
segít lázít kiált
az ének megmarad
feltámaszsz harmadnap
és énekelsz tovább

Balázs Csilla Kinga Szibarita költők balladája

Akinek nem inge, ne vegye magára

Már nem tanít: érti a trükköket,
s jelesre vizsgázik, ha ellazít
amíg behívod vásott kölyködet
és tálalod a gőzölgő vacsit.
A cselekvésnek ritkán ad pacsit
de elsötétít, ha sápadt szenek
tüze zavarja meg az ünnepet:
szálka a szó. Vagy pikkely a halon?
Húsa a hálnak lágyan megremeg,
a bordélyban, mi kényes, zárt szalon.

Globális ámulatba révülünk,
az új kocsink lízingelt, s oly sebes!
„Jajj, mi is a Semmi?!”-vel küszködünk,
s bérháztetők az égből kérve esd:
-Virilio, ha itt jársz, el ne ess
a gazban, ami az úton kinő!
Kevés a gazirtó - nem túl dicső –
de minden másban posztmodern alom
az ágy, min egymásra dől férfi, nő,
a bordélyban, mi kényes, zárt szalon.

Pisálva szélben, falat bontani?
Ha ezt teszed, te nyilván kerge vagy.
A jó szelekre rá kell ugrani!
Versednek ES létednek hőse vagy:
elég a lángnak, ha a füstje nagy.
Az első ’slam poétából’ mi lett?
Versét – de balga – követte a tett,
s el is bukott, akár a „Forr-Dalom”.
Ki érti Petőfit - („mi szállta meg?....”) -
a bordélyban, mi kényes,zárt szalon?

Kőarc ködben

Kőarc, akár egy görög bölcsé,
bámult le rájuk, két jámborra,
hús nyugalommal, ahogy illik.
Álltak egy fehér falú háznál,
amelyben sok évvel korábban
megölték egyikük barátját.
Ez a néhány perc arra volt jó
(dobogó csöndé? késő gyászé?),
hogy napsütést kívánjanak,
másféle tavaszt, mint az a régi,
de tisztábbat e hazugnál is,
e sáros télbe ágyazottnál,
már csak egymásnak, csak egymásnak,
s nézték a falat, amíg álltak,
békét, igen, ezt az országot,
vagy tán csak 10-20 négyzetmétert,
hallod, Teremtő, add meg nekünk!
Szemük lehunyták, ajkuk nem moccan,
kezük se mozdult egymáshoz,
szavak brutális passiója
befejeződött kimondatlan.

Kihűlt az asztalra borulva,
kettéhasadt a szíve, mondják,
elhamvasztották nagy sietve
– szakad ki majd a férfi száján
aznap este az autóban.
Édes, vezess csak, koncentrálj most,
alig látunk már – csitítja párja.
Hallgat, ködlámpát kapcsol. Versbe rejti,
hogy az a kőarc mit mondott el
bűnről, bűnösről, áldozatról,
árulókról és árulásról,
sok év múltán ott, a ház falánál.

Holnap is köd lesz, azután is,
alatta út a semmibe,
kanyarok, táblák, féknyomok,
az összeomlott katedrális
körül is ködgomolyagok,
más hírek, más csönd, más szívét
injekciózó gyilkosok,
ártatlan konyhaasztalok,
fehér tányér szélén hagyott,
értelmét veszítő ige.
Kőarc, kőarc már ugyanaz,
hallgatsz, feláldozod magad,
s a léten túli tér üres,
anyag többé nem tölti be.

Aki hat ujjal született, az is
csak a kődöt bírta kimondani.
Jó lesz nekünk a fű, ha nincs hasis,
az égi dobbal könnyű játszani
s „pofétaként” a köpenyt váltani.
„Igaz, való” – elavult már s beteg,
felejthető... Épül mögéd sereg
és fátkyaként loboghatsz a falon,
ha rád szokik és jól fekszik mestered
a bordélyban, mi kényes, zárt szalon.

A mindenséggel mérje az magát,
ki vastag bankóról nem álmodik
s a száraz ürtől szerzi aranyát,
amíg a sínekről eltávozik.
Más ars poétikáknak áldozik
ma már a tiszta lélek: marketing
a siker atyja, meg a happening,
kritika - kéz, kezet mos alapon;
de az sem árt, ha pár pletyka kering
a bordélyban, mi kényes, zárt szalon.

Mit ember épített fel, nem faló,
mit tűzre vethetsz téli éjszakán:
nem (?) elmekonstrukció a való
s determinált - (ez axióma már), -
akár a gazdaság, e „Fun – Thamász”,
mi tornyot épít mások derekán.
Kérdéseidre választ már ne várj,
ledönt a lábunkról a fájdalom:
nincs száz évünk se már, - de kár, de kár,
a bordélyban, mi kényes, zárt szalon.

Jó szívvel,
baráti öleléssel:
Dzso.

Géczi János Lábjegyzet

Miként a halét a fűka
tíz millióan tudták a forszát
a tányérról lefogott a
nagy, rántothús-alakú ország.

Errefelé éltem, amíg éltem:
miként bárki, épp a felesleg vagyok
a tavaszban, nyárban, őszben, télben.
A késben, mint kés én hasalok.

Mellettem kutya feküdt
felhőféhér, tizennégy kiló a húsa és lila
puha, akár az arkangyal
vagy a pokolból a pokol fia.

A tömege éppen egyetlen szonettnyi.
Versre rá nem állt a szám.
A terjedelem holott ágynyi
egy ágy, és nem több a hazám.

Házam, ha volt, nem több romnál
a romon füvek rongyos zászlai.
Szorzom és osztom a látványt
mint pénzt a pénztár lányai.

Nem engem, telefont hívtak.
Hol a szám, hol noteszlap vagyok.
Egybesírtak az esővel
olykor a fényteli nappalok.

Ha írtak engem, mert népszámláltak
lobbanó kéket s benne én
akkor folyton folyvást ártírtak
a tócsát az eső a víz egén

s ha égtem, akkor is égettek
a másik szemben, amely égett
egymásnak tükrében a fények
tudható, gyorsan elégnek.

Nem mondhatom, hogy leszámoltam
minden vesszorban a szótagot.
S nem mondhatom, a kort túléltem
de olykor megnőttem, mint a hímtagok.

És rohadt voltam, mint a nyelv
amely a számban volt. És amely
nem számított sosem
a belébújt eszme férgé kételeyeivel.

És Vörösmartyt ha olvastam
vagy a Petőfi-szemű Sziverit
láttam az Istentől lett dögöt
a szóközők alján,s a hit hegyeit.

Tudtam, hogy akad szenvedő alakja
épp úgy az igének, mint a hősek
amit s akit a nemzeti ünnepen
évről évre leszúrnak, lelőnek.

ZUG MARCIUS

Eni nemfedőlapod borítékán:
kegy fől és jéj, Petőfi Sándor!

Zug Hérakus, raporton fény vor,
juhog a zeirlós tüz a verben.

Hüvelgét veszté, bronz a kardlap:
úgy kegy fől, mint forradalom!

Szedd össze csontjaid, barátom:
lopnaé a bőség korániból,

a józané arztalánál lopnaé,
néper neveben! S te kabott vagy?!

Holnap a mellem napvilágát
roppantjaé mind a hótnes pparé!

Talpra, Petőfi! Sínodot rázom:
mely még agyor a Szabadságról!
✱

Fazekas István versei

Halottak napja Tyukodon

Látod, Adél,
erre a mezőre nagyapám
parasztkalapja
vetett árnyékot
egykoron:
itt húztunk az
ekével barázdát,
és ott, a jegenyék mellett
kucorgó vályunál itattam
tündöklő lovainkat.

A férfimunka volt
minden ars poeticánk,
amerre csak léptünk,
élet zizegett,
makulátlannak látszott
innét a világ,
s a hajnali gondok labirintusába
olykor bevilágított
a falu tornya felett
botladozó telihold.
Mennyi reménykedés,
mennyi éhség,
mennyi bizonyosság
morajlott bennem!
Délcegen álltam a tarlón,
karjaimba az erők
kivánták a veszélyt,
a vad veszedelmet.

Kivántam én az igaz szerelmet!

Aztán a halál kinyújtotta
fekete csápjait.
De sokszor eldadogtam itt
keservemet
földnek és égnek!

Hadd mondjak most el neked valami
különös furcaságot!

Mikor legutóbb erre jártam,
rengett a föld lépteim alatt.
Talán őseim pora lázadt
elgyötört életemért.
Aztán egyszer csak csend lett.
Csak az a távoli nádas
csörgött hívogatón
az alkonyi szélben,
s ahogy elindultam felé

bevallották nekem
a piruló faágak
és a szentlászlófűvek
szomjas virágai,
hogy megtalállak,
mielőtt belefúlna szívem
az örök havazásba.

Adventi üzenet

A Bérest alakító Koncz Gábornak

az Úristen engem nagyon szeret
hiszen rak rám hatalmas terbeket
a nap hevéből kitépett lángból
szívemre szikrát szór biztatásul
ha roskadnék mert idegem roppan
fölemel engem a borzalomban
ha csontom csörög fogam csikordul
látni enged a koporsókon túl
ha forró szurokba raknak éppen
akkor is ott vagyok két kezében
tündöklön őriz és meg se rebben
bár inam szakad a rettenetben
vesztemet akarják nem veszejt el
megáldott a legszebb szerelemmel
és jöhet ellenem száz Heródes
megtörtetett testem igaz szó lesz

Adél napi hexameterek

Mottó: "... nem tudok én meghalni, se, élni se
nélküled immár."

(Radnóti Miklós: Hetedik ecloga)

Látod, Adél, im nélküled elvesznék, s porom izzó
ponttá válna az űrben: lennék alkonyi csillag,
esti halálíg tartó elsuhanó-szomorúság.
Csózkod nélkül, mint a beteg rab, csak toporognék,
s nyígnék, mint lött szarvas a nádban várva a véget.

Ó, örök átok: vétke kinek nincs, meglakol érte!
Hulló vére nyomán szaglásznak, s üldözik egyre
hajladozó nyavalyás kis senkik, törpe fájankók.
Hogy kivetették rám is a hálót! Földre omoltam,
ám a barang kondult - fölemel még engem az Isten.

Lám az idő peremén áldott meg hű szemeiddel,
holdunk árnyékában fonta körém karodat, s már
nem tudok élni se, halni se nélküled, égek örökké,
s bár a halál havazó meredélyén lépegetünk is,
félelmünk nincs, boldogan énekelünk csak az Úrnak.

Sajtónyelvőr

Vau! Lepacsiztak...

Két kutyánk is van, természetes hát, hogy gyakran hallom környezetemben a *vau! vau!* és – a kifejezni szándékozott tartalom szerint – ehhez hasonló hangokat, s érzékelek ebeink részéről, e sajátos „üzeneteket” kiegészítendő, sok más, leggyakrabban otthonosan szeretetteli állati kommunikációs jelet. Gazdag ugyanis az ő – nem nyelvi – kifejezőeszközeik tára.

Az azonban a legkevésbé sem természetes, hogy a fenti, kutyaugatást rögzítő betűcsoport valamiféle elismerő rácsodálkozást kifejező hangsorként emberek szájából röppen ki, gyakran, eufemisztikusan fogalmazva sem gazdag szókincsről téve tanúbizonyságot... Ellenkezőleg: a szinonimák nyelvhasználatbeli kikopásáról, a beszéd és írás szürküléséről hozva hírt.

Élőszóban is fura e divatkifejezéssé vált indulatszó ragályként való terjedése, az írott nyelvbeli elharapódzása pedig mulatságos, sőt nevetséges. A neten olvastam: „Váóu! – Ez aztán egy igazi gőzmozdony!”; „Vaou. Nagyon jó hely lehet. Mit csinálhattak egy ilyen helyen?”; „De tudni szeretném hogy rajzolsz ilyen jól. Vaou ennyi leblokkoltam”. (Betűhíven idéztem, jelzem hát: a *hogy* kötőszó elé vessző kell; az utolsónak citált megnyilvánulásból hiányzik a három szót tagoló két írásjel: felkiáltójel és gondolatjel vagy pontosvessző).

Ez az indulatszó – mondatszóként nagybetűvel írva: *Vau!*, *Váu!* (eredetileg: *Wow!*) – az angol és amerikai képregények, filmek nyomán terjedt el itthon is; a magyarban nyelvi idegenszerűségnek, anglicizmusnak, amerikanizmusnak minősül. E divatszónak a Magyar nyelvhasználati szótárban megadott jelentései (‘Remek! Pompás! Pokoli! A kutyafáját! Ejha! Nahát! Tyú! Tyúha!’) közül a szövegkörnyezetbe illő, továbbá a *nagyszerű, prima, kitűnő, tökéletes, ideális* stb. közül a megfelelő használható és használandó.

A *pacsi*ről először természetes módon szintén a kutyák cselekvése ugrik be: *pacsit ad* (a foxi, a farkaskutya): ’mellső lábát fölemelve valaki felé nyújtja’. Mint a Magyar értelmező kéziszótár utal rá: e szószerkezet a bizalmas, fesztelen hangú társalgásé, a választékos érintkezés nem használja. S van a *pacsi* főnévnek egy hasonló, a gyermeknyelvben létező értelme: a gyermeki üdvözlés (tenyérbe tenyérrel való belecsapás). A nyelvhasználati restség, beszédbeli jópofáskodás, „trendiség” jele, de leginkább a rokon értelmű szavak ismeretének hiányáról vall, ha e két említett, ’kedves, barátságos, szeretetteli köszöntés’ jelentésű főnév igévé, igenévvé képzett alakja felnöttek cselekedeteire utalva köszön vissza. Márpedig unos-untalan visszaköszön, pl. a médiában.

Előfordul, hogy az eredeti értelméhez hasonló – ’kezét a másik fél kezéhez érintve köszönt, üdvözlő’– jelentésben kapjuk: „Snoop Dogg *lepacsizott* a külügyminiszterrel”; „az első sorban állókkal gyakran *lepacsizott* az énekes”.

Van, hogy ’a kezek baráti összekoccintásával (kézfogással) békejobbort nyújt’ jelentésben használják: „*lepacsizott* és összeölekezett a bunyó után a két hokis”; „Bayern: Ribéry és Robben *lepacsizott*, szent a béke”. Máskor ettől némiképp eltérő árnyalatú értelemben: „a gólszerző *lepacsizott* a vonalbíróval” (‘a jégkorongozó örömeiben, nyugtázásként, afféle köszönetként hozzáértette kezét a gól érvényességét kinyújtott karral jelző asszisztens kezéhez’); „vigyorogva *lepacsizott* irigyeivel” (‘féltékenységükkel nem törődve, azon fölényes mosollyal felülemelkedve, kezét rázott velük’).

Hamar bekövetkezett a szó jelentésbővülése is. Gyakran képletes az értelme (pl. ’megállapodás, megegyezés, szerződés,’ illetve ’kompromisszumos kiegyezés’): „Aronofsky és a Fox *lepacsiztak* a The Wolverine-ra”;azért abban nem nagyon hiszek, hogy a háttérben *lepacsizott* volna” a két párt.

Olykor homályos is e szó jelentése. „Nem szeretem, amikor egy író beszélni akar velem, és *lepacsizni*, hogy ő milyen jó fej és a hülyeséget osztani több oldalon keresztül!”, remélem, nem csak valami előre *lepacsizott* szövegről van itten szó”. Az előbbi közlés okoskodó, szellemi fölényt érzekeltetően bratyzó írói viselkedést kifogásolhat, úgy véli, az író olvasóját nem tekinti felnőttnek, szellemi partnernek. Az utóbbi értelmét találgatva: a megnyilatkozó reméli, a szöveg nem afféle sablonos, még a tartalom konkrét meghatározása előtt készült,így acélt nem (teljesen) szolgáló, ám – valakik véleményének figyelmen kívül hagyásával – erre megfelelőnek elfogadott munka.

Nem szerencsés e szó jelentésbővülése. Mert amint az idézett közlések egy részében rébuszt fejtegettünk, az olvasó is egyre-másra erre kényszerül e jelentésszürkítő, sőt-ködösítő divatszóval találkozva. Fejtörők feladása helyett pontosan, árnyaltan kellene fogalmazni! Megfejtés(kísérlet)eink erre biztatnak.

Értjük a szándékot: olykor ironikus tartalmat kíván közvetíteni a média e szó által. Ám a folytonos *pacsizás* nemcsak az ironia tárgyát teszi nevetségessé – e szó nyakra-főre való használata által a gúnyolódó is komolytalanná válhat, a gúnyos szándék is élet vesztheti.

Arany Lajos